

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

ПМУ ХАБАРШЫСЫ

Гуманитарлық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ПГУ

Гуманитарная серия
Издается с 1997 года

№ 2 (2019)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

Гуманитарная серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет, переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ 17027-Ж
выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области истории,
правоведения и общественных наук

Бас редакторы – главный редактор

Ахметова Г. Г.
доктор PhD

(Заместитель главного редактора Бегимтаев А. И. к.полит.н., доцент
Ответственный секретарь Калиев И. А., к.полит.н., доцент

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Арын Е. М.	д.э.н., профессор;
Арын Р. С.,	д.полит.н., профессор;
Акишев А. А.,	д.полит.н., профессор;
Джунусов А. М.,	д.полит.н., профессор;
Ветренко И. А.,	д.полит.н., профессор (Россия);
Шашкова Я. Ю.,	д.полит.н., профессор, (Россия)
Дронина Т. А.,	д.полит.н., профессор (София, Болгария)
Иватова Л. М.,	д.полит.н., профессор;
Нурымбетова Г. Р.,	д.полит.н., профессор;
Алтыбасарова М. А.,	к.полит.н., доцент;
Ельмуратов Г. Ж.,	к.полит.н.;
Сағиқызы А.,	д.филос.н., профессор;
Сабит М. С.,	д.филос.н., профессор;
Билялова Г. К.,	д.филос.н., профессор;
Кожамжарова М. Ж.,	к.филос.н.;
Уызбаева А. А.,	доктор PhD;
Ахмеджанова Г. Б.,	д.ю.н., профессор;
Ишеков К. А.,	д.ю.н., профессор (Россия);
Джандарбек Б. А.,	д.ю.н., профессор;
Жиренчин К. А.,	д.ю.н., профессор;
Косанов Ж. К.,	д.ю.н., профессор;
Батырбаева Ш. Д.,	д.и.н., профессор (Кыргызстан);
Торайгыров Е. М.,	к.и.н.;
Азербасев А. Д.,	доктор PhD;
Шокубаева З. Ж.	(тех. редактор).

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник ПГУ» обязательна

МАЗМҰНЫ

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

- Бурумбаев А. Е.**
Діни радикализм мен терроризм: тарихы және қалыптасуы9
- Зозуля Т. Н., Кумар Б. К.**
БАҚ-тың мемлекеттік саясатқа әсері 15
- Саясатова А. Р., Шамшудинова Г. Т.**
Әлеуметтік желілер Қазақстан Республикасының ақпараттық саясатын іске асыруға арналған коммуникациялық канал.....22
- Смагулов Е. Е.**
Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты: жағдайы мен даму перспективалары30
- Тажибасев Р. Х.**
Мемлекеттің ұлттық қауіпсіздік аясындағы Қазақстан Республикасының бейбітсүйгіштік ішкі саясаты.....38

«ӘЛЕУМЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

- Альмуханов С. Х., Жетписбай К. Б.**
Әлеуметтік-мәдени модернизация түсінігі: концептуалдық негіздері мен ғылыми-теориялық қағидалары49
- Ахмеджанова Г. Б., Олжабаев Б. Х., Мұсабекова Н. М., Воронова Т. Э., Дубовицкая О. Б.**
Тәуелсіз Қазақстанның әлеуметтік саясатының конституциялық-құқықтық негіздері.....57
- Ахметқалиева А. С., Отар Э. С.**
Атырау облысы бойынша кәсіпкерлік пен кәсіпкерлік мәдениет қалыптастырудың аймақтық мүмкіндіктері.....67
- Басқынбаева Н. Қ.**
Әлеуметтік желілердің заманауи әйел образын қалыптастырудағы ықпалы..... 79
- Валитова З. Х., Есимова А. Б.**
Жастардың санасындағы Қазақстан аймақтары бейнелерінің репрезентациясы88
- Гечер Т.**
Жұмыспен қанағаттанушылыққа әсер ететін факторлар94

Жаманова Д. Е.Сапалы жұмыспен қамту және әлеуметтік қамсыздандырудың
еділ жүйесі – еңбек нарығы тиімділігінің негізі..... 101**Легостаева А. А., Тянь О. А., Беспалов Р. Е.**Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау жүйесіндегі
кадрлық қамтамасыз етілуінің кейбір аспектілерін талдау..... 108**Муслимова Қ. С.**

Сәйкестілікті талдаудағы заманауи теориялар 120

Сапарғалиқызы Ж., Сейдуманов С. Т.Гендерлік теңдік аспектісіндегі мемлекеттік қызметтің
мансаптық өсуі: жағдайы, проблемасы, келешегі 130**Смағамбет Б. Ж., Тлеспәева А. А.**Қазақ седентаризациясы және оның салдары.
Әлеуметтанулық концептуалдау перспективасы 142**Торбекова З., Бокаев Б., Давлетбаева Ж.**Қазақстандағы еңбек миграциясы:
мүмкіндіктер мен қиындықтар 154**Урузбаева Г. Т., Мұхсым А. Х.**Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасындағы
«Әлеуметтік жұмыс» мамандығының қалыптасуы және дамуы..... 166**«МӘДЕНИЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ****Касимбекова Б. А., Зубайраева З. А., Аубакирова А. А.**Сәндік-қолданбалы өнер және эстетикалық мәдениеттің
ерекшеліктері 175**«ТАРИХ» СЕКЦИЯСЫ****Неғыманов Е. Ө.**

Талдықорған қаласы медицинасының тарихы 184

«ҚҰҚЫҚ» СЕКЦИЯСЫ**Баданина М. А.**Медиация – жанжалдарды (даулы жағдайларды) шешудің
баламалы (соттан тыс) тәсілі..... 193

Авторларға арналған ережелер 200

СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦИЯ «ПОЛИТОЛОГИЯ»****Бурумбаев А. Е.**

Религиозный радикализм и терроризм: история и истоки 9

Зозуля Т. Н., Кумар Б. К.

Влияние СМИ на государственную политику..... 15

Саясатова А. Р., Шамшудинова Г. Т.Социальные сети как коммуникативный канал реализации
информационной политики в Республике Казахстан..... 22**Смагулов Е. Е.**Внешнесполитическая деятельность Республики Казахстан:
состояние и перспективы развития 30**Тажибаев Р. Х.**Миротворительная внешняя политика Республики Казахстан
как следствие национальной безопасности государства..... 38**СЕКЦИЯ «СОЦИОЛОГИЯ»****Альмуханов С. Х., Жетписбай К. Б.**Понятие социально-культурной модернизации:
концептуальные основы и научно-теоретические принципы..... 49**Ахмеджанова Г. Б., Олжабаев Б. Х., Мусабекова Н. М.,****Воронова Т. Э., Дубовицкая О. Б.**
Конституционно-правовые основы социальной политики
суверенного Казахстана 57**Ахметкалиева А. С., Отар Э. С.**Региональные особенности формирования
предпринимательства и предпринимательской культуры
на примере Атырауской области 67**Баскынбаева Н. К.**Влияние социальных сетей на формирование
образа современной женщины 79**Валитова З. Х., Есимова А. Б.**Репрезентация образов регионов Казахстана
в сознании студенческой молодежи 88**Гечер Т.**

Факторы удовлетворенности сотрудников работой 94

Жаманова Д. Е.

Качественная система занятости и социального обеспечения – основа эффективности рынка труда 101

Легостаева А. А., Тяп О. А., Беспалов Р. Е.

Анализ некоторых аспектов кадрового обеспечения в системе здравоохранения Республики Казахстана 108

Муслимова К. С.

Анализ идентичности в современных социологических теориях .. 120

Сапаргалиқызы Ж., Сейдуманов С. Т.

Карьерный рост на государственной службе в аспекте гендерного равенства: состояние, проблемы, перспективы 130

Смағамбет Б. Ж., Тлеспәева А. А.

Казахская седентаризация и его последствия. Перспектива социологической концептуализации 142

Торбекова З., Бокаев Б., Даулетбаева Ж.

Трудовая миграция в Казахстане: возможности и вызовы 154

Урузбаева Г. Т., Мухсым А. Х.

Становление и развитие профессии «Социальная работа» на современном этапе в Республике Казахстан 166

СЕКЦИЯ «КУЛЬТУРОЛОГИЯ»**Касимбекова Б. А., Зубайраева З. А., Аубакирова А. А.**

Декоративно-прикладное искусство и эстетические особенности культуры 175

СЕКЦИЯ «ИСТОРИЯ»**Неғыманов Е. Ө.**

Становление медицины в г. Талдыкоргане 184

СЕКЦИЯ «ПРАВО»**Баданина М. А.**

Медиация – альтернативный (внесудебный) способ разрешения конфликтов (спорных ситуаций) 193

Правила для авторов 200

CONTENT**SECTION «POLITOLOGY»****Burumbaev A. E.**

Religious radicalism and terrorism: history and sources 9

Zozulya T. N., Kumar B. K.

Influence of media on public policy 15

Sayassatova A. R., Shamshudinova G. T.

Social networks as communication channel for the implementation of the Republic Kazakhstan's information policy 22

Smagulov Y. E.

Foreign policy of the Republic of Kazakhstan: state and development prospects 30

Tazhibayev R. H.

Peaceful foreign policy of the Republic of Kazakhstan as a consequence of the national security of the state 38

SECTION «SOCIOLOGY»**Almukhanov S. Kh., Zhetpisbai K. B.**

The concept of social and cultural modernization: conceptual bases and scientific and theoretical principles 49

Akhmejanova G. B., Olzhabayev B. Kh., Mussabekova N. M.,**Voronova T. E., Dubovizkaja O. B.**

Constitutional and legal foundations of the social policy of sovereign Kazakhstan 57

Akhmetkalieva A. S., Otar E. S.

Regional peculiarities of forming entrepreneurship and entrepreneurship culture on the example of the Atyrau region 67

Baskynbayeva N. K.

The influence of social networks on the formation of the image of a modern woman 79

Valitova Z. Kh., Yessimova A. B.

Representation of images of Kazakhstan regions in consciousness of students youth 88

Geçer T.

What is job satisfaction and discrimination? And factors affecting job satisfaction 94

Zhamanova D.E. High-quality employment and social security systems at the basis for labour market efficiency	101
Legostaeva A. A., Tyan O. A., Bepalov R. E. Analysis of some aspects of staffing in the health care system of the Republic of Kazakhstan.....	108
Muslimova K. S. The analysis of identity in contemporary sociological theories	120
Sapargalikyzy J., Seidumanov S. T. A career in public service in the aspect of gender equality: state, problems, prospects	130
Smagambet B. Zh., Tlespayeva A. A. Kazakh sedentarization and its consequences. Prospect of sociological conceptualization	142
Torebekova Z., Bokayev B., Davletbayeva Zh. Labor migration in Kazakhstan: challenges and opportunities	154
Uruzbayeva D. G., Mukhsym A. Kh. Formation and development of the profession «Social worker» in the Republic of Kazakhstan at the present stage	166

SECTION «CULTUROLOGY»

Kassimbekova B. A., Zubairaeva Z. A., Aubakirova A. A. Decorative and applied arts and aesthetic features of culture	175
--	-----

SECTION «HISTORY»

Negymanov E. O. Formation of medicine in the city of Taldykorgan	184
--	-----

SECTION «LAW»

Badanina M. A. Mediation – an alternative (extrajudicial) way of conflict resolution (disputable situations).....	193
Rules for authors	200

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

ГРНТИ 21.01.11

А. Е. Бурумбаев

магистрант, Факультет журналистики и политологии, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан
e-mail: anuar_227@mail.ru

РЕЛИГИОЗНЫЙ РАДИКАЛИЗМ И ТЕРРОРИЗМ: ИСТОРИЯ И ИСТОКИ

В статье рассматриваются вопросы возникновения религиозного экстремизма, который стал настоящей чумой XXI века. Особенность статьи состоит в том, что рассмотрены исторические предпосылки появления радикализма, а также психологические и социальные. Выявление причин очень важный процесс, так как зная истоки явления можно проводить эффективную политику профилактики религиозного экстремизма и терроризма.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, ислам, арабы, халиф, образование, воспитание, семья.

ВВЕДЕНИЕ

В 2016 году Республика Казахстан подверглась двум террористическим актам, совершенных группой лиц, чьей целью было свержение существующего государственного режима и установление режима исламского халифата.

Цель данной статьи выявить конкретные исторические причины и предпосылки, которые приводят к резко возросшей статистике терактов в XXI веке. Наша цель заключается в объективном исследовании, которое позволило бы выявить эти факторы, которые негативным образом сказываются на всех представителях социума.

Методология исследования заключается в историческом анализе причин и предпосылок исламской религии, которые могли привести к возросшей угрозе радикализму в среде ислама.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В первую очередь, стоит рассмотреть хронологическую последовательность в исламе.

Религия ислам возникла в VII веке на Аравийском полуострове. Главными носителями данной религии были арабы-бедуины, а пророк Мухаммад был представителем рода курайшитов, знатного и богатого рода, управлявшего Меккой.

Затем на Мухаммада снисходит божественное послание и начинается религиозная агитация в Мекке. Результаты религиозной агитации были неоднозначными: часть его друзей и родственников стали мусульманами, а оставшаяся часть не поддержав его, напротив начала кампанию по дискредитации. Осознавая опасность Мухаммад принимает решение перебраться в Медину, тем самым заложив мусульманское летоисчисление: с года переселения Мухаммада в Медину начинается 1 год хиджры.

Затем между курайшитами и Мухаммадом началась война. В результате кровопролитной войны Мухаммаду удалось закрепить господствующее положение в Аравийском полуострове. Идеология того времени находит выражение в некоторых аятах Корана. Так, например в суре Аль-Баккара в аятах 2:190 и 2:191 есть предписания «убивать тех, кто начал сражение с вами». Данная цитата вырвана из контекста и является отражением периода, в котором курайшиты представляли угрозу физической расправы над мусульманами в Мекке.

После смерти пророка Мухаммада трон Арабского государства перешел к плеяде «праведных халифов»: Абу-Бакр, Омар, Осман, Али. На место им пришла династия Омейядов, которая расширила границы халифата до Испании и Индии. К X веку Арабский халифат представлял собой государство мирового масштаба, простирающееся от Испании на Западе, до Северо-Западной Индии на Востоке. В рассматриваемый период в халифате отмечены периоды расцвета науки, культуры, искусства. Целая плеяда талантливых ученых, мыслителей жила и трудилась в арабских городах: Ибн-Сина (Авиценна), Аль-Бируни, Аль-Фараби и т.д.

Относительно европейских королевств арабы имели высокий жизненный уровень, так как располагаясь на важных мировых торговых путях халифат имел колоссальные источники доходов. Столицами в разное время были Мекка, Багдад, Каир, Дамаск. Однако главой всех мусульман являлся Халиф – высшее должностное и религиозное лицо в халифате. В его ведении находились стратегические вопросы внутренней и внешней политики государства. Со временем процессы децентрализации набирали силу и образовались самостоятельные халифаты внутри единой страны.

В XIII веке монгольское нашествие окончательно разрушило единое государство арабов. С падением Багдада был убит последний Халиф аль-Мустасим. После его смерти, эстафету халифа взяли на себя правители Египта – мамлюки, которые объявили себя халифами.

Начиная с XVI века эстафету первенства в исламском мире взяла на себя Османская Империя, правитель которой одновременно являлся халифом всех мусульман. Однако в 1918 году в результате Первой Мировой войны Империя распалась, а с 1923 года по нынешний день в исламском мире отсутствует единый признанный всеми духовный лидер.

Немаловажным фактором является также и тот, что начиная с XVIII века страны Западной Европы увеличивают отрыв от Востока в плане техники, вооружений, научного прогресса. Тем самым были созданы исторические предпосылки появления религиозного экстремизма, которые были связаны непосредственно с геополитическими факторами, которые привели к вспышке религиозного фундаментализма и экстремизма в XXI веке.

Причин появления религиозного экстремизма может быть несколько и они могут носить характер: религиозный, политический, социальный и др. Так как человек – существо общественное, изначально корень всех проблем априори находится в самом индивидууме, в его взаимоотношениях с другими членами сообщества, близкими, друзьями либо может быть найден при более основательном анализе в конфликтах между внутренним миром самого радикала и окружающим обществом, между конфессией и поведением, идеалами и существующей реальностью, религией и политикой [1]. Таких конфликтов можно обнаружить очень и очень много. Вполне логично, что такое внешняя и внутренняя «борьба» рано или поздно приведет человека к решению проблемы, прибегая к различным методам, в том числе и религиозному радикализму.

Перейдем к непосредственным причинам появления религиозного экстремизма:

1 Отсутствие у молодежи полноценного знания о целях и сути самой религии, ее первоисточников. При этом не важно, что это за религия, – православие, католицизм, ислам, буддизм и т.д. Говорят, что лучше не знать ничего, чем знать это частично. Данное выражение можно полностью отнести и к нашему случаю. Поскольку полное отсутствие религиозного знания и прак- тики приводит к одной форме экстремизма – эгоизму и аморальности, половинчатое, отрывочное знание приводит к противоположному результату – агрессивному экстремизму. При этом отсутствие правильного понимания целей и внутренней системы религии приводит к полной убежденности в своей правоте, а она, в свою очередь, в союзе с гордыней и

тщеславием создает опасную смесь и приводит к бездумному буквализму. Насколько нам известно, основной целью пяти столпов ритуалов ислама являются воспитание в человеке чувства богоприсутствия и построение на его основе сильного морально-нравственно-идеологического стержня гражданской ответственности, т.е. создание целостной здоровой личности, обеспечение полноценного умственного развития индивидуума и построение конкурентоспособного общества [2].

Радикальное (буквалистское) религиозное сознание отвергает саму возможность подобной рациональной расшифровки принципов ислама и приводит к интеллектуальному застою и пассивному традиционализму в среде молодежи. Это в свою очередь создает благоприятные условия для идеологических манипуляций со стороны различных внешних сил (сепаратистских политических течений, радикальных террористических группировок, спецслужб иностранных государств) [3].

Таким образом, становится видно, что главной причиной религиозного экстремизма являются интеллектуальная слепота и невежество, которые становятся катализаторами таких явлений, как агрессивность по отношению к инакомыслию, терроризм. Поэтому противодействовать феномену экстремизма необходимо прежде всего на интеллектуальном уровне. Фанатизм должен быть дискредитирован на академическом уровне, усилиями ученых гуманитарной и религиозной сфер науки не только при преподавании религии обычным студентам, но и путем долгого и упорного разъяснения этого тем студентам, которые впоследствии будут служить на благо религии [4].

2 Проблема воспитания в семье. Все мы знаем, и давно доказано, что человек как личность, индивидуальность формируется с детства. Наибольшее влияние на него оказывают родители. В нашей стране множество неполных или неблагополучных семей. Зачастую в таких семьях отношения между родителями складываются на основе ненависти друг к другу либо к ребенку. Возникают вопросы

«Что тогда может взять ребенок от родителей, если изо дня в день он видит одно и то же, а именно: неприязнь, ненависть, насилие и т.д.?»; «На ком детям срывать такую же ненависть (как и у родителей), если не на тех, кто отличается от них, либо на государстве, которое их не может защитить?». В очень редких случаях дети, когда вырастают, не бывают похожими на своих родителей.

3 Образование, т.е. проблема воспитания подрастающего поколения в школе. На уровне подсознания ребенок очень часто воспринимает учителя за некий идеал, на который надо ровняться. И это очень даже хорошо, если

бы не было так плохо. Давайте сравним абитуриентов педагогических вузов настоящего времени, например, конца 1980х – начала 1990х гг. Давайте проанализируем насколько поменялись уровень воспитания, общество, государство, вспомним, как проводили свое свободное время раньше. А сейчас? Мы надеемся, что разницу увидели все. Напоследок такое замечание. Раньше в педагогические вузы шли отличники, медалисты, активисты, спортсмены и просто хорошие ребята, т.е. люди, с которых можно и нужно было брать пример (в большинстве случаев). В наше время мы видим совершенно противоположную ситуацию. В педагогические вузы идут только из-за того, что туда берут всех, туда легко попасть, настолько легко, что в любой сельский техникум поступить порой бывает сложнее. И с кого будущему поколению, т.е. нашим детям, брать тогда пример? С учителей, которые во времена своей молодости не стеснялись применять психическое (а порой и физическое) насилие над своими ровесниками? Да и реформа образования создает нам все больше и больше предпосылок для дальнейшей деградации поколений [5].

4 Довольно открытый доступ к информации, касающейся религии и экстремизма, в Интернете. В широком доступе в Интернете существует множество сайтов, на которых можно легко и просто обнаружить призывы к осуществлению тех или иных экстремистских действий, различные видеоролики пропагандирующего назначения, неправильное толкование всех первоисточников (например, Библия, Коран) и многое другое.

ВЫВОДЫ

Таким образом, существуют 4 группы факторов риска для молодежи. В XXI веке никто не сможет и не захочет смотреть ролики по тв или радио. В целом, с поставленной целью и задачей справились.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Кубякин Е. О., Сафронов, А. Н.** Информационный экстремизм среди молодежи как деструктивный феномен современного российского общества. // Журнал «Вестник Краснодарского университета МВД России». – 2013. – № 4. – С. 100–104,

2 **Вехов, И. В.** Экстремизм как объект социологического исследования. // Журнал «Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена». – 2009. – № 6. – С. 284–290.

3 **Фридинский, С. Н.** Молодежный экстремизм как особо опасная форма проявления экстремистской деятельности. // Журнал «Обзор. НЦПТИ». – 2015. – № 5. – С. 4–9.

4 **Зубок, Ю. А., Чупров, В. И.** Молодежный экстремизм. Сущность и особенности правления. // Журнал «Социологические исследования». – 2008. – № 5. – С. 37–47.

5 **Нуруллаев, А. А.** Религиозно-политический экстремизм. // Журнал «Вестник РУДН». – 2003. – № 4. – С. 83–92.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

A. E. Burumbaev

Діни радикализм мен терроризм: тарихы және қалыптасуы

Журналистика және саясаттану факультеті,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы.
Материал 24.05.19 баспаға түсті.

A. E. Burumbaev

Religious radicalism and terrorism: history and sources

Faculty of Journalism and Political Science,
L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan.
Material received on 24.05.19.

Мақалада ХХІ ғасырдың нағыз шуына айналған діни экстремизмнің пайда болу мәселелері қарастырылады. Мақаланың ерекшелігі радикализмнің пайда болуының тарихи алғышарттары, сондай-ақ психологиялық және әлеуметтік. Себептерді анықтау өте маңызды процесс, өйткені құбылыстың бастауын біле отырып, діни экстремизм мен терроризмнің алдын алудың тиімді саясатын жүргізуге болады.

In the article there are considered the questions of emergence of religious extremism, which became the real plague of the 21st century. The feature of the article is that historical prerequisites of emergence of radicalism and also psychological and social are considered. Identification of the reasons is a very important process as knowing sources of the phenomenon it is possible to pursue effective policy of prevention of religious extremism and terrorism.

ГРНТИ 323:070

Т. Н. Зозуля¹, Б. К. Кумар²

¹к.и.н., профессор, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан;
²магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан

ВЛИЯНИЕ СМИ НА ГОСУДАРСТВЕННУЮ ПОЛИТИКУ

В настоящей статье рассматриваются роль и влияние средств массовой информации на политический процесс. Анализируется ситуация дефицита публичности, возможные последствия игнорирования прямого взаимодействия граждан и представителей структур власти. Рассмотрено влияние СМИ на формирование политической культуры населения, необходимость включения граждан в непрерывный диалог по важнейшим проблемам государства. Авторы доказывают значимость состоятельности различных СМИ в разъяснении и пропаганде государственных программных положений. В статье подчеркнута роль СМИ в формировании государств, а также их участие в дезинтеграционных процессах, что формирует настроения сепаратизма, территориального отделения. Рассмотрена зависимость уровня политического сознания и поведения людей от информационного поля, создаваемого средствами массовых информационных, показано, что недостаточное взаимодействие субъектов политического процесса отражается на СМИ.

Ключевые слова: СМИ, публичная политика, массовые коммуникации, государство, этнократия, принятие решений, конфликтность, цветные революции, политическая культура, психологическое внушение, идеи, нормы, убеждения, традиции, политические ценности, мировоззрение, политическое сознание.

ВВЕДЕНИЕ

Средства массовой информации, как институт публичной политики, в настоящее время играют в политической жизни общества большую и существенную роль. СМИ как самостоятельный институт публичной политики, имеет самое непосредственное отношение к его жизнедеятельности и выполняет репродуктивную функцию (отображают политику через радио,

телевидение, интернет, социальные сети и т.п.) и продуктивную функцию, поэтому они как творцы политики несут ответственность за происходящие в обществе процессы.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В настоящее время СМИ реально влияют на политическую жизнь общества, играют политическую, управленческую роль в политической системе общества. Реализация такого влияния выполняется через публичные обсуждения, поддержку или критику и осуждение различных политических программ, платформ, идей и предложений отдельных лиц, общественных формирований, политических партий, фракций. От уровня развития СМИ, зависит масштаб и глубина развития, укрепления или кризиса публичной политики.

В последнее время в теории политики закрепилось такое понятие, как дефицит публичности. Под дефицитом публичности понимается непрозрачность и не диалогичность действий политических субъектов, как правило, ведущее к неконкурентности политической среды и слабости оппозиции, усилению контроля исполнительной властью над всем политическим процессом. Дефицит публичности в итоге априори предопределяет ход процесса выработки и принятия решений, в рамках которого «дозируется» участие в принятии политических решений общества и отдельного гражданина, что, как правило, затем приводит к политическому кризису в той или иной степени.

Публичная политика, как политика в интересах граждан, строится на основе общественного участия в политическом процессе, направленном на подготовку и принятие решений, связанных со стратегией развития и политическими курсами, их реализацией и контролем. Публичный политический процесс означает включенность граждан в непрерывный диалог по общезначимым проблемам, доступ к которому открыт для всех политических сил.

Во многих демократических государствах преобладает рациональная модель массовых коммуникаций, нацеленная и рассчитанная на убеждение граждан с помощью информирования и аргументации, построенной в соответствии с законами логики и соответствующим типом менталитета и политической культуры граждан.

Публичная политика предлагает состязательность различных СМИ в борьбе за внимание и доверие аудитории. В большинстве этих государств запрещено законом использование СМИ для разжигания

расовой, национальной, классово-религиозной ненависти и вражды, однако в них различные политические силы для пропаганды своих идей и ценностей широко применяют методы преимущественно эмоционального и психологического воздействия. Этим широко пользуются тоталитарные, авторитарные и особенно этнократические режимы, обильно насыщая свою политическую пропаганду эмоциональным содержанием, подавляющим разум человека, например, навязывая определённые политические, этические, религиозные, этнические, исторические и культурные ценности. СМИ сознательно и целенаправленно используют методы психологического внушения, направленные на создание единого типа политического сознания.

Объединение наций в сильные централизованные государства, а также разделение такого государства на отдельные части, часто оказывалось возможным во многом благодаря СМИ. Степень адекватности выражения общественного мнения существующей реальной действительности во многом зависит от уровня развития политической культуры и политического сознания индивидов.

Общественное сознание – это способность социальной общности соотносить себя в чувствах и мыслях с окружающей средой и друг с другом, формируя определённые настроения, представления, идеи, нормы, убеждения, традиции. Здесь огромную роль играет сформировавшаяся в том или ином государстве политическая культура общества.

Политическая культура – часть общей культуры и наследования, включающая исторический опыт, память о социальных и политических событиях, политические ценности, идеологию, религию, традиции, ориентации и навыки, непосредственно влияющие на политическое поведение. На политическую активность общества влияют следующие факторы: социально-экономические условия жизнедеятельности, общественно-политический строй, уровень политической культуры общества, политические традиции и обычаи, мировоззрение и психология личности, международная обстановка, политическая идеология, а также уровень свободы СМИ.

Одним из важнейших факторов политической активности общества является активная деятельность средств массовой информации и коммуникации. Политическое сознание и поведение людей существенно зависит от информационного поля, создаваемого СМИ. В этой связи СМИ «формируют» наше мышление, «воздействуют» на наши мнения и установки, «подталкивают» нас к определённым видам поведения, используют так называемые технологии «манипуляции сознанием», что подталкивает к активным политическим действиям. Примером являются государства, где

произошли цветные революции: в 2000 г.: в Сербии, в 2003 г. в Грузии, в 2004 г. и в 2013–2014 г. на Украине, в 2005 г. в Киргизии, в 2008 г. в Армении, в 2010 г. в Белоруссии, события так называемой «Арабской весны» в Тунисе, в Египте и в Йемене, гражданские войны в Ливии (привели к падению режима), в Сирии в настоящее время продолжается гражданское противостояние, гражданское восстание в Бахрейне, массовые протесты в Алжире, в Ираке, в Иордании, в Марокко и в Омане; и не менее значительные протесты в Кувейте, Ливане, Мавритании, в Саудовской Аравии, Судане, Джибути и Западной Сахаре.

В интервью с одним из ведущих в России специалистов по «цветным революциям» и государственным переворотам, известный политолог-международник, историк, публицист, профессор МГИМО Елена Георгиевна Пономарёва говорила: «Подготовку к свержению правящего режима в любой стране можно осуществить за полтора-два года за счёт массивного применения финансовых ресурсов и новых возможностей информационного общества: манипуляция сознанием посредством СМИ, нейропрограммирование, сетевые структуры и т.д.

Важный пункт при подготовке цветных революций – это создание своеобразных партий, охватывающих значительное число протестного электората, привлечённого различными, зачастую полностью противоречащими друг другу обещаниями, а также простым любопытством, либо естественным для каждого человека желанием «вырваться» из размеренной повседневности. Такая партия может быть разбужена в момент «X» (момент «X» – старт политического переворота – связан либо с выборами, либо с требованиями их досрочного проведения, либо с требованиями отставки политического руководства страны) при появлении необходимости вывести народ на улицы для проведения массовых акций гражданского неповиновения. По достижении целей переворота, она может быть полностью ликвидирована благодаря встроенному механизму самоуничтожения, мешающего этим массовым, но безголовым партиям превратиться в реального политического игрока» [1].

СМИ призваны решать определенные задачи в политической системе и обществе, но в реальной жизни они достаточно самостоятельны, имеют собственные, часто расходящиеся с потребностями общества, цели деятельности и используют для их достижения различные методы. Политическое влияние СМИ осуществляют через воздействие на разум и чувства человека.

Политологами признаётся важность эмоционального воздействия на граждан в вопросе политической активности, в формировании идеологии

восприятия (отображения), но, все же, главное влияние на политику средства массовой информации осуществляют через информационный процесс. Основными этапами этого процесса являются получение, отбор, препарирование, комментирование сведений. От того, какую информацию, в какой форме и с какими комментариями получают субъекты политики, очень во многом зависят их последующие действия.

Поток информации в современном мире настолько разнообразен и противоречив, что самостоятельно разобраться в нем не в состоянии ни отдельный человек, ни даже группа специалистов. Поэтому отбор наиболее важной информации и ее представление в доступной для массовой аудитории форме и комментирование, есть главная задача всей системы СМИ. Информированность граждан, в том числе политиков, прямо зависит от того, как, с какими целями и по каким критериям отбирается информация, насколько глубоко она отражает реальные факты после ее препарирования и редукции, осуществленных газетами, радио телевидением, интернетом, социальными сетями, а также от способа и форм подачи информации.

Для того чтобы снизить социальную напряженность, государство должно быть заинтересовано в организации системы обмена информацией с гражданами и разработанности правил реагирования на информацию, обязательных, как для государственных органов, так и для отдельных граждан. Как субъект информационной политики, государство должно обеспечить свободный доступ к информации для граждан, заботиться о предоставлении разносторонней и возможно более полной, структурированной информации о жизни и состоянии общества. Главным акцентом деятельности СМИ должна быть их активная роль в установлении согласия между участниками процесса принятия публичных политических решений, то есть между государством и обществом в целом.

Недостаточное взаимодействие субъектов политического процесса, отражается на средствах массовой информации. СМИ, как институт публичной политики, имеют высокий потенциал для производства публичности (индикаторами которой являются прозрачность деятельности власти, диалогичность взаимодействия политических акторов, открытый доступ к процессу принятия решений, конкурентность политического поля). Однако этот потенциал, к сожалению, очень часто не реализуется.

Закрытость и недискуссионность политического процесса ведет к исчезновению публичного дискурса в СМИ: в информационном пространстве редко ведется обсуждение общезначимых вопросов, в общественный диалог не вовлекаются независимые политические акторы.

Интернет-СМИ и другие электронные ресурсы, способны организовывать широкие дискуссии, к которым могут активно подключаться представители гражданского общества. Это пространство производства публичности является чрезвычайно перспективным. Например, площадки общественного диалога – форумы – следует использовать более активно, подключая к участию в них как можно большее количество заинтересованных сторон. Проходящее на Интернет-форумах обсуждение общезначимых вопросов следует переносить в текстовые поля средств массовой информации.

ВЫВОДЫ

Достижение целей публичной политики требует более эффективного функционирования институтов представительств. В условиях существования реальной политической конкуренции и снижения давления властных структур на СМИ, дефицит публичной политики и наличие напряженности между субъектами реализации политики, будет сведен к минимуму, что позволит сохранить стабильность в развитии и реализации дальнейшего политического курса того или иного государства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Пономарёва, Е. Г.** Суверенитет в условиях глобализации // Свободная мысль. – 2007. – № 11. – С. 95–110.
- 2 **Пономарёва, Е. Г.** Инновации как научная и политическая проблема // Свободная мысль. – 2011. – № 1. – С. 29–44.
- 3 **Перегулов, С. П.** Гражданское общество как субъект публичной политики // Полис. 2006. – № 2. – С. 139–151.
- 4 **Батурчик, М. В.** Категории анализа аудитории СМИ с позиции концепции социальных практик П. Бурдьё // Философия и социальные науки
- 5 **Соловьев, А. И.** Коммуникация и культура: противоречия поля политики // Полис. 2002. – № 6. – С. 6–18.
- 6 **Гаджиев, К. С.** Политическая наука : учебное пособие, 2004.
- 7 **Швидунова, А.** СМИ как субъект политического процесса и инструмент политических технологий: учебное пособие, 2006.
- 8 **Бритков, В., Дубовский, С.** Информационные технологии в национальном мировом развитии. // Общественные науки и современность. – № 1. – 2000.
- 9 **Кара-Мурза, С. Г.** Манипуляция сознанием. – М., 2002.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

T. N. Zozulya¹, B. K. Kumar²

БАҚ-тың мемлекеттік саясатқа әсері

^{1,2}С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы.
Материал 24.05.19 баспаға түсті.

T. N. Zozulya¹, B. K. Kumar²

Influence of media on public policy

^{1,2}S.Toraighyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.
Material received on 24.05.19.

Ықтимал салдары талданады. БАҚ-тың халықтың саяси мәдениетін қалыптастыруға әсері, азаматтарды мемлекеттің маңызды проблемалары бойынша үздіксіз диалогқа қосу қажеттігі қаралды. Авторлар Мемлекеттік бағдарламалық ережелерді түсіндіруде және насихаттауда түрлі БАҚ жасарыстылығының маңыздылығын дәлелдейді. Мақалада мемлекеттерді қалыптастырудағы БАҚ-тың ролі, сондай-ақ олардың сепаратизмнің, аумақтық бөлімшенің көңіл-күйін қалыптастыратын дезинтеграциялық процеске қатысуы көрсетілген. Саяси сана деңгейінің және адамдардың мінез-құлқының бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жасалатын ақпараттық өріске тәуелділігі қаралды, саяси процесс субъектілерінің өзара іс-қимылының жеткіліксіздігі БАҚ-та көрініс табады.

The present article addresses the role and influence of media on the political process. Situation with the lack of publicity, possible consequences of ignoring the direct interaction between citizens and representatives of executive bodies are being analyzed. The influence of media on the development of citizens' political culture and the importance of engaging citizens in permanent dialogue on the most topical issues of the country have been studied. Authors argue on significance of competitiveness among various media in explicating and promoting state strategies. The article highlights the role of media in establishing governments and their involvement in disintegrational processes, which fosters separatism, territorial division. People's political awareness and political behavior depends on the information space, created by the media. The authors reveal the level of this dependence and argue that the lack of interaction between the entities of the political process reflects on the media.

ГРНТИ 50.39.27

А. Р. Саясатова¹, Г. Т. Шамшудинова²

¹магистрант, группа МП-12н, Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан;

²доктор PhD, доцент, кафедра «Правоведение», Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан

e-mail: ¹kinzhuguzinova@gmail.com; ²gulya-sgt@mail.ru

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК КОММУНИКАТИВНЫЙ КАНАЛ РЕАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Современное государство уделяет большое внимание формированию информационной политики как главного проводника основных направлений политики государства. Сегодня это самые различные коммуникации, используемые государством – газеты, телеканалы, радио, интернет-ресурсы. В статье подчеркивается, что информационная политика должна учитывать медиа предпочтения населения. А население сегодня, не зависимо от возраста, отдает предпочтение социальным сетям. Современное информационное поле расценивает взаимодействие между гражданами и органами власти как «электронную демократию». Проводя официальную политику, государство считает необходимым использовать широкую сеть коммуникативных каналов. Перенос социально-политических отношений в информационное пространство сформировал основные элементы политической коммуникации. Предложены пути дальнейшего формирования информационной политики государства и установления тесной связи с обществом, активно используя при этом социальные сети.

Ключевые слова: Интернет, социальные сети, информационная политика, коммуникации, интернет-ресурсы, электронное правительство, вайнер.

ВВЕДЕНИЕ

В век цифровых технологий доступ к разного вида информации можно получить через интернет-ресурсы.

Современное государство уделяет большое внимание формированию информационной политики как главного проводника основных направлений политики государства. Сегодня это самые различные коммуникации, используемые государством – газеты, телеканалы, радио, интернет-ресурсы

Информационная политика Республики Казахстан также ориентирована на налаживание коммуникативных каналов с помощью печатных средств массовой информации таких как: газеты, журналы, книгоиздание, и электронных средств массовой информации (телевидение, радио, Интернет). В целом информационная политика должна учитывать медиа-предпочтения населения.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Рассматривая вопрос об особенностях функционирования публичной политики в разрезе новых социальных СМИ и online-пространств в целом, можно говорить о роли online-социальных сетей как о новом субъекте публичной политики или публичной сферы. Ведь вес online-социальных сетей в политическом процессе не вызывает сомнения после событий на Ближнем Востоке. Под online-социальными сетями понимается некоторая платформа, созданная в online-пространстве, служащая для вертикального и горизонтального взаимодействия пользователей платформы. Учитывая особенности и характеристики online-пространства, online-социальные сети могут приобретать различные дополнительные функции в зависимости от потребностей пользователей.

Во многих странах состояние медийной системы обуславливается давлением со стороны политической системы, притом отсутствие конкуренции в самой политической системе приводит еще и к отсутствию общественного диалога и выключению аудитории из информационного обмена. В результате СМИ как институт публичной политики теряют способность к самостоятельности при выполнении социально-политических функций, что отражается на состоянии публичной политики в целом. Очевидно, что online-социальные сети можно использовать как новый публичный инструмент управления массовым сознанием. События на Ближнем Востоке (2010–2011 гг.) показали, Online-пространство публичной политики – это совокупность спроектированных пользователями систем, основанных на применении технологий web 2.0 и web 3.0, отражающих offline-пространство публичной политики, а также создающих и расширяющих единое информационно-коммуникативное пространство публичной сферы

Благодаря расширению количества и функциональности интернет-ресурсов, а также интенсификации информационной политики государства

в области оптимизации работы с населением и практики политического вовлечения граждан в деятельность органов власти именно соцсети стали основным каналом информационной политики во многих странах. Казахстан не остался в стороне и дабы не отстать от своих зарубежных коллег, активно предпринимает меры для налаживания работы в электронных средствах массовой информации. Одним из нововведений Министерством Информации и Коммуникации стало электронное правительство, одним из объектов которого могут стать именно социальные сети для усиления электронного участия граждан. Электронное участие в свою очередь повышает прозрачность государственного управления и демократичность при принятии решений касательно улучшения качества жизни граждан РК.

Государственная информационная политика является средством, позволяющим государству достичь определенные цели в информационной сфере, регулируя совокупность процессов общественной жизни с использованием комплекса информационных методов воздействия. Разработка государственной информационной политики, отвечающей потребностям и интересам общества, и ее практическая реализация путем эффективного государственного регулирования информационной сферы является актуальной комплексной проблемой управления современным государством, существенным фактором его демократизации и оптимизации.

Выбор той или иной государственной информационной политики как целостного явления, сохраняющего в современный период поливариативный характер использования активности государства в информационной сфере, является политическим актом. Такое политическое решение, имеющее долгосрочное стратегическое значение для развития страны, должно приниматься на самом высшем уровне ее руководства и реальный выбор здесь остается за правящим режимом.

В современном мире процесс глобализации информационной сферы приобретает необратимый характер. Базовыми механизмами и основными движущими силами экспансии Интернета являются научно-технический прогресс (НТП), глобализация и развитие международных отношений. Достижения НТП позволяют использовать глобальную сеть во все более широких сферах, открывают новые возможности для решения политических, экономических, технических и других задач.

Ярким показателем успеха внедрения новых информационно-коммуникационных технологий является беспрецедентный и непрерывный рост количества Интернет-пользователей по всему миру, повсеместное внедрение Интернета во все сферы жизнедеятельности.

В современном Казахстане новые информационные технологии используют практически все институты власти, партийные, административные, судебные, военно-полицейские структуры, системы коммуникаций и средств массовой информации. Развитие информатизации способствует взаимодействию власти и общества, позволяет установить реальную обратную связь, привлекать население к участию в политической жизни республики.

Казахстану, стремящемуся занять достойное место в мировом сообществе, необходимо проводить эффективную государственную информационную политику в качестве приоритетной задачи модернизации системы государственного управления с помощью новых информационных технологий. Платформой для этого является принятие Государственной программы формирования и развития национальной информационной инфраструктуры Республики Казахстан, Закона Республики Казахстан «Об информатизации» [1], государственной программы формирования «электронного правительства» в Республике Казахстан [2].

Для Казахстана с его обширной, неравномерно заселенной территорией, неравномерным размещением производства, недостаточно развитой транспортной инфраструктурой, развитие ИКТ технологий приобретает особо важное значение. Казахстан сегодня не имеет достаточно средств и производственных мощностей для самостоятельного создания и развития национальной информационно-телекоммуникационной инфраструктуры и вынужден привлекать для этого капиталы, технику и технологии развитых стран. Поэтому одним из направлений государственной информационной политики должна стать поддержка и развитие большого технического потенциала нашей страны.

Перенос социально-политических отношений в информационное пространство сформировало основные элементы политической коммуникации: в качестве акторов выступают пользователи (интернет-сообщество), органы власти («электронное государство»), среди каналов – социальные сети, площадки для обсуждения социально-политических проблем (блоги, форумы и др.). При этом социальную сеть можно рассматривать в нескольких аспектах: с одной стороны, как канал политической коммуникации, через который происходит обмен информацией между гражданами, социальными группами и органами государственной и политической власти; с другой – социальная Интернет-сеть сама представляет собой некое сообщество со своими ценностями, особенностями общения, элементами изменения социального статуса. Так в IV пункте послания народу Казахстана от 5 октября 2018 года «ГОСАППАРАТ, ОРИЕНТИРОВАННЫЙ НА

ПОТРЕБНОСТИ ГРАЖДАН» Президент РК призвал госслужащих стать ближе к народу, убрать барьеры между государством и обществом. Н. Назарбаев предполагает, что это целенаправленное действие «увеличит обратную связь, живое обсуждение и разъяснение людям конкретных мер и результатов государственной политики» [3].

Компания «АСТKazakhstan» провела исследования в феврале-марте 2017 года на тему пользования социальных сетей гражданами РК. В ходе опроса выяснилось, что 70 % населения пользуются соцсетями. При этом городское население показало больший процент в размере 76 %, сельчане же составили 61 %, хотя и эта цифра говорит о том что большее число сельчан все-таки зарегистрировано и проводят достаточно времени в соцсетях. Итоги данного исследования в очередной раз подтверждают то, что соцсети это мощный двигатель коммуникативных отношений между органами власти и обществом. И что на самом деле можно выдвигать глобальные вопросы, посвящать наших граждан об изменениях в госпрограммах и т.д. И при этом получать мгновенный feedback. Также компания предоставила рейтинг популярных соцсетей Казахстана. Где лидирующие позиции занимают ВКонтакте, Одноклассники и Instagram, Facebook опустился на пятую строчку в рейтинге популярности интернет-ресурсов.

Хоть и соцсеть ВКонтакте занимает первое место, все же наиболее перспективные электронные платформы среди интернет-пользователей для обмена информацией являются Facebook и Instagram. Чиновники и политики обзавелись своими личными блогами на Facebook. При помощи данного ресурса политики быстро реагируют на социально-политические проблемы, затрагивают актуальные темы о насущных населению вопросов и стараются дать более развернутый ответ. В соцсетях политические деятели, и даже политические партии выкладывают имиджевую, политическую, агитационную информацию; поддерживают отношения с потенциальным электоратом. Так как 2019 год принято считать годом молодежи, то не будем забывать, что набирает обороты Instagram. В Казахстане много молодых вайнеров, блогеров, звезд шоу-бизнеса, которые значительно влияют на мировоззрение современной молодежи. Через их инстаграм-страницы можно посвящать молодых людей о госпрограммах. Блогеры часто устраивают соц-опросы в инстаграм-историях при помощи функции «вопрось». Данный вид коммуникаций будет крайне полезен для решения социально-политических проблем среди населения.

Такое взаимодействие между гражданами и органами власти можно расценивать как «электронная демократия». Демократический процесс происходит в информационной среде за счет того, что народ может

участвовать в онлайн референдумах, обсуждать новые законодательства на различных платформах, задать интересующие вопросы напрямую политикам. Информационная политика тем самым стремится добиться прозрачности в работе органов власти и политиков.

Электронной демократии мы можем стимулировать граждан к политической активности. Электронное участие граждан на общей информативно-коммуникационной платформе дает гражданам право участвовать в принятии решений, а также получать услуги в режиме онлайн. Важность развития данного элемента электронного правительства обозначена на международном уровне, в частности, Генеральная ассамблея ООН признает «потенциальные возможности электронного правительства в плане поощрения прозрачности, подотчетности, эффективности и вовлечения граждан в сферу предоставления государственных услуг».

Социальные сети позволяют сократить расходы при взаимодействии с гражданами посредством использования существующих веб-сайтов, однако есть опасность того, что государство окажется в стороне от общения граждан между собой. Одним из способов институализации социальных сетей в деятельности органов государственного управления являются создание специального структурного подразделения и подготовка соответствующих специалистов (Mergel, Bretschneider, 2013).

ВЫВОДЫ

Необходимо разработать и принять определенные меры для повышения процента вовлеченности граждан в решении непосредственно государственных дел при помощи социальных сетей. Глава государства должен направить указания в министерство информации и коммуникации для создания положения о социальных сетях. В данном документе следует выделить следующие пункты: выбор социальной сети, виды обязательной и запрещенной к размещению информации, разграничение личного и профессионального использования, отношение к сообщениям иностранных граждан и лиц без гражданства, хранение сообщений, связь с иным законодательством (например, законодательство об обращениях граждан), этические правила.

Будет целесообразным создать цифровой реестр, в котором в обязательном порядке регистрировать официальные аккаунты органов государственного управления в социальных сетях, что позволит внести ясность в правовой статус данных аккаунтов и осуществлять профилактику кибер-преступлений, в частности, выступлений не уполномоченных на это лиц от

именигосударства. Нормативно-правовым средством его создания может стать Положение о цифровом реестре.

Наконец, для эффективного внедрения концепции электронного участия рекомендуется включить в штатное расписание органа государственного управления соответствующих специалистов (отдел) либо возложить обязанности по ведению официального аккаунта в социальной сети на государственных служащих в рамках существующего штатного расписания. Вне зависимости от выбранного варианта потребуется внесение изменений в штатное расписание и должностные инструкции.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Закон «Об информатизации»
- 2 Государственная программа формирования «электронного правительства» в Республике Казахстан.
- 3 **Назарбаев, Н.** (2018, октябрь 5). www.akorda.kz. Retrieved декабрь 2018, from Официальный сайт президента Республики Казахстан: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-nnazarbaeva-narodu-kazakhstan-5-oktyabrya-2018-g
- 4 **Назарбаев, Н. А.** «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». www.akorda.kz
- 5 **Павленко, В. В.** Роль социальных сетей в социальных и политических технологиях // Сборник научных статей по материалам Международной научно-практической конференции (Дюссельдорф-Саратов, 2013 г.).
- 6 **Манойло, А. В.** Государственная информационная политика в особых условиях: Монография. – М. : МИФИ, 2003.
- 7 **Mergel, I., & Bretschneider, S.** (2013). A Three-Stage Adoption Process for Social Media Use in Government. *Public Administration Review*, 73 (3), 390–400.
- 8 **Рябенко, Н. А.** Online-социальные сети в публичной политике: «семь мостов» Египта. Человек. Сообщество. Управление. – 2011. – № 4.
- 9 **Жубаниязова, А.** Особенности формирования информационной политики в условиях интеграции Казахстана в мировую экономику. СМИ в системе политических институтов: теория и практика. Материалы международной научно-теоретической конференции. – Астана : ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, 2010.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

A. P. Sayassatova¹, G. T. Shamshudinova²

Әлеуметтік желілер Қазақстан Республикасының ақпараттық саясатын іске асыруға арналған коммуникациялық канал

^{1,2}Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық факультеті,
С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы.
материал 24.05.19 баспаға түсті.

A. R. Sayassatova¹, G. T. Shamshudinova²

Social networks as communication channel for the implementation of the Republic Kazakhstan's information policy

^{1,2}Faculty of Public Administration, Business and Law,
S. Toraigrov Pavlodar State University,
Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.
Material received on 24.05.19.

Мемлекет саясатының негізгі бағытының бас таратушысы ретінде ақпараттық саясаттың қалыптасуына қазіргі мемлекет үлкен назар аударады. Бүгін күні бұл мемлекетпен қолданылатын әр түрлі коммуникациялар – газеттер, телеарналар, радио, интернет-ресурстар. Ақпараттық саясат халықтың медиа артықшылықтарын ескеру керектігі мақалада көрсетілген. Ал бүгінгі күні халық, жас ерекшелігіне қарамастан, әлеуметтік желілерге артықшылығын береді. Халық пен үкімет органдары арасындағы заманауи ақпараттық әрекет өрісі ретінде «электрондық демократияны» есептейді. Ресми саясатты жүзгізе отырып, мемлекет коммуникативті каналдардың ауқымды желісін қолдануды қажет деп санайды. Әлеуметтік-саясаттық қарым-қатынастарды ақпараттық кеңістікке ауыстыру саяси коммуникацияның негізгі элементтерін қалыптастырды. Әлеуметтік желілерді қолдана отырып, мемлекеттің қоғаммен тығыз байланыс орнатудың және ақпараттық саясаттың одан әрі қалыптасуына жолдар келтірілген.

The modern state pays great attention to the formation of an information policy as the main conductor of directions of state politics. Today it is the most diverse communications used by the state – newspapers, television channels, radio, Internet resources. The article stresses out that information policy should take into account the media preferences of the population. And the population today, regardless of age, prefers social networks. The modern

information field regards the interaction between citizens and authorities as «e-democracy». Conducting the official politics, the state considers it necessary to use a wide network of communication channels. The transfer of sociopolitical relations to the information space has formed the basic elements of political communication. The ways of further formation of the information policy of the state and establishing close ties with society, actively using social networks were proposed.

ГРНТИ 327(574) (043.3)

Е. Е. Смагулов

магистрант, Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан
e-mail: ernar.smagulov94@mail.ru

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В представленной статье анализируются некоторые глобальные, региональные и национальные аспекты формирования и совершенствования основных направлений внешней политики Республики Казахстан.

Ключевые слова: Казахстан, внешняя политика, международная арена, внешнеполитическая стратегия, мировое сообщество, современный этап, суверенное государство.

ВВЕДЕНИЕ

В связи с нарастающей экономической, политической и иной взаимозависимостью стран и народов в эпоху международной интеграции и глобализации ни одна страна мира, независимо от ее ресурсного и силового потенциала или степени развития, не может не подвергаться влиянию внешних сил. Ни одно государство, каким бы оно не было мощным в военном, экономическом и политическом плане, не может в отрыве от других стран справиться с острейшими проблемами современности. Противостоять им можно только в рамках тесного международного сотрудничества.

Для молодой, независимой Республики Казахстан, ставшей полноправным субъектом международных отношений, чрезвычайно

важно ведение внешней политики, которая бы вовремя улавливала вызовы окружающей международной системы и достойно отвечала им, ставя во главу угла национальные интересы нашей страны. Что и обусловило простор для настоящего исследования. В свете поставленного вопроса основной целью исследования в рамках настоящей статьи представляется анализ общей структуры и элементов концепции внешней политики и дипломатии Республики Казахстан. В связи с этим, в числе приоритетных задач выступает исследование состояния, результатов и достижений в сфере реализации внешнеполитических функций Казахстана за годы независимости, а также выявление на данной основе перспективных направлений дальнейшего развития внешней политики Республики Казахстан в условиях международной интеграции и глобализации.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Республика Казахстан на современном этапе государственно-правового развития достаточно успешно проводит свою внешнюю политику. Сегодня Казахстан, как суверенное государство, является полноправным членом многих международных и межрегиональных организаций, активно осуществляет политику интеграции и вступает в двусторонние и многосторонние партнерские отношения со многими странами мира. Благодаря чему сегодня Республика Казахстан воспринимается в мире государством с последовательной и предсказуемой внешней политикой как основным стабилизирующим и конструктивным фактором в глобальных и региональных делах. Но так было не всегда.

После обретения суверенитета Республика Казахстан вступила на путь существования в качестве суверенного государства, отягощенная многими сложными экономическими, экологическими, в том числе, и политическими проблемами. Так, Казахстан оказался перед настоятельной необходимостью в кратчайшие исторические сроки определить своё место в системе геополитических координат, сформулировать свои национально-государственные интересы, выстроить адекватную этим интересам систему внешнеполитических приоритетов, заложить основы своей внешнеполитической стратегии. Не менее важно было установить дипломатические отношения с другими государствами мира, наладить диалог с универсальными и региональными международными организациями, включить Казахстан в мирохозяйственные связи, обеспечить реальную безопасность молодого государства, находящегося в сложном геополитическом окружении, добиться соблюдения его законных экономических интересов, а также создать благоприятные международные

условия для внутренних преобразований. При этом, если достижения Казахстана в промышленности, сельском хозяйстве, науке и образовании были известны и в советский период, то внешнеполитические страницы нашей независимой истории в данный период пришлось писать фактически с чистого листа.

О трудностях становления внешней политики нового независимого периода вспоминал и сам президент Назарбаев: «У нас не было традиций внешнеполитической деятельности. МИД выполнял далеко не дипломатические функции. Представьте себе страну, перед которой стоят сложные проблемы, но нет ни одного дипломатического представительства за рубежом, нет самых элементарных наработок по внешнеполитическим вопросам, не говоря уже о традициях внешней политики, нет квалифицированных кадров» [1].

Стало быть, необходимо было в кратчайшие сроки решать задачи, стоящие перед руководством страны, внешнеполитическим ведомством не только на доктринальном (научном) уровне, но и в оперативно-организационном плане (в частности в отношении кадрового состава; организации дипломатических представительств и миссий за рубежом; содействия в работе иностранных посольств, открывающихся в нашей стране и др.).

К тому же, в данный период времени Казахстан оказался в эпицентре мировой политики, и ему стали уделять особое внимание, обусловленное не только его огромными природными богатствами, но и тем обстоятельством, что именно в Казахстане оказалась значительная часть ядерного потенциала бывшего Советского Союза.

Кроме прочего, многие государства и международные организации не имели достоверной информации о независимом Казахстане и вынуждены были пользоваться устаревшими сведениями относительно его возможностей, его народа и экономического потенциала. Необходимо было радикально исправить ситуацию, сделать Казахстан узнаваемым на международной арене, создать положительный имидж страны в пределах всего мирового сообщества.

В этих сложнейших условиях всё бремя ответственности за развитие международной политики государства взял на себя Первый Президент Республики Казахстан. По признанию многих зарубежных и отечественных экспертов, именно это обстоятельство позволило избежать многих издержек в процессе утверждения Казахстана в мировом политическом пространстве.

В этих условиях при разработке внешнеполитической стратегии казахстанское руководство пришло к осознанию необходимости

осуществления принципа многовекторности, остающимся главным ориентиром международной деятельности нашей страны и по сей день. По мнению Президента Н. Назарбаева, многовекторность означает «развитие дружественных и предсказуемых взаимоотношений со всеми государствами, играющими существенную роль в мировых делах и представляющими для нашей страны практический интерес. Казахстан в силу своего геополитического положения и экономического потенциала не вправе замыкаться на узорегиональных проблемах. Это было бы непонятно не только нашему многонациональному населению, но и всему мировому сообществу. Будущее Казахстана и в Азии, и в Европе, и на Востоке, и на Западе. Проводя именно такую политику, мы сможем исключить какие-либо проявления угрозы безопасности Казахстана. Мы сможем укрепить благоприятные внешние условия экономическим и политическим преобразованиям в нашей стране» [2].

За прошедшие годы суверенного развития можно подвести определенные итоги внешней политики Республики Казахстан. Эти итоги не могут не вызывать здравого оптимизма. Наша заинтересованность в поддержании равноправных и взаимовыгодных отношений с партнерами на международной арене вызывает симпатию к Республике Казахстан во многих странах. В целом, годы независимости убедительно показали, что принцип многовекторности полностью оправдал себя, позволив Казахстану не только эффективно отстаивать свои национальные интересы, но и стать самостоятельным и влиятельным игроком на международной арене. Прогресс молодого государства в собственном обустройстве и всевозможные миротворческие усилия высоко оцениваются международным сообществом.

Сегодня Казахстан, как суверенное государство, является полноправным членом многих международных и межрегиональных организаций, активно проводит политику интеграции и вступает в двусторонние и многосторонние партнерские отношения со многими странами мира. Республика все теснее сотрудничает с такими международными институтами и организациями, как Организация Объединенных Наций, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, Организация Экономического Сотрудничества, Европейская Экономическая Комиссия, Международная Организация Труда и др. Республикой были подписаны и ратифицированы многие международные акты, касающиеся прав человека.

Особые меры были направлены на обеспечение стабильности в регионе в рамках Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) и Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА). Тем самым была

заложена основа политики доверия, партнерства и стабильности на обширном евразийском континенте.

После обретения суверенитета Казахстан первым из всех государств добровольно отказался от четвертого в мире по мощности арсенала ядерного оружия и навсегда закрыл крупнейший в мире ядерный полигон. Это был выдающийся вклад в глобальную безопасность и дело мира, получивший признание многих государств. Кроме того, Республика Казахстан постоянно выступает с различными инициативами и конструктивными предложениями по эффективному сотрудничеству и достижению общеприемлемых целей.

Следовательно, в настоящее время, учитывая особое геополитическое положение, внешнеполитический курс Казахстана развивается в русле многосторонней дипломатии, которая позволяет Республике Казахстан успешно маневрировать и отстаивать свои интересы перед лицом более сильных держав, таких, например, как Китай, США и Россия.

Кроме прочего, как уже было отмечено, приоритетами нашей дипломатии остаются углубление и расширение дружественных и взаимовыгодных отношений с ближайшими соседями государствами Центральной Азии. При этом руководство страны намерено активно расширять сотрудничество с другими азиатскими странами и государствами исламского мира. Это объясняется тем, что ислам на протяжении многих веков являлся религией казахов и многих других народов, населяющих нашу страну. К тому же, вопрос развития ислама тесно связан с необходимостью развития казахской культуры.

Беспорно, что успехи процесса модернизации в значительной степени обусловлены перспективами регионального сотрудничества. Через региональную интеграцию средние и малые страны получают шанс создать полюс международных отношений и иметь свой голос при решении узловых проблем современности. На современном этапе важно уделять большее внимание экономическим, социальным, экологическим и демографическим проблемам центрально-азиатского региона, добившись координации действий и взаимодополняемости национальных программ развития с остальными странами региона. Только объединение ресурсов, согласованность и совместимость региональной политики, особенно в сфере торговли, энергетики и транспорта, позволят центрально-азиатским странам избежать превращения в «сырьевой придаток» и пассивный объект интересов ведущих геополитических центров. Создание совместных кластеров в ключевых отраслях народного хозяйства на основе учета взаимных интересов будет способствовать укреплению деловых связей, сближению и взаимопониманию между Казахстаном и центрально-азиатскими странами.

Опираясь на прогресс, достигнутый в различных сферах жизнедеятельности, Казахстан мог бы стать движущей силой регионального развития и содействовать модернизации всей Центральной Азии, являющейся зоной повышенного внимания Казахстана и одним из основных направлений внешнеполитической стратегии.

Именно такая политика исключает какие-либо проявления угрозы безопасности Казахстана и укрепляет благоприятные внешние условия экономическим и политическим преобразованиям в Казахстане. Концепция внешней политики дополняется и изменяется сообразно новым нюансам в мировой ситуации, при этом важно, что многоуровневый и многоплановый характер казахстанской дипломатии не подвергается корректировке.

Как уже было замечено, Казахстан выступает с большим количеством неординарных инициатив, находящих широкий отклик в мировом сообществе. И это количество перешло в новое качество. Наша республика неизменно проводит политику отстаивания своих национально-государственных интересов, подразумевая под этим, прежде всего, территориальную целостность и суверенитет, благополучие граждан и защиту их конституционных прав.

Конечно, не стоит забывать, что основные достижения Казахстана во внешнеполитической сфере и международный вес республики во многом зависят, и будут зависеть в дальнейшем от состояния экономики. Очевидно, что без модернизации экономической и политической жизни страны, ее технологического обновления невозможно дальнейшее успешное развитие страны и сохранение высоких темпов развития, что подтверждает опыт передовых азиатских экономик. В этом отношении предложенная Президентом Республики Казахстан Н. А. Назарбаевым Стратегия по вхождению в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира [3], определяющая и конкретизирующая цели и направленность казахстанских реформ, имеет большое значение.

В силу чего внешняя политика Республики Казахстан на современном этапе носит ярко выраженный экономический характер и направлена на активное содействие осуществлению курса реформ, обеспечению конкурентоспособности национальной экономики. На практике это означает создание условий для выхода страны на мировые рынки товаров, услуг и капиталов, развитие собственного экспортно-импортного потенциала, привлечение инвестиций и технологий в производственную сферу, реализацию проектов новых транспортных путей.

В целом, резюмируя выше сказанное, можно с полной уверенностью утверждать, что для Казахстана первостепенной задачей является реализация

сбалансированной и ответственной внешней политики, учитывающей интересы Казахстана и динамику мирового развития. Внешняя политика должна быть построена на понимании необходимости компромисса даже в самых острых вопросах.

Казахстану предстоит и в дальнейшем, руководствуясь поручениями Президента Республики Казахстан, изложенными в Посланиях, прилагать усилия по укреплению обстановки безопасности и расширению своего влияния на международные процессы.

В этой связи весьма важными для казахстанского внешнеполитического ведомства становятся задачи поиска оптимального баланса интересов, гармонизации основных направлений внешнеполитической, внешнеэкономической, военной политики, оценки реальных возможностей всех вовлеченных в сотрудничество участников с казахстанской стороны для активизации роли Казахстана в международных процессах. И добиться этого можно только в рамках многовекторной дипломатии, развития интеграционных процессов на региональном и межрегиональном уровне. А успешная реализация внешнеполитических приоритетов станет, в свою очередь, залогом дальнейшей стабильности Казахстана, как в политическом, так и в социально-экономическом плане.

ВЫВОДЫ

В целом, за годы независимости Казахстан достиг впечатляющих успехов во внешнеполитической сфере, что стало отражением деятельности архитектора модернизации Казахстана Президента Нурсултана Абишевича Назарбаева, при поддержке всей дипломатической службы нашей страны. Безусловно, сегодня наша страна заняла прочную позицию на международной арене в качестве региональной державы, приверженной целям построения стабильного и безопасного мира, работе на внешнеполитической арене. Возрастающее влияние Казахстана в регионе и мире в целом, поддерживается успешным осуществлением ряда внешнеполитических инициатив, обеспечивается наличием стратегического партнерства с ведущими государствами мира, активной деятельностью в международных организациях и основывается на динамичном росте экономической мощи Казахстана, поступательном расширении торгово-экономических и инвестиционных связей с внешним миром. Перспективная внешняя политика современных государств уже не может блуждать в истории повседневности. И главным ориентиром сегодня должна стать идея многовекторного, интеграционного и сбалансированного сотрудничества, которую впервые сформулировал Президент нашей страны Н. А. Назарбаев.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Назарбаев, Н. Внешняя политика один из важнейших инструментов укрепления конкурентоспособности страны. – 2008. [Электронный ресурс]. – <http://afisha.zakon.kz>. (Дата обращения 01.12.2012).

2 Назарбаев, Н. А. Укреплять международные позиции Казахстана. – 2008. [Электронный ресурс]. – <http://www.president.kz>. (Дата обращения: 03.12.2012).

3 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия вхождения Казахстана в число 50ти наиболее конкурентоспособных стран мира Казахстан на пороге нового рывка вперед в своем развитии». – Астана, 2006.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

Е. Е. Смагулов

Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты: жағдайы мен даму перспективалары

Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық факультеті,
С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

Y. E. Smagulov

Foreign policy of the Republic of Kazakhstan: state and development prospects

Faculty of Public Administration, Business and Law,
S. Toraighyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Осы мақалада Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының негізгі бағыттарын қалыптастыру және жетілдірудің кейбір жаһандық, өңірлік және ұлттық аспектілері талданады.

This article analyzes some global, regional and national aspects of the formation and improvement of the main directions of the foreign policy of the Republic of Kazakhstan.

ГРНТИ 11.25.31

Р. Х. Тажубаев

к.п.н., ст. преподаватель, Горно-металлургический факультет, Рудненский индустриальный институт, г. Рудный, 111500, Республика Казахстан
e-mail: ofizer90@mail.ru

**МИРОЛЮБИВАЯ ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН КАК СЛЕДСТВИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА**

В статье рассматриваются вопросы, связанные с повышением пограничной безопасности Республики Казахстан и как следствие – национальной безопасности. Каждое государство должно иметь строго очерченную территорию, которая является неприкосновенной и неотчуждаемой. Границы данной территории должны находиться под строгим контролем Пограничной службы, охраняться современными средствами защиты и наблюдения. Процесс реформирования и совершенствования системы законодательства, регулирующей деятельность Пограничной службы Республики Казахстан, взаимообусловлен закономерностями развития правового государства, и все эти проблемы имеют важный практический и теоретический характер. В статье исследуется процесс обеспечения пограничной безопасности Республики Казахстан, проводится политологический анализ основных угроз и политических факторов обеспечения пограничной безопасности Республики Казахстан. Автором предложена классификация инструментов регулирования пограничной безопасности, разработаны конкретные рекомендации по ее обеспечению.

Ключевые слова: национальная безопасность, пограничная безопасность, государственная граница, Пограничная служба, многовекторная внешняя политика, делимитация, демаркация.

ВВЕДЕНИЕ

Ни для кого не секрет, что Республика Казахстан – государство, которое занимает позицию по проведению многовекторной внешней политики. Многовекторность означает, что наша страна находится в дружественных связях со всеми государствами, независимо от наличия или отсутствия в отношении этих государств каких-либо притязаний со стороны стран – мировых держав.

Такая политика суверенного Казахстана помогла укреплению суверенитета и государственности, вхождению страны в систему международных отношений и мирохозяйственных связей.

Однако развитие любого государства определяется не только внутренними причинами и факторами, оно также во многом зависит и от характера его соприкосновения с внешним миром. Поэтому всегда и везде государственная граница была, есть и будет объектом особой важности для любой страны-субъекта политических отношений. Процессы, идущие на границе, оказывают влияние на политическую, экономическую, социальную и другие сферы деятельности государства и его населения. В свою очередь, практически все области деятельности человека (явления политического, экономического, социального характера и др.) и, кроме этого, географические, геологические, климатические и другие условия воздействуют на государственную границу как на область проявления специфических интересов социальных систем, пределом которых эта граница является [1].

После обретения независимости Казахстан стал полноправным субъектом международных отношений. Актуальная проблема для любого государства – проблема его безопасности, одним из факторов обеспечения которой является укрепление государственных границ, в отношении которых проводится сначала делимитация (обозначение их на карте), а затем демаркация (обозначение их на местности). Президент Франции Франсуа Миттеран указывал на необходимость урегулирования пограничных территориальных споров мирными средствами, отмечая: «...обсуждать границы – значит, обсуждать войну». Это особенно актуально сегодня.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

События, происходящие сегодня в мире убедительно доказывают, что незыблемость государственных границ потеряла свою значимость, и теперь они могут видоизменяться, основываясь на исторических фактах и военной мощи заинтересованного государства.

Актуализация государством проблем национальной безопасности представляется теоретически обоснованной целым рядом причин:

Во-первых, стремление к безопасности, самосохранению нормальный и закономерный процесс как для отдельно взятого индивида, так и для общества, в целом.

Во-вторых, строительство эффективной системы национальной безопасности является приоритетной задачей государств, имеющих

относительно небольшой срок независимого существования. При этом конструирование такой системы идет по двум направлениям:

– обеспечение безопасности общества. Данное направление должно являться главным, так как государство как основной политический институт, осуществляющий управление обществом, призван защищать в первую очередь общество и каждого своего гражданина;

– самозащита государства. Государство наряду с защитой общества стремится создать условия для своего устойчивого и стабильного функционирования. То есть, государственная система создает механизмы противодействия разрушительному влиянию внешней среды. В условиях строительства независимой государственности обеспечение ее безопасности выводится на первый план.

В-третьих, система национальной безопасности является механизмом защиты жизненноважных интересов нации, государственных и общественных институтов, интересов личности.

Субъектами, способными создать различные угрозы на территории Казахстана, могут быть:

– Китай – в силу территориальных притязаний к Казахстану с использованием миграционного экспансионистского курса;

– США – в силу реализации своих «интересов национальной безопасности»;

– Иран, Турция, страны Персидского залива, используя неразрешенную проблему Каспийского региона;

– Россия – из-за северных регионов Казахстана;

– Узбекистан – из-за южных границ;

– незримая угроза – борьба за умы граждан;

– превалирующие в последнее время нетрадиционные угрозы военного вторжения третьей силы в регион, особенно такие, как терроризм, религиозный экстремизм, международный наркобизнес и оргпреступность.

Удовлетворение физиологических, социально-экономических, культурных, политических и иных потребностей составляет интересы индивида. Безопасность (защита, самосохранение) также представляет жизненный интерес человека. Содействие осуществлению интересов индивидов является смыслом и предназначением любой социальной структуры. Поэтому защита интересов личности, выраженных на государственном уровне в форме прав и свобод человека также является частью системы национальной безопасности.

Реализуя и утверждая свое историческое право на экономическую, политическую и культурную самостоятельность, Казахстан в общем русле

государственной политики всегда решал вполне конкретные задачи защиты государственности на своих рубежах. Это естественно уже и потому, что само возникновение государства предполагает его обособление в геополитической картине мира, а государственная граница или ее элементы становятся первым зримым пределом сферы политического влияния социальных сил, которые из общности экономических и общественных интересов и родственности культурных и языковых устоев способны востребовать становление этого государства.

В этом отношении наше государство не является исключением из правил. Его становление объективно предполагало обеспечение контроля за безопасностью пределов сферы экономических основ государства, ключевыми торговыми путями, защитой населения от набегов и обстановкой в приграничных областях [2].

Главная цель внешнеполитической стратегии Республики Казахстан состоит в том, чтобы обеспечить мир и безопасность для граждан Казахстана. Суть данного направления в первую очередь заключается в том, чтобы дать максимальную свободу внешней торговли для отечественных продавцов-производителей, обеспечить жителей страны качественными, недорогими и безопасными товарами, а так же сгладить последствия мировых экономических кризисов, обезопасить отечественную экономику. Магистральным направлением деятельности на международной арене пока еще остается борьба против ядерной опасности, гонки вооружений, создания системы противоракетной обороны, проведение политики сохранения и укрепления всеобщего мира. В целом основными задачами РК в области иностранных дел являются:

– устранение угрозы мировой войны, достижение всеобщей безопасности и разоружения;

– расширение и углубление сотрудничества на основе мирного сосуществования, делового, взаимовыгодного сотрудничества со всеми странами;

– содействие укреплению и прогрессу гуманистических и демократических обществ;

– обеспечение благоприятных внешних условий для совершенствования общества в РК и т.п.

Государственная безопасность – это состояние прочности, незыблемости и нерушимости политической и экономической основы государства и неизменности государственной границы. Охрана национальной безопасности как объект управления представляет собой область общественных отношений, которые складываются в процессе деятельности государственных

органов и общественных организаций, имеющих своей целью обеспечение неприкосновенности и защиты государственной границы. Организация упрочения в области охраны государственной безопасности заключается в обеспечении практического решения указанной задачи, осуществления государственными органами при активном участии общественности комплекса соответствующих взаимосвязанных мероприятий политического, военного, правового, организационного, материально-технического и морально-психологического характера [3].

Уровень пограничной безопасности как состояние защищенности государственной границы и приграничной территории Казахстана, жизненно важных интересов личности, общества и государства от всего спектра возможных и реальных внешних и внутренних угроз в пограничной сфере – важный и весьма точный индикатор стабильности государства, тесно связанный с безопасностью границ и обстановкой в пограничном пространстве. По своей сути обеспечение пограничной безопасности – это стержневое, концентрированное выражение пограничной политики государства, формируемой на основе его национальных интересов.

Анализируя современный уровень пограничной безопасности Казахстана, следует иметь в виду, что на исходе 2018 года в нашей стране и в мире произошли значительные военно-политические и социально-экономические изменения. Они существенно повлияли на состояние национальной безопасности РК и востребовали к жизни разработку и реализацию принципиально новых подходов к ее обеспечению, в том числе в пограничной сфере.

Как известно, пограничная сфера государственных интересов – кроме всего прочего, а возможно и прежде всего – характеризуется ее уникальным местоположением в ряду многих других сфер. Упрощенно говоря, пограничная сфера находится на пересечении двух крупных областей политико-экономической жизни любого государства – внутренней и внешней. Развитие любого государства на планетарном уровне в определенной степени также носит «пограничный» характер – как диалектическая результирующая внутренних перемен и внешних условий и воздействий.

Стабильность ситуации, складывающейся в каждой из данных областей (внешней и внутренней), предопределяет достаточно устойчивый по времени и характеру, иногда даже «привычный», комплекс угроз пограничной безопасности любого государства.

Тем не менее Концепция национальной безопасности Республики Казахстан сегодня не случайно выделяет угрозы национальной безопасности и основные задачи в пограничной сфере как в одной из важнейших сфер

жизнедеятельности государства, общества и личности. Дело в том, что есть принципиальное отличие ныне существующих угроз пограничной безопасности РК от угроз, существовавших еще только несколько десятков лет назад.

Оставляя в стороне основные причины внутренней нестабильности, отметим, что этот факт естественным образом повлек за собой «компенсирующее» изменение внешней среды. При этом в считанные годы возникли две группы основных факторов, повлиявших на состояние национальной безопасности государства, – соответственно внутреннего и внешнего характера.

Составляющие факторы:

– активное «встраивание» РК в общемировую систему социально-экономических отношений на роли поставщика сырьевых, экологических и территориальных ресурсов, научно-интеллектуальных разработок и денежной массы; а также в качестве потребителя внешних товаров; производителя и утилизатора экологически небезопасной продукции и отходов и др.;

– использование евразийского положения РК в качестве буферной зоны «противостояния Запада и Востока» между так называемыми «свободными» и «тоталитарными» цивилизациями.

Данные факторы, влияющие на состояние национальной безопасности в целом, в пограничной сфере нашего государства объективно проявляются в угрозах пограничной безопасности, основными из которых являются:

– создание «санитарного кордона», изолирующего наше государство с запада;

– наличие вооруженных конфликтов на территории соседних стран и потенциальная опасность их переноса в Казахстан;

– возможность распространения религиозного и политического экстремизма;

– транзит наркотиков;

– призывы к захвату власти неконституционными методами;

– незаконное перемещение через границу сырьевых ресурсов, товаров и денежной массы, наносящее значительный ущерб экономике и кредитно-финансовой системе Казахстана;

– неполное или искаженное информационное представление общества об остроте проблем пограничной безопасности страны [4].

Нет никаких сомнений, что перечисленные угрозы пограничной безопасности государства вполне могут быть дополнены. Как несложно заметить, они располагаются в весьма широком диапазоне интересов государства – от глобальных внешнеполитических и экономических сфер жизнедеятельности нашего государства до круга вопросов, связанных с региональными экологическими вопросами или ростом преступности в приграничье.

К примеру, асоциализация и криминализация населения, распространение наркотиков и оружия, эскалация социальной напряженности и конфликтов, экстремизм и терроризм, сепаратизм и угроза территориальной целостности – звенья одной цепи. Звенья другой – невнимание общества к границе, социальное пренебрежение проблемами офицерского корпуса, недофинансирование, утрата сопричастности к целеполагающим общественным ценностям, утечка кадров.

Углубление отдельных внешних, а особенно отдельных внутренних угроз пограничной безопасности объективно может подвести к серьезному кризису внутри самой системы обеспечения пограничной безопасности.

Проблема приведения системы обеспечения пограничной безопасности государства в соответствие всему спектру и масштабам уже перечисленных выше и вновь возникающих угроз и является самой насущной проблемой пограничной безопасности нашего государства [5].

Нейтрализация всего комплекса угроз пограничной безопасности – процесс многонаправленный, затрагивающий необходимость нормализации положения в целом ряде смежных сфер жизнедеятельности государства: внешнеполитической, экономической, правовой, социальной и др. При этом решение основной проблемы пограничной безопасности предполагает по меньшей мере три основных вектора деятельности:

1 стабилизацию и укрепление системы межгосударственных отношений в пограничной сфере (как реагирование на доступные изменению внешние факторы, влияющие на состояние пограничной безопасности страны);

2 приоритетный учет в пограничной сфере экономического аспекта интересов развития государства (как реагирование на ведущий внутренний фактор, определяющий состояние пограничной безопасности государства);

3 совершенствование и развитие собственно системы обеспечения пограничной безопасности государства (для исключения возможности возникновения внутрисистемного кризиса).

Приведение системы обеспечения национальной безопасности государства в соответствие угрозам пограничной безопасности в рамках данных направлений предполагает широкий диапазон конкретных действий.

Обозначим только наиболее актуальные сегодня практические пути решения данной проблемы:

– совершенствование мониторинга обстановки на границе и в пограничном пространстве с применением новейших информационных технологий, активизация работы по сбору, обобщению, систематизации, анализу необходимой информации и оперативности выработки следующих из нее актуальных рекомендаций как прикладного, так и теоретического характера;

– консультационное и иное участие (в рамках межгосударственного военно-технического сотрудничества) в пропаганде и распространении образцов пограничной техники для заинтересованных пограничных ведомств других стран, а также сотрудничество в области подготовки специалистов для пограничных ведомств и технического обеспечения охраны границы иностранных государств;

– формирование на границе современной системы обеспечения пограничной безопасности, способствующей созданию благоприятных условий для плодотворного экономического сотрудничества и международной интеграции казахстанской экономики, в частности приоритетное развитие пунктов пропуска, работающих на перспективных с точки зрения развития экономики страны направлениях с одновременным повышением эффективности пограничного контроля в целом;

– усиление контроля за законностью перемещения через государственную границу товаров;

– противодействие зарубежным террористическим организациям, а также борьба с распространением и накоплением оружия и других средств вооруженной борьбы в приграничных регионах;

– совершенствование механизма координационной деятельности Пограничной службы РК в работе с другими министерствами, ведомствами и службами, представленными в системе обеспечения пограничной безопасности Казахстана;

– полноценное финансовое, тыловое и материально-техническое сопровождение функционирования всех элементов системы обеспечения пограничной безопасности;

– кадровое обеспечение служебно-боевой деятельности и сохранение офицерского состава на основе качественного решения вопросов, связанных с подбором и расстановкой кадров, решением жилищно-бытовых вопросов офицерского корпуса, социальной защищенностью и созданием соответствующих условий для реализации профессиональной деятельности офицеров, солдат и сотрудников Пограничной службы;

– совершенствование системы информационного обеспечения общества о роли и значении пограничной сферы жизнедеятельности государства, остроте проблем пограничной безопасности, политическом, экономическом, правоохранительном и социокультурном значении функционирования Пограничной службы как институционального ядра системы обеспечения национальной безопасности;

– работа с местным населением, молодежными, юношескими и детскими образовательными, общественными и спортивными учреждениями, клубами и организациями приграничья, в том числе погранично-патриотической направленности, и др. [6].

ВЫВОДЫ

Для совершенствования изучения данной проблемы необходимо:

– усовершенствовать действующее законодательство, которое призвано защищать, разрабатывать и принимать меры по подготовке к вооруженной защите РК, целостности и неприкосновенности ее территории;

– организовывать и осуществлять мероприятия по обеспечению боевой и мобилизационной готовности, оперативной, боевой и мобилизационной подготовки Вооруженных Сил в целях предотвращения и отражения агрессии, направленной против РК, вооруженной защиты целостности и неприкосновенности территории РК;

– обеспечивать финансовыми средствами, материальными и другими ресурсами Вооруженные Силы, другие войска, воинские формирования и органы;

– участвовать в осуществлении военного строительства в РК.

Решение этих проблем – приоритетный вопрос ближайшего будущего, и от результата управленческой политики государства зависит судьба нашего общества. При этом наше государство должно подходить к проблеме комплексно, затрагивая и учитывая интересы как административно-политической сферы, так и социально-культурной, и экономической сфер.

Таков, на наш взгляд, круг только самых актуальных вопросов обеспечения пограничной безопасности нашего государства и далеко не полный перечень основных путей решения накопившихся проблем.

Таким образом, в силу сложившейся на сегодняшний день геополитической обстановки в мире можно сделать вполне закономерные выводы о тех задачах, которые ложатся на плечи общественных структур различного уровня:

– защита прав и свобод, потребностей и интересов гражданского общества;

– формирование общественного мнения в регионах и воздействие на него;

– общественный контроль за деятельностью региональных органов власти, исполнением их решений;

– вовлечение широких масс в практическую деятельность по стабилизации обстановки в регионах, достижению гражданского мира и согласия;

– активная борьба с социальными и моральными пороками, коррупцией и преступностью, служебной безответственностью и некомпетентностью государственных служащих в регионах;

– развитие гражданского самосознания, творчества и инициативы населения в регионах.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Токаев, К. К.** Правда о государственной границе. – Алматы : Жибек Жолы, 2016. – 228 с.

2 **Лаумулин, М. Т.** Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. – Том 1. – Алматы : КИСИ при Президенте РК, 2015. – 704 с.

3 **Кушкумбаев, С. К.** Центральная Азия на путях интеграции: геополитика, этничность, безопасность. – Алматы : Казахстан, 2012. – 200 с.

4 **Сейдин, Н. Б.** Политические аспекты безопасности. – Алматы : Казахстан, 2011. – 12 с.

5 **Серебрянников, В. В.** Социология армии. – М. : Научный мир, 1998. – С.95.

6 **Манилов, В. Л.** Национальная безопасность: ценности, интересы и цели // Военная мысль. – 1995. - № 6. – С. 18.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

Р. Х. Тажибаяв

Мемлекеттің ұлттық қауіпсіздік аясындағы Қазақстан Республикасының бейбітсүйгіштік ішкі саясаты

Таукен-металлургиялық факультеті,
Рудный индустриалық институты,
Рудный қ., 111500, Қазақстан Республикасы.
Материал 24.05.19 баспаға түсті.

R. H. Tazhibayev

Peaceful foreign policy of the Republic of Kazakhstan as a consequence of the national security of the state

Faculty of Mining and Metallurgical,
Rudny Industrial Institute,
Rudny, 111500, The Republic of Kazakhstan.
Material received on 24.05.19.

Мақаладағы қарастырылатын сұрақтар Қазақстан Республикасының шекара қауіпсіздігі мен ұлттық қауіпсіздікті жоғарлатуға байланысты. Әр мемлекеттің қатаң түрде жеке белгіленген аймағы болуы керек. Бұл аймақ шекаралық қызметкерлерінің қатаң бақылауында тұру керек. Қазақстан Республикасының шекара қызметкерлерінің істерін реттеу, заң жүйесінің қалыптасуы мен реформалық процесі құқықтық мемлекеттің заңнамалық дамуымен өзара байланысты болады, осы барлық мәселелер маңызды практикалық және теориялық түрде жүзеге асады. Мақалада Қазақстан Республикасының шекара қауіпсіздігін қамтамасыз ету процесі қаралады, Қазақстан Республикасының шекара қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін негізгі қауіптер мен саяси факторларды саяси талдау жүргізеді. Автор шекара қауіпсіздігін реттейтін құралдарды жіктеуді ұсынды және оны қамтамасыз ету үшін нақты ұсыныстар жасады.

The article deals with issues related to improving the border security of the Republic of Kazakhstan and, as a consequence, increasing national security. Each state must have a strictly defined territory, which is inviolable and inalienable. The borders of this territory should be kept under strict control of the Border Guard Service and protected by modern means of protection and surveillance. The process of reforming and improving the system of legislation which is governing the activities of the Border Guard Service of the Republic of Kazakhstan is interdependent on the laws governing the development of a legal state. And all these problems are of an important practical and theoretical nature. The article examines the process of ensuring the border security of the Republic of Kazakhstan, conducts a political analysis of the main threats and political factors to ensure the border security of the Republic of Kazakhstan. The author has proposed a classification of tools for regulating border security and also he has developed specific recommendations for ensuring it.

«ӘЛЕУМЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

FTAMP 11.15.17

С. Х. Альмуханов¹, К. Б. Жетписбай²

¹филос.ғ.к., профессор, Гуманитарлық-педагогикалық факультеті, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы;

²магистрант, Гуманитарлық-педагогикалық факультеті, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы
e-mail: ²alibek.alibek9595@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ МОДЕРНИЗАЦИЯ ТҮСІНІГІ: КОНЦЕПТУАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАФИДАЛАРЫ

Мақалада қазіргі модернизация үдерісін зерттеу барысындағы тұжырымдамаларға шолу жасалынады, әртүрлі ғылыми тұжырымдар мен теориялар сараланып, соның негізінде «Модернизация» және «Әлеуметтік-мәдени модернизация» құбылысы мен үдерісінің әлеуметтік-философиялық, концептуалдық мәні айшықталады. Модернизация құбылысы мен үдерісінің қазіргі теориялық-әдіснамалық ұстындары мен тұжырымдарын бағамдау арқылы оның әлеуметтік-мәдени және дүниетанымдық өзегі мен әлеуметтік-философиялық қырлары сараланып, қоғамдық қатынастардың даму үдерісінде, оның тарихи эволюциясында кешенділік тұрғысының маңыздылығы жан-жақты айқындалады.

Кілтті сөздер: модернизация, дәстүр, капитализм, мәдениет, үдеріс.

КІРІСПЕ

Модернизация құбылысы мен үдерісін ғылыми сараптауда «модерн» түсінігі қоғам мен мемлекет дамуындағы мәдени-рухани, тарихи-саяси, әлеуметтік-экономикалық кешенді үдерістер жиынтығы екендігі зерттеудің теориялық алғышарты ретінде алынады. Мемлекеттің тұрақтылығы мен қауіпсіздігі, азаматтардың қоғамдағы өмір сүру сапасының артуы, мәдени институттардың орнықты қызметі модернизация үдерісінің негізін

құрайтындығы, іргетасы болып табылатындығы байыпталады. Осы тұрғыда, қоғам дамуында дүниетанымдық бағдарлар мен әлеуметтік факторларды зерделеудің маңыздылығына авторлар басымдық береді. «Модернизация» ұғымы категория ретінде тым жалпы және оның баламалы ұғымдары бар екендігі ескеріледі. Сондықтан, осы ұғымға берілген философиялық анықтамалар мен түсініктемелер әрқилы болып келетіні талданады.

Модернизацияны XX ғасырдың еншісіндегі дәстүрлі қоғамның қазіргі қоғамға көшуіндегі үдеріс ретінде ғана қарастыру жеткіліксіз болып қалды. Дәстүрлі қоғамға қатысты ғылыми айналымдағы мұндай классикалық көзқарас пен түсінік осы кезге дейін өз маңызын сақтап, жетекшілігін жалғастырып келді. Әйткенмен жаһандану үдерісі мәнмәтінінде әлемдік экологиялық қауіп-қатерлер мен ядролық қарулану, экономикалық диверсификация мен дағдарыс дәуіріндегі мемлекеттердің ұлттық қауіпсіздігі мәселелері, демографиялық өсім, жаппай миграция, келешектегі азық-түлік тапшылығы сияқты көптеген мәселелер қордаланып келеді. Осы және өзге де іргелі қауіп-қатерлер аясында мемлекет пен қоғам, мәдениет арасында табысты, икемді, өзара тиімді, оңтайлы дамуға қатысты бәсекелестік артып та келеді, екінші жағынан кеми де түсуде. Сондықтан, модернизация үдерісі қазіргі әлемдегі көптеген мемлекет пен қоғам, мәдениетте түрлі сипат пен мазмұнда жүзеге асуда. Ал бұл болса модернизация теорияларын зерттеу мен зерделеудің жаңа, іргелі ұстындарын талап етеді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазіргі кезде «модернизация, модернизация теориясы, үдерісі» деген шартты түсінікті зерттеуге қандай мәселелер бізге түрткі болып отыр? Аталған зерттеу аймағына қатысты белгілі зерттеушілердің тұжырымдарына сараптама жасасақ, қорытындысы бір арнаға тоғыса бермейді. Сол себепті әлеуметтік мәдени модернизация түсінігінің концептуалдық негіздері мен ғылыми-теориялық қағидаларын қарастырсақ болады:

Біріншіден, модернизация түсінігінің аясына біріккен идеялар кешені қазіргі кезде теориялық және практикалық жағынан да аса өзекті. Әйткені, оның астарында заманауи әлемге кең таралған және әмбебаптылыққа ұмтылған қоғам дамуының түрлі концепциялары мен теориялары көрініс тапқан.

Екіншіден, қазіргі таңда аталған мәселе теориялық және эмпирикалық деңгейде сараптамалар беретін және құбылысты пәнаралық негізде зерделейтін түрлі ғылыми пәндердің на-зарын өзіне аударып отыр.

Үшіншіден, оның өзектілігі әлемде соңғы жылдары болып жатқан түрлі өзгерістерге байланысты негізделеді.

Төртіншіден, біздің мемлекетіміздің дамуы мен қоғамымыздың қазіргі бітім-болмысы модернизация мәселесін түбірлі түрде және жаңаша қоюды талап етіп отыр. Ендігі сәтте модернизация экономикалық тұрғыдағы түбегейлі өзгеріс қалыптарымен ғана шектелмейді. Демек модернизацияны қоғам болмысының тұтас кеңістігі мен барлық ұңғыл-шұңғылдары құрайды.

Трансформациялық өзгерістер теориясы бойынша модернизацияның ауқымды әлеуметтік топтардың дәстүрлі (құнды) сенімдерінің өзгеруі және қоғамның саяси мәдениетіндегі дағдарыстарды жеңе білгенде ғана іске асатыны ақиқат. Модернизация теоретиктерінің пікірі бойынша өтпелі үрдістердің және жаңарулардың мінездемелерін ашатын негізгі элемент, ол – «әлеуметтік мәдени фактор, нақтылап айтсақ, жеке тұлға, оның саяси дамудың мақсаттары мен әмбебап нормаларын қабылдаудың деңгейін шарттандыратын ұлттық мінездемесі» [20]. Демократия үрдісіндегі кейбір қиындықтардың орын алуын саяси және демократиялық мәдениеттердің өз деңгейінде қалыптаспауымен және олардың өзіндік табиғатын жеткілікті дәрежеде аша алмағандығымен түсіндіруге болады. Демократия саяси феномен ретінде әлеуметтік-мәдени дамудан туындайды.

Модернизация теоретиктері өтпелі кезеңдегі жаңарулардың мінездемесі мен ырғағын айқындаушы негізгі факторлардың бірін әлеуметтік мәдениет деп мойындайды. Нақтырақ айтсақ, жеке тұлға, оның саяси дамудың мақсаттары мен әмбебап нормаларын қабылдаудың деңгейін шарттандыратын ұлттық мінездемесі.

Модернизация теориясының қалыптасуына әлеуметтік-саяси, ақпараттық-саяси, идеологиялық, теориялық факторлардың ықпал еткенін атап өткеніміз

Әлеуметтік-мәдени модернизация теориясы модернизацияның тұтас бір бөлігі және саласы. Модернизация тұрғысынан қарағанда кез келген мәдениет өзінше бәсекеге қабілетті және түрлі мәдениеттер бір-бірінен тарихи тамыры, бітім-болмысы, сипаты жағынан айрықшалаанады. Егер мәдени антропология мен модернизация идеяларын бір арнада қарастыратын болсақ, әрбір мәдениет өз бірегейлігінің сақталуы мен модернизациялануы сынды маңызды мәселелерімен тікелей бетпе-бет келеді.

Мәдени модернизация – әлемдік және ұлттық сипаттамалары бар модернизацияның негізгі аспектілерінің бірі. Соңғы үш-төрт ғасырда мәдени модернизация әлеуметтік, экономикалық және саяси модернизациялармен қатар әлем бейнесі мен адамзат қоғамының өмірін жан-жақты өзгертті. Модернизация теориясы секілді мәдени модернизация үдерісінің тарихи басталуы туралы пікірталас өкінішке орай әлемдік ғылыми қауымдастықта

өзірге толастамады, күн өткен сайын өзектілігін арттырып отырған ауқымды ғылыми зерттеу саласы.

Елімізде ұлттық әлеуметтік мәдениеттің модернизациясының негізі ретінде мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы белгілі бір уақыт өлшемінде жүзеге асырылған еді. Мемлекеттілігіміздің өткені мен бүгінгі, болашағын бекіте түсу мақсатында және әлемдік санқилы үдерістерді ескере отырып, «ұлттық мәдени жаңғыру» бағдарламасының уақыттық өлшемдерден тәуелсіз елімізбен бірге жасасуы қажеттігін меңзеп отыр. Себебі, қазіргі жаһандық әлем тарихтың тоқтамағанын, модернизацияның мәдени бағдарламасын үнемі қайта игерудің нәтижесі оның жаңа түрін ғана емес, балама моделін жасап шығудың жолдарын сипаттап берді.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы қоғамдық талқыға серпіліс берсе [2], 2017 жылдың 12 сәуірінде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» тақырыбымен бағдарламалық мақаласы дүйім жұртты назар аудартып отыр. Президент мақаласында «Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Оның екі қыры бар. Біріншіден, ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту. Қазір салтанат құрып тұрған жаңғыру үлгілерінің қандай қатері болуы мүмкін? Қатер жаңғыруды әркімнің ұлттық даму үлгісін бәріне ортақ, әмбебап үлгіге алмастыру ретінде қарастыруда болып отыр. Алайда, өмірдің өзі бұл пайымның түбірімен қате екенін көрсетіп берді. Іс жүзінде әрбір өңір мен әрбір мемлекет өзінің дербес даму үлгісін қалыптастыруда. Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс. Абайдың даналығы, Әуезовтің ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының күйлері, ғасырлар қойнауынан жеткен бабалар үні – бұлар біздің рухани мәдениетіміздің бір парасы ғана. Сонымен бірге, жаңғыру ұғымының өзі мейлінше көнерген, жаһандық әлеммен қабыспайтын кейбір дағдылар мен әдеттерден арылу дегенді білдіреді» [113], – деп атап көрсетеді.

Мәдениеттің модернизациясы мен үдерісі қазіргі құбылмалы және болашағы айқындалмаған жаһандану дәуірінде мемлекеттік деңгейде ұлттық сипатын сақтап, ықпалдастығын арттырып отыр. Осы тұста ұлттың өз болмысын анықтауы мен зерделеуі, заманауи өрісі мен өлшемдері, өміршендігіне қатысты зерттеулерді сараптасақ, әрбір тәуелсіз мемлекеттің ұлттық сипатына, жергілікті дәстүрлеріне қатысты мәселелері назар аударуды қажет етеді. Қазіргі әлемдік әлеуметтік ғылымдар қағидатына

жүгінсек, жергілікті интеллектуалды дәстүрді бірінші орында еңсерушілік басым.

«Жаһандану барысында ұлттық ерекшелікті сақтау қозғалысы жалпылама сипатқа айналды. Ұлт әлеуметтік-мәдени прогрестің басты субъектісіне, қозғаушы күшіне айналды.

Мәдени модернизацияның ұлттық сипаты, маңыздылығы мен ерекшеліктері туралы, өткені мен қазіргісі нақандағы ізденісімізді жалғайық. Қазіргі таңда Қазақстан жылдам дамушы және белсенді модернизациялық қоғам ретінде әлемнің дамыған мемлекеттерінің қатарына қосылуды басты мақсат етіп қояды. Осы мағынада дамыған мемлекеттердің ғалымдары жазып жатқан мәдениеттегі жаһандық өзгерістер Қазақстан мәдениетін де өз кеністіктеріне тарта түседі. Бұл мәдениет, өзге көптеген дамыған мемлекеттердің ұлттық мәдениеттері секілді жаһанданады, «постмодернизацияланады», сондай-ақ, өзге мәдениеттер секілді өзінің ұлттық ерекшеліктері мен болмысын сақтауға тырысады. Осы «батыстық» тәжірибені игермей және сыни тұрғыда еңсермейінсіз, жаһандану үдерісіне түсіп жатқан мәдениеттің заңдылықтары мен даму үрдістерін білмейінше, осы үдеріске қатысты белгілі бір мемлекеттік-ұлттық идеология мен стратегияны өңдемейінсіз жоғарыда аталған маңызды міндеттердің позитивті шешімін табу өте қиын.

Жалпы, халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту мемлекеттік саясаттың негізгі бағыты екені қашаннан белгілі. Бүгінгідей әлемдік экономика мен геосаясатта тұрақсыздық белең алған тұста, оның үстіне еліміз дамудың транзитті кезеңінің алдында тұрған кезде әлеуметтік саясаттың маңызы қай кездегіден де арта түсті. Мұны ҚР Президенті Н.Назарбаевтың VI шақырылымдағы Парламенттің төртінші сессиясының ашылуында сөйлеген сөзінен де байқауға болады.

Президент өзінің бес әлеуметтік бастамасының нақты жүзеге аса бастағанына тоқталды. «7-20-25» бағдарламасы бойынша алғашқы несиелердің беріле бастағанын, қосымша 20 мың гранттың бөлінгенін, 70 мың орынға лайықталған жатақхана мен «Сарыарқа» магистральды газ құбырының жобалық-металық құжаттарын әзірлеу жұмыстары аяқталуға таяу екенін айтты. Жаңа жылдан бастап жалақысы төмен қазақстандықтардың табыс салығы 10 есеге қысқармақ. Елбасы аталған жұмыстарды заңнамалық тұрғыдан жедел түрде қамтамасыз еткені үшін депутаттарға алғысын білдірді. Бірақ, осымен жұмыстың бітпейтіні анық.

Мәселен, Қазақстан халқының елеулі бір бөлігі «өзін-өзі жұмыспен қамтығандар» дейтін әлеуметтік топқа жатады. Олардың бірі азын-аулақ малын бағып, егінін ексе, енді бірі әркімге жалданып жұмыс істеп жүр.

Әйтеуір табыс тауып жүрген соң билік оларды жұмыссыздардың қатарына қосқысы келмейді. Бірақ, екінші жағынан алып қарағанда олардың табысы тұрақсыз, еңбек қатынасы заңдастырылмаған, әрі құқықтары қорғалмаған. Билік осы топтағы адамдардың болашағына алаңдайды. Ауыра қалса немесе қартайған шағында далада қалмасын деп оларды міндетті зейнетақы жинақтау және міндетті әлеуметтік-медициналық сақтандыру жүйелеріне тартқысы келеді. Бірақ, онсыз да тұрақсыз әрі аз ғана табысы бар бұл адамдар ай сайын өлгі төлемдерді төлеуге құлықсыз. Олардың көбі өздерін жұмыссыз деп санағандықтан Үкіметтің бұл бастамасын «жұмыссыздыққа салық» деп қабылдап отыр. Сондықтан Үкімет өзін-өзі жұмыспен қамтығандардан әртүрлі төлемдерді талап етіп, олардың наразылығын күшейтпеу үшін біртұтас жиынтық төлем енгізуді ұсынуда. Бұл аталған топтағы адамдарды тіркеуді оңайлатады. Бұл төлемді төлеу – өзін-өзі жұмыспен қамтамасыз еткендерге медициналық және әлеуметтік сақтандыру жүйелеріне, сондай-ақ, зейнетақымен қамтамасыз етуге қатысуға мүмкіндік береді. Сол себепті Президент осы өзгерістерді заңнамаға биылдан қалдырмай енгізу қажет екенін айтты.

Мұнан бөлек Н. Назарбаев кепілді медициналық көмектің жаңа моделін енгізуді, медицина ұйымдарында корпоративтік басқару жүйелерін жетілдіруді көздейтін заңды, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық саласындағы қатынастарды реттейтін заңды және табиғи монополиялардың қызметін ашықтық пен жариялылық принциптері арқылы жақсартатын заңдарды жеделдетіп қабылдау қажеттігіне назар аударды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстан Республикасында дамып келе жатқан демократиялық үрдіс адамдардың тарихи өткенін және қазіргі таңдағы жанашылдықтарды бағамдайтын құндылықтар туралы сенімдерін қайта қарауды қажет екендігін көрсетіп отыр. Әлеуметтік мәдениеттің өзіндік ерекшеліктерін қарастырғанда мәдениеттердің конструктивті диалогтары халықтардың тұрмыстық болмыстарын баса көрсететінін және ұлттардың тарихи тағдырының ішкі бірлігін анықтайтынын ескерген жөн. Қазақстан үшін шетелдік мемлекеттердің саяси және әлеуметтік-экономикалық даму тәжірибелерінің негізгі құндылығы олардың әлеуметтік мәдениеттің өзіндік ерекшеліктерінің маңызды қырларын көрсетуінде ғана емес, сонымен қатар дәстүрлік қоғамнан өндірістік экономикаға өтудің жаңа жолдарын іздестіру қажеттілігін баса айтуында, мұндай жағдайда экономикалық және әлеуметтік мәдениет факторлары, дәстүрлі және жанашылдық құндылықтардың, институттардың бірлесе дамуы бірінші кезекте ескеріледі. Әлеуметтік-

мәдени және экономикалық сипаттағы жағдайларды сараптай келіп, жалпы алғанда, Қазақстан Республикасының демократиялық жолмен дамуына мүмкіндіктердің болғанын және бар екендігіне көз жеткізілген.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Парсонс, Т.** Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем // Американская социологическая мысль. – М. : Наука, 1996. – С. 462–478.

2 **Парсонс, Т.** Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // Thesis. – 1993. – № 2. – С. 94–122.

3 **Сорокин, П. А., Мертон, Р.** Социальное время: опыт методологического и функционального анализа // Социологические исследования. – 2004. – № 6. – С. 112–119.

4 Старостин, Б. С. Проблема модернизации: история и современность // Модернизация и национальная культура. Материалы теоретического семинара. – М. : Издательство «Апрель – 85», 1995. – С. 8–21.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

С. Х. Альмуханов¹, К. В. Жетписбай²

Понятие социально-культурной модернизации: концептуальные основы и научно-теоретические принципы

^{1,2}Гуманитарно-педагогический факультет, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

S. Kh. Almuhanov¹, K. V. Zhetpisbai²

The concept of social and cultural modernization: conceptual bases and scientific and theoretical principles

^{1,2}Faculty of Humanities and Education, S. Toraygyrov Pavlodar State University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

В статье рассматриваются концепции процесса модернизации, дифференцированные научные выводы и теории, основанные на социально-философской и концептуальной ценности феноменов

«Модернизация» и «Социокультурная модернизация». Оцениваются современные теоретико-методологические подходы и концепции модернизационных явлений и их результатов, дифференцируются их социокультурные и мировоззренческие и социально-философские аспекты, а также определяется важность сложности процесса развития общественных отношений и его исторического развития.

The article discusses the concepts of the modernization process, differentiated scientific conclusions and theories based on the socio-philosophical and conceptual value of the phenomena «Modernization» and «Socio-Cultural Modernization». Modern theoretical and methodological approaches and concepts of modernization phenomena and their results are evaluated, their sociocultural and ideological and socio-philosophical aspects are differentiated, and the importance of the complexity of the process of developing social relations and its historical development is determined.

ГРНТИ 342.4(574)

Г. Б. Ахмеджанова¹, Б. Х. Олжабаев², Н. М. Мусабекова³, Т. Э. Воронова⁴, О. Б. Дубовицкая⁵

¹д.ю.н., профессор, Академик МАИН, зав. кафедрой, Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан;

²к.ю.н., ассоц. профессор, Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан;

³к.и.н., профессор, Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан;

⁴к.полит.н., ассоц. профессор (доцент), Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан;

⁵м.ю.н., ст. преподаватель, Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан

e-mail: ¹ahmedzhanovag@mail.ru; ²Bulat_Olzhabaev@mail.ru;

³musabekova.1979@mail.ru

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ СУВЕРЕННОГО КАЗАХСТАНА

В научной статье рассматриваются накопленный опыт, проблемы и перспективы развития Казахстана как социального государства, дается сущностная характеристика данному понятию, анализируются вопросы конституционно-правового регулирования в области образования, социального обеспечения, поиска оптимальной модели управления в социальной сфере. На основе Стратегии «Казахстан-2050», определившей новые принципы социальной политики государства, призванных обеспечить социальную безопасность и благополучие наших граждан, проведено изучение ретроспективы и современного состояния реформ государственного управления социальной сферой, систематизация их основных итогов; анализ и предложение путей решения проблем государственно-правового обеспечения, повышения эффективности социальной сферы.

Ключевые слова: правовое государство, социальное государство, социальная политика, система образования, государственные программы.

ВВЕДЕНИЕ

В современных финансово-экономических условиях Казахстан исходит из первостепенного значения состояния социальной сферы как важнейшего фактора, определяющего эффективность государственной власти, способной на любом этапе развития исполнять принятые на себя социальные обязательства. В этой связи приобретает особую актуальность и востребованность научный анализ проблем государственно-правового регулирования в Республике Казахстан социальной сферы.

Ученых всегда интересовали проблемы управления социальной сферой, не только как самостоятельное научное направление (Axinn J., Stern M. J., 2008; Khamzin A., Khamzina Zh., 2009), а также во взаимосвязи с общетеоретическими и правовыми вопросами определения сущности социального государства (Francis G. 2010; Trattner W. I. 2007), системы конституционных социальных прав и гарантий их реализации, исполнения государством своей социальной функции, во взаимосвязи с социальными интересами, государственной социальной политикой, основами государственного управления (Дуран Т. В., Костин В. А., 2011; Апостолова, Т. М., 2008; Абдулкеримов К. К., 2012; Chubarova T., 2004; Castells M., 2008) и иными правовыми феноменами, весьма актуальными объектами научных исследований являлись проблемы управления социальным развитием. Эти проблемы рассмотрены в трудах и многих других общепризнанных ученых..

Целью исследования является: на основе анализа источников правового обеспечения социальной реформы, достижений современной отечественной и зарубежной научной мысли исследовать комплекс вопросов, связанных с динамикой отношений по управлению социальной сферой, уделив особое внимание рассмотрению эффективности исполнения государством социальной функции. Изложенное предполагает решение следующих задач: изучение ретроспективы и современного состояния реформ государственного управления социальной сферой, систематизация их основных итогов; анализ и предложение путей решения проблем правового обеспечения повышения эффективности реформирования государственного управления социальной сферой.

Методология. Проблему анализа следует рассматривать в двух ракурсах: с точки зрения преобразований государственного управления социальной сферы, сопряженного с проводимыми социальными реформами, и с позиции

исследования проблемы в рамках осуществляемой административной реформы. Нами выбрана указанная методология, поскольку только посредством изучения проблемы во взаимосвязи со всеми значимыми для нее процессами, происходящими в обществе и государстве, предполагает проведение полного исследования, претендующего на достоверные и обоснованные выводы.

Кроме того, исследование реформ в социальной сфере опиралось на выводы и достижения научной мысли различной направленности: социологии, политологии, экономической науки.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Когда речь заходит о правовом, социальном государстве, то прежде всего обращают внимание на Конституцию, как основной закон, действующий в любом государстве.

Конституция занимает особое место в правовой системе современного демократического государства (а именно таковым провозгласил себя Казахстан), а наличие прогрессивной демократической конституции также один из необходимых признаков правового государства, обязательное условие обеспечения законности, правопорядка и стабильности институтов власти.

Сущность Конституции обусловлена её социальной направленностью. Конституция Республики Казахстан не содержит классовые категории. Основной закон государства обусловлен общедемократическими началами. Конституция ориентирует государство на обеспечение единства народа, необходимость создания гарантий для нормальной человеческой жизни всем слоям населения, полноправия граждан независимо от положения (имущественного, служебного, национального, полового и так далее) [1].

Социальная защита населения и социальная политика является всегда актуальным вопросом экономической политики и экономической эффективности. Тем более это важно для Казахстана, позиционирующего себя социальным государством. Социально ориентированная рыночная экономика предполагает значительную деятельность государства в решении социальных проблем. В условиях же нынешних темпов глобализации это просто жизненно необходимо.

Вторая половина XX в. характеризуется многообразием и сложностью острых социально-политических и экономических задач, стоящих перед странами и народами всего мира. При кажущейся безграничности возможностей для поступательного социального развития и прогресса многие социальные ожидания не стали реальностью. За последние десятилетия

мировая социально-экономическая ситуация стала более поляризованной, как с точки зрения отношений между странами, так и в рамках отдельных государств [2].

С ретроспективных позиций напрашивается вывод, что мировое сообщество движется вперёд неравномерно, циклами, с кризисами, отражающими по сути дела историю мировых экономических, политических и социальных сдвигов, где каждая фаза имеет одновременно экономические, политические, военные и культурные характеристики. Это социальные трансформации, связанные с социальной напряжённостью и конфликтами в мире. По мнению некоторых исследователей, мы живём в мире, который находится на грани гражданской войны в том смысле, что сама мировая система находится в обособленном состоянии, а происходящие в ней процессы оборачиваются против неё самой.

Основной категорией истории являются процессы развития. Они включают в себя экономический рост как его двигатель, а также культуру и образ жизни народов. По своему характеру развитие является социальным процессом, и возникающие в процессе развития задачи тесно связаны с обеспечением мира, защитой прав человека, демократией как способом управления, охраной окружающей среды. Такой подход к развитию даёт возможность выработать такие методы в социальной политике, которые позволили бы искоренить нищету и социальное отчуждение, содействовали бы новому видению занятости и работы в рамках более широкой концепции «активной жизни», включающей в себя трудовую деятельность, гражданскую и социальную солидарность.

В рамках социальной политики Республики Казахстан одним из стратегических приоритетов деятельности Правительства объявлено обеспечение достойной занятости населения, как основного вида её социальной защиты. Обеспечение занятости населения является важнейшим условием развития и реализации потенциала человеческих ресурсов, главным средством роста общественного богатства и повышения качества жизни [3].

В своей работе «Конституционный строй Республики Казахстан» видные казахстанские учёные – юристы Ким В. А. и Ким Г. В., говоря о историко-правовой природе социального государства отмечают: «В условиях коренных преобразований, происходящих в нашей республике, речь идёт не о простом заимствовании этого понятия, а о глубоком изменении характера нашего государства, которое сделало социальный аспект главным в проводимой им политике» [4].

Многие государства в мире называются в их конституциях и законодательстве, правовой литературе этих стран социальными

государствами. Но сегодня еще многое зависит от того факта, к какому типу социального государства принадлежит то или иное конкретное государство. Особенностью реформы социального государства, к примеру, скандинавской модели, является масштаб устойчивости и реструктурирования: ни одна страна, которую в 80–90-х гг. прошлого века относили к скандинавской модели социального государства, не изменила принадлежности именно к этой модели социального государства, несмотря на сложную экономическую ситуацию [5].

Этот процесс обуславливает также широко используемая политика социальных инвестиций, осуществляемая органами государственной и муниципальной власти все более активно взамен политики классического патерналистского социального государства, когда помощь предлагалась всем нуждающимся без исключения и не предполагалась «отдача» в какой-либо форме. Например, перекавалификация невостребованной на рынке труда части трудоспособного населения как форма социальной помощи со стороны органов государственной и муниципальной власти в настоящее время используется довольно широко, это наиболее востребованный метод реализации социальной функции неопатерналистского социального государства любого типа. Хотя подобного рода помощь, кроме органов власти, могут оказывать и институты гражданского общества [6].

Определяющим вкладом в теорию становления и развития социального государства в Казахстане является эволюция идей и взглядов Первого Президента суверенного Казахстана. Анализ его выступлений, статей, научных трудов за весь период независимого Казахстана позволяет сказать, что Глава государства является одним из идеологов Социальной доктрины Республики Казахстан.

Казахстан, утверждая себя социальным государством, также берёт обязательства проводить социальную политику в интересах общества в целом и полностью отвечать за решение вопросов по адресной защите определённых слоёв и групп, используя в этих целях не только ресурсы государственных структур, но и привлекая потенциал общественных организаций. Данная сфера преобразующей деятельности государства включает в себя создание условий для достойной жизни и развития человека, а также обеспечение социальной защищённости граждан. Достичь этого возможно, если государство экономически развито и способно, в полной мере, реализовать свою политику в социальной сфере.

Проведенные за период независимости Республики необходимые изменения и дополнения в Конституцию страны повысили роль Парламента и политических партий, институтов гражданского общества. Впервые в

истории независимого Казахстана проведены парламентские выборы на пропорциональной основе. Убедительную победу на выборах одержала партия «Нур Отан», которая впервые сформировала Правительство. Продолжаются административная и правовая реформы, обновляется и совершенствуется их правовая база.

Одним из значимых событий последних лет несомненно стало Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее», где выражена идейная основа казахстанского патриотизма – Мәңгілік ел [7].

Государство создает новые рабочие места, условия для самореализации работающего человека, заботится о росте доходов населения. На плечи государства возлагается решение и финансирование задачи обеспечения минимально гарантированных стандартов в ключевых отраслях человеческого развития, решение проблем чистой питьевой воды и строительства инфраструктуры. Повышение конкурентоспособности казахстанцев в среднесрочной перспективе требует новой политики в: жилищном строительстве, системных изменений в здравоохранении, образовании, социальном обеспечении.

На основе Стратегии «Казахстан-2050», вводятся новые принципы социальной политики государства: социальные гарантии и личная ответственность, призванная обеспечить социальную безопасность и благополучие наших граждан.

Конкурентоспособность государства проявляется и в повышении роли и авторитета страны на международной арене, в способности государства решать насущные проблемы своих граждан, повышении качества предоставляемых государством услуг.

Мәңгілік ел – это наша ответственность перед поколениями народа Казахстана, наша стратегия развития достойного и великого Казахстана, которому суждено войти в число тридцати конкурентоспособных стран мира.

Конкурентоспособность нации в первую очередь определяется уровнем ее образованности. Полная интеграция в мировое образовательное пространство требует поднятия системы образования на международный уровень. Президент неоднократно подчеркивал прямую связь развития образования и экономического роста в государстве. Лидером нации были поставлены перед системой образования долгосрочные приоритеты и в Стратегии «Казахстан-2030», и в нынешней Стратегии «Казахстан-2050». При этом не только ставятся цели, но и последовательно реализуются системные меры для их достижения. Образовательная и научная система

Казахстана прошла путь масштабного реформирования: усовершенствована нормативно-правовая база, внедрена система информатизации, принята отраслевая госпрограмма. В настоящее время по инициативе Главы государства успешно осуществляются такие образовательные проекты, как «Балапан», «Болашақ», «Интеллектуальная нация-2020», «Жасыл ел». Созданы «Назарбаев интеллектуальные школы» и «Назарбаев университет», внедряется автономия вузов, развиваются система государственно-частного партнерства во всех звеньях образования, триада «наука-государство-бизнес».

Система образования должна давать не только знания, но и необходимые навыки их применения на практике, активно использовать информационно-коммуникационные технологии. Важнейшей задачей в этой связи является, по мнению Главы государства, создание эффективной системы профессионально-технического образования. Направляющая и координирующая роль вузов в данном образовательном сегменте всемерно возрастает.

На повестке дня и модернизация системы высшего образования, развитие действующих и создание новых высших учебных заведений, улучшение кадрового потенциала, повышение качества образовательных услуг. Уже в ближайшее время будет создана эффективная система поддержки студентов и учащихся с высокой успеваемостью.

Правительство завершило внедрение в республике независимого внешнего контроля в форме единого национального тестирования выпускников школ. Для институциональной поддержки этого важного дела функционирует Национальный центр оценки качества образования.

ВЫВОДЫ

Стандарты качества жизни должны стать эффективным рыночным инструментом развития человеческого капитала и социальной модернизации Казахстана, не приводя при этом к росту иждивенческих настроений.

Обеспечение социального благополучия должно сопровождаться повышением качества жизнедеятельности, а также человеческих ресурсов страны. Это главная миссия научно-образовательного и здравоохранительного комплексов страны. Главной задачей сферы образования должно быть расширение предоставления качественных услуг в образовательной и научной сферах.

Понимание Лидером нации важности инвестиций в человеческий капитал, значимости образования как основы, на которой будет базироваться

будущее экономическое, политическое и социально-культурное процветание страны, чрезвычайно важно для казахстанцев.

«Насколько качественным будет уровень здоровья, интеллекта и образования каждого гражданина, настолько высокой окажется конкурентоспособность государства в системе мирового сообщества», - отмечает Президент.

Важным импульсом на пути устойчивого развития Республики стала принятая по инициативе Главы государства программа Новой экономической политики «Нұрлы жол», где одними из приоритетов были названы: улучшение социальной инфраструктуры, направленной на повышение качества оказываемых в этой сфере услуг, а также, в целом, повышение благосостояния и качества жизни каждого казахстанца [8].

Реформа социальной сферы – многогранное, сложное явление, условно нами разделяемое на отдельные этапы и обособленные направления. Как показывает проведенный нами анализ социальная сфера до сегодняшнего дня реформируется, основными направлениями в этой сфере объективно стали:

- использование имеющихся и создание новых безопасных инструментов финансирования пенсионных накоплений;
- обеспечение государственных гарантий сохранности пенсионных накоплений;
- обеспечение права на пенсионное обеспечение на льготных основаниях для лиц, осуществляющих трудовую деятельность в особых условиях;
- повышение размера прожиточного минимума посредством расширения перечня норм его составляющих;
- увеличение уровня социального обеспечения для инвалидов, лиц, потерявших кормильца, лиц пенсионного возраста, женщин, осуществляющих уход за детьми до трех лет до прожиточного минимума;
- охват системой социального страхования всех социальных рисков;
- разработка и внедрение социальных стандартов оказания соответствующих социальных услуг;
- создание системы контроля за состоянием режима законности в социальной сфере и качеством предоставления социальных услуг;
- внедрение мер стимулирующего характера для привлечения к социальной работе высококвалифицированных специалистов [9].

Изложенные векторы деятельности государства в социальной сфере предполагают продолжение мероприятий по социальной реформе и связанным с ней процессам в правовой сфере государства, являющимся необходимыми инструментами для выполнения конституционных гарантий социальных прав граждан РК.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Конституция Республики Казахстан. Принята на Республиканском референдуме 30 августа 1995 года.
- 2 Доклад О развитии человека за 1996 г. – Нью-Йорк; Оксфорд: Оксфорд Юниверсити Пресс, 1996. – С. 1.
- 3 **Притворова, Т. П.** Парадоксы регионального профиля Казахстана по номинальным и реальным доходом населения // Труд в Казахстане. – 2011. – № 5.
- 4 **Ким, Владимир.** Годы созидания. Анализ политических и конституционно – правовых взглядов Первого Президента Республики Казахстан. – Алматы: ТОО «Эдельвейс», 2001. – 312 с.
- 5 **Gilbert, N.** Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility. – Oxford, 2002. – P. 13.
- 6 **Powell, M. & Hewitt, M.** Welfare state and welfare change. – Buckingham, 2002. – P. 47–48.
- 7 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // <http://akorda.kz/>
- 8 Нұрлы жол – путь в будущее. Послание Главы государства народу Казахстана // Казахстанская правда, 12 ноября 2014 года
- 9 **Хамзина, Ж. А., Бурибаев, Е. А.** Оценка эффективности реализации реформы управления социальной сферы в Республике Казахстан // Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – № 7. – С. 144–151.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

Г. Б. Ахмеджанова¹, Б. Х. Олжабаев², Н. М. Мұсабекова³, Т. Э. Воронова⁴, О. Б. Дубовицкая⁵

Тәуелсіз Қазақстанның әлеуметтік саясатының конституциялық-құқықтық негіздері

^{1,2,3}Мемлекет басқару, бизнес және құқық факультеті,
С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

G. B. Akhmetjanova¹, B. Kh. Olzhabayev², N. M. Mussabekova³, T. E. Voronova⁴,
O. B. Dubovizkaja⁵

Constitutional and legal foundations of the social policy of sovereign Kazakhstan

^{1,2,3}Faculty of Public Administration, Business and Law,
S. Toraighyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Ғылыми мақалада Қазақстанның әлеуметтік мемлекет ретінде дамуының жинақталған тәжірибесі, проблемалары мен перспективалары қарастырылады, осы ұғымға нақты сипаттама беріледі, білім беру саласындағы конституциялық-құқықтық реттеу, Әлеуметтік саладағы басқарудың оңтайлы моделін іздеу мәселелері талданады. «Қазақстан -2050» Стратегиясы негізіндегі мемлекетіміздің саяси әлеуметтік жолдағы жаңа қағидасы, біздің азаматтарымыздың қажеттілігі мен әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, мемлекеттің әлеуметтік басқару саясатындағы қазіргі мемлекеттік реформаның жағдайы мен дамуы, оны жүзеге асырудың негізгі нәтижелері, әлеуметтік тиімділікті арттыру аясында мемлекеттің-құқықтық мәселелерін шешу жолындағы ұсыныстар мен талдаулар көрсетілген.

The scientific article deals with the accumulated experience, problems and prospects of development of Kazakhstan as a social state, gives an essential characteristic of this concept, analyzes the issues of constitutional and legal regulation in the field of education, the search for an optimal model of management in the social sphere. Based on the strategies of «Kazakhstan-2050», determined the new principles of social policy of the state, designed to ensure social security and well-being of our citizens, conducted a study of retrospectives and the current state of public administration in the social sphere, systematization of their main results; analysis and proposal of ways to solve the problems of state-legal support, improving the efficiency of the social sphere.

ГРНТИ 04.71.31

А. С. Ахметкалиева¹, Э. С. Омар²

¹докторант, 1 курс, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан;

²доктор PhD, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000,

Республика Казахстан

e-mail: 'aigulya27@mail.ru

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ПРИМЕРЕ АТЫРАУСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассматриваются тенденции и перспективы развития предпринимательства в Казахстане, в частности в Атырауской области. Показана необходимость формирования предпринимательской культуры в целом по стране, которая определяется объективными и субъективными факторами, таким как цивилизованная внешняя предпринимательская среда, общественный и государственный менталитет, реально действующие правовые нормы, устанавливающие права, обязанности, ответственность предпринимателей, защищающие их от агрессивной окружающей среды, и, конечно, сам предприниматель и его корпоративная культура. Отмечены основные государственные программы по развитию и поддержке предпринимательской деятельности в Казахстане.

Даются результаты социологического исследования, позволившие описать и получить информацию о проблемах развития бизнес среды Атырауской области, а также конкретизировать потребности всех субъектов социально-экономических отношений – потребителей, предпринимателей, государства.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, предпринимательская культура, социологическое исследование, экономика, государство.

ВВЕДЕНИЕ

Предпринимательство в Казахстане имеет непродолжительную историю своего развития и все ещё находится в процессе институционализации, определения своего места и роли в структуре экономики страны, обретения

своих экономических и социальных функций, разграничения зон социальной ответственности с государством и обществом, формирования ценностно-нормативного комплекса предпринимательской культуры, регулирующей нормы поведения участников этого процесса. Однако, за короткий период времени после обретения независимости и переориентации социально-экономической модели развития экономики страны (с плановой, советской на западную, рыночную и либеральную), предпринимательство в Казахстане не только претерпело количественный и качественный рост, но и стало для значительной, наиболее экономически активной части населения образом жизни, детерминирующим особые жизненные стратегии, ценности и нормы поведения.

Развитие и распространение предпринимательской культуры как наиболее эффективной формы экономического поведения среди всего населения и, особенно молодёжи, в противовес устаревшей пассивно-иждивенческой модели, является одним из важнейших направлений модернизации казахстанского общества, решающей задачи повышения интеллектуального потенциала нации и усиления конкурентоспособности Казахстана, которые обозначил Первый Президент РК Н. А. Назарбаев в инициированном им национальном проекте «Интеллектуальная нация – 2020: воспитание казахстанцев в новой формации, превращение Казахстана в страну с конкурентоспособным человеческим капиталом» [1].

На предпринимательский сектор экономики государство и общество возлагает большие надежды и ожидает мощный обратный эффект. В ближайшие 10 лет увеличению доли и веса МСБ в ВВП страны до 40 % должно привести к масштабным структурным изменениям казахстанского экономического положения, стать мощным триггером перезапуска развития экономики страны.

Если в первые десятилетия после обретения независимости малый и средний бизнес развивался во многом стихийно, за счёт предприимчивости и личной инициативы наиболее экономически активной и оперативно адаптировавшейся части населения, а государство осуществляло в основном контрольно-надзорные функции в сфере предпринимательства, то в последующие годы, государство поэтапно отказалось от жёстких фискальных схем контроля и надзора и перенесло акцент на постепенное снижение доли участия государства в экономике, на создание максимально благоприятного экономического климата для предпринимателей [2].

В свою очередь, от предпринимателей ждут их переориентации на полное удовлетворение потребностей внутреннего рынка страны, импортозамещение с учётом отраслевой специализации регионов. В

этих условиях важнейшим фактором институционализации бизнеса и одновременно эффективным инструментом его стимулирования являются новые формы государственной, частной, и даже международной (Всемирный Банк, ЕБРР, ПРООН) поддержки предпринимателей – новые финансовые возможности (льготное кредитование, инвестиционная деятельность), консультативная и обучающая поддержка (Программа «Бизнес консультант», семинары для предпринимателей в Назарбаев-Университете).

Предпринимательство все больше осознает свою социальную ответственность перед обществом. Содействуя созданию новых рабочих мест, открывая новые производства, способствуя повышению занятости населения, малый и средний бизнес вносит вклад в процесс сохранения социальной стабильности и необратимости модернизационных процессов за счёт вовлечения широких слоёв населения в индустриально-инновационный сектор развития казахстанской экономики.

На развитие предпринимательства в Казахстане влияет ряд объективных и субъективных факторов. Как верно отмечал в своих выступлениях Первый Президент РК Н. А. Назарбаев модернизацию производительных сил в Казахстане необходимо проводить адаптировано по отношению к «...традиционным институтам, этнокультурным особенностям, политической истории региона, реальному положению государства в геополитической, геоэкономической, геокультурной структурах» [3, с. 55].

Как справедливо отмечают авторы, занимающиеся изучением предпринимательства как сферы занятости и как социального института «В Казахстане ... сложности дополняются неразвитостью посреднических институтов для конструктивного диалога между правительством и бизнесом, высоким входным барьером для осуществления бизнеса, отсутствием реальных стимулов для совместной работы с крупными бизнес-структурами, использованием устаревших технологий, низкими расходами на НИОКР, ограничениями по доступу к капиталу, отсутствием прозрачности, недостатком профессионализма, а также малоэффективной государственной политикой»[4].

Кроме того, среди населения существуют определённые негативные стереотипы в отношении предпринимателей и предпринимательства, боязнь инициативы и риска, отношение к этой сфере как паразитирующей на проблемах общества, представители которой осуществляют свою деятельность, руководствуясь исключительно мотивами личной выгоды, зачастую за счёт общественных интересов.

В целях содействия развитию предпринимательства и предпринимательской культуры с 2015 года в Казахстане отдельные, подчас

разрозненные отраслевые мероприятия и программы для малого и среднего бизнеса были объединены в Единую программу поддержки и развития предпринимательства, приобрели характер системности и адресности. Финансовым агентом программы поддержки и развития бизнеса выступил фонд «Даму». Как показывают уже полученные результаты мониторинга итогов реализации мероприятий и проектов «Дорожной карты бизнеса – 2020» бизнес-климат в стране значительно улучшился, но предстоит ещё большая работа, особенно в регионах.

Одним из вспомогательных инструментов мониторинга, позволяющим описать сложившуюся ситуацию в той или иной сфере общественной жизни, получить обратную связь, выработать на его основе научные и практические рекомендации по повышению эффективности проводимой работы заинтересованными участниками процесса, является социологическое исследование.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

С целью мониторинга особенностей формирования бизнес-климата, выявления потребностей и потенциальных возможностей стимулирования развития малого и среднего бизнеса в Атырауской области по государственному заказу региональным представительством Национальной палаты предпринимателей Атырауской области «Атамекен» в декабре 2018 года было проведено комплексное исследование – «Скрининг Атырауской области для ускоренного экономического развития области».

Целью проведения данного исследования стала необходимость поиска и выявления потенциала региона по дальнейшему расширению предпринимательской инициативы и массовому развитию частного предпринимательства в области, определения районной специализации, удобной для ведения определённых видов бизнеса, поиска товарных позиций возможных к импортозамещению, анализу сбытовых цепочек предприятий АПК с учётом вовлечения населения в получении больших доходов, сопряжения потребности рынка труда в рабочих профессиях и фактически готовящихся специалистов в учебных учреждениях области, потребности домохозяйств в объектах социальной и производственной инфраструктуры, а также выявлению потенциальных ниш для предпринимательства. Диагностика потребностей действующих субъектов бизнеса, в том числе дефицита трудовых ресурсов.

Хотелось бы отметить, что Атырауская область – один важнейших экономических регионов страны. «Запасы углеводородного сырья Атырауской области составляют 73 % от общереспубликанского объёма

запасов, что определяет долгосрочную специализацию региона. Регион привлекателен для инвестиций в добычу нефти и газа и связанных с данной отраслью видов деятельности. Текущей специализацией региона является добыча нефти и газа, производство кокса и продуктов нефтепереработки, а также профессиональная, научная и техническая деятельности» [5].

Экономика области имеет нефтегазосервисную направленность, иные отрасли развиваются с оглядкой на главных «доноров» области, имея таким образом деформированный вклад, так как развиваются по остаточному принципу. В регионе большое количества предприятий с государственным участием, что не стимулирует конкуренцию, не развивает лёгкость ведения бизнеса, а наоборот концентрирует капиталы и инвестиции в государственной сфере, сговывая возможности местных предпринимателей и экономики в целом. Так на 1 декабря в Атырауской области по данным Комитета по статистике юридических лиц с государственным участием всего насчитывалось 974 субъекта, 404 иностранных юридических лиц [6].

Для диагностики и поиска путей изменения ситуации посредством стимулирования развития малого и среднего бизнеса было проведено текущее исследование.

Методология исследования носила комплексный характер и сочетала несколько взаимодополняющих методик в зависимости от целей и задач исследования, а также объёма респондентов.

Основным инструментом проведения исследования выступила методика «скрининга», прерогативой использования которой является объединение преимуществ социологии (понимание поведенческой модели людей), эконометрики (взаимосвязь экономических показателей и фактических цифр по потреблению и производству) и технологий BigData (Power BI, SPSS, ArcGIS). Данный метод позволяет посредством корреляции (поиска взаимосвязи ответов) между населением (спросом) и предпринимателями (предложением) находить рациональные решения для выстраивания экономического вектора развития региона.

Кроме основного метода в исследовании были использованы дополнительные, такие как:

– экспертный опрос – интервьюирование местных экспертов, в частности представителей филиалов палаты предпринимателей «Атамекен», местных исполнительных органов и крупного бизнеса;

– метод наблюдения и анализа линейки продовольственных товаров, представленных на прилавках населённых пунктов, которые потенциально могут быть импортозамещены малым и средним бизнесом за счёт собственного производства.

В исследовании был использован метод опроса населения, проживающего в Атырауской области. Респонденты в исследовании были поделены на две большие группы, представляющие интерес с точки зрения различий в моделях экономического поведения.

Это, прежде всего обычные жители региона – представители домохозяйств области, которые были опрошены методом подворогового обхода 10 % от общего количества домохозяйств с целью получения полной и достоверной информации о потребностях населения, их половозрастной структуре, количестве членов семьи, доходах, типу занятости, имеющейся профессии, сложившихся навыков, основных проблем в сфере доступности и качестве здравоохранения, образования, транспорта, связи, наличии кредитов и свободных средств, выявление необходимости в объектах социальной и производственной инфраструктуры.

В качестве второй группы населения, подлежащих опросу, выступили предприниматели, владельцы действующих предприятий. Опрос предпринимателей проводился с целью получения полной и достоверной картины о финансовой хозяйственной деятельности компании, её возрасте, количестве сотрудников, кредитной нагрузке, сбытовых цепочках, откуда, куда и по какой цене сбывается продукция, какие меры государственной поддержки необходимы, в какие ниши предприниматели готовы вкладываться и развивать, наличии миграционного потенциала деловой среды.

Данное социологическое исследование было призвано обосновать необходимость расширения предпринимательской инициативы и развитие массового частного предпринимательства в регионе, определение потенциала, психологической и финансовой готовности начать или расширить свой бизнес, выявление потребностей в механизмах поддержки этого процесса.

Кроме того, в процессе решения генерального исследовательского вопроса параллельно необходимо было дать ответы и на другие, частные – поиск и выявление районной специализации, удобной для ведения определённых видов бизнеса, определение товарных позиций возможных к импортозамещению, анализ сбытовых цепочек предприятий АПК с учётом вовлечения населения в получение твёрдых доходов, сопряжение потребности рынка труда в рабочих профессиях и фактически готовящихся специалистов в учебных учреждениях области.

В процессе исследования была собрана ценная, достоверная информация, дополняющая данные реестра действующих предпринимателей Атырауской области.

На основании построенных опросных маршрутов в период полевого этапа скрининга было опрошено 10 % домохозяйств – всего 1451 домохозяйств в

которых проживает около 6400 человек и 2996 предпринимателей в разрезе 8 населённых пунктов (города Атырау и Кульсары, и другие 6 районных центров).

Как показали результаты опросов представителей домохозяйств в 51 % случаев (то есть некоторое большинство) главами домохозяйств являются женщины. В целом, можно отметить экономическую устойчивость домохозяйств, вовлечённость в рыночные отношения и диверсифицированность видов деятельности.

Более половины респондентов отмечают отсутствие проблем с работой, каждый третий опрошенный, однако, ответил, что найти работу в регионе проживания довольно проблематично.

Основной проблемой, в сельской местности региона является отсутствие общественного транспорта. Наиболее экономным способом передвижения по Атырауской области, в частности в г.Атырау, является использование попутной машины. На втором месте по экономии стоит проезд на автобусе. Самым дорогим способом передвижения по области является проезд на собственной машине.

Около трети респондентов отмечают о наличии кредита, который брался в основном для удовлетворения потребительских нужд. Вместе с тем, средний размер кредита домохозяйств по области составляет 1 370 720 тенге.

По результатам опроса, свободными средствами домохозяйства Атырауской области обладают в размере чуть более 95 тысяч тенге. Три четверти респондентов живут удовлетворительно и имеют все необходимое для жизни. Пятая часть населения отмечают, что вынуждены «только сводить концы с концами». При этом, почти половина населения отмечают ухудшение условия своей жизни по сравнению с последним годом.

Подавляющее большинство не желает переезжать куда-либо. Из 14 % желающих переехать, 32 % хотят уехать в Атырау.

Причинами отъезда являются: неблагоприятные экологические условия, низкий уровень дохода и невозможность устроиться на работу. В отношении перспектив развития малого и среднего предпринимательства и возможностей его роста – 66 % опрошенных респондентов не готовы открывать собственное дело (Таблица 1), что говорит о слабой информированности людей о таких возможностях.

Таблица 1 – Распределение ответов на вопрос: «Хотели бы Вы открыть собственное дело?»

Варианты ответа	Проценты
Да, укажите какой вид бизнеса	29
Нет	66
Уже имею свой бизнес, не хочу расширять	2
Уже имею свой бизнес, но хочу расширить или открыть еще	2

Респондентов просили указать, какой вид бизнеса они хотели бы открыть. В целом, как показали результаты опроса, перечень желаемых бизнес-проектов достаточно диверсифицирован. Тем не менее, основными видами бизнеса «мечты» является сфера услуг – продуктовый магазин, торговля, кондитерский цех и салон красоты. Такая же ситуация наблюдается с желанием, которое мотивирует на открытие собственного бизнеса. В топ-3 желаний входят: вера в успех, возможность дополнительного заработка и исполнение мечты. При этом у 54 % нет залогового обеспечения, что означает, что желание открыть или расширить бизнес не обеспечено необходимым капиталом.

Респондентов просили указать, в какой помощи при открытии бизнеса они могут нуждаться. Одна треть опрошенных просят средства под низкий процент для открытия своего дела. Также можно отметить следующие меры поддержки, которые могут способствовать открытию новых предприятий в регионе: бесплатно обучить основам предпринимательства и снизить налоговое бремя.

Опрос предпринимателей Атырауской области показал, что лишь 87 % указанных в реестре предпринимателей реально действуют, средний возраст предпринимателей региона составил 56,6 года, в среднем 1 предприятие обеспечивает 7,7 человека работой, а средний возраст компании составляет 9,7 лет.

Предприниматели в опросе отметили, что основными видами деятельности, которыми бы они хотели заниматься это предоставление услуг, общественное питание, перевозки различных грузов, оптово-розничная торговля, производственные цеха и прочие виды деятельности.

Миграционный потенциал района показывает, что из опрошенных предпринимателей лишь 3 % готовы сменить своё место жительства, 84 % из которых сменит место жительства в пределах своего района. Кредитная нагрузка является средней – 26 % обладают кредитами, что является хорошим показателем. 41 % из тех респондентов, которые брали кредиты – брали их на расширение и развитие бизнеса, 59 % использовали

кредиты в потребительских целях. В ходе опроса выяснилось, что 23 % предпринимателей имеют долг в размере до 1 млн. тенге, 28 % долг до 250 тыс. тенге.

Размеры опрошенных предприятий являются достаточно небольшими и не превышают, как правило, 1–2 млн. тенге в год – 44 %, при этом 39 % этих компаний имеет до 50 тыс. тенге свободных средств в месяц.

Лишь 8 % предпринимателей участвуют на тендерных площадках, основная масса предпринимателей вообще не использует возможность участия в государственных закупках.

Основными мерами поддержки предпринимателей, по их мнению, является решение вопроса о доступности земельных и финансовых ресурсов. Данный запрос является довольно понятным и ожидаемым, так как предпринимателям зачастую не хватает оборотных/краткосрочных средств для развития бизнеса.

ВЫВОДЫ

Как показал опрос, в регионе существует большой потенциал для развития малого и среднего бизнеса.

Молодые предприниматели более активные в применении и внедрении новых идей и новых ниш для бизнеса. Более старшее поколение более восприимчиво к экономическим колебаниям и изменениям. Экономически активную модель в малом бизнесе преимущественно демонстрируют женщины.

В ходе исследования были решены конкретные вопросы, определены потенциальные новые ниши для бизнеса в разрезе областного и районных центров Атырауской области. Потенциальные ниши определялись согласно потребностям домохозяйств (опрос домохозяйств и предпринимателей) и экспертному мнению предпринимателей по открытию рентабельного бизнеса (опрос предпринимателей). В итоге было найдено 460 уникальных бизнес ниш по Атырауской области. Однако стоит отметить, что не все их данных ниш могут быть рентабельными, то есть на них может быть низкий спрос.

В ходе полевых работ по опросу предпринимателей города Атырау было выявлено 416 вакансий из 147 компаний. Средняя заработная плата, предлагаемая предпринимателями города равна 101 500 тенге.

10 декабря 2018 года была организована встреча с крестьянскими хозяйствами, индивидуальными предпринимателями и товариществами работающими в сфере АПК с целью формирования цепочки питания для проектов Тенгизшевройл (далее ТШО), где присутствовали потенциальные поставщики системы кейтеринга на проект ТШО.

На встречи были выявлены проблемы, препятствующие развитию благоприятного бизнес-климата в регионе.

Основной проблемой, которая выявилась в ходе обсуждения стало несоответствие стандартам качества и требуемым объемам, необходимым для добывающих компаний.

Так, компании AlmaEastWestGroup LLP и COMPASS KAZAKHSTAN LLP, являющиеся основными поставщиками кейтеринговой продукции на ТШО рассказали, что основные продукты питания закупаются: мясо шоковой заморозки с Западно-Казахстанской и Актюбинской областей, картофель с Павлодарской области, овощи с Туркестанской областей, молочные продукты с Костанайской области. Доля участия предпринимателей Атырауской области в замещении продуктами питания пока крайне низка.

Компании не выгодно покупать натуральное цельное молоко ввиду его ограниченного времени хранения и необходимости изменять ритмичность поставок на более частую.

Иной озвученной проблемой стала «малая стадность» крестьянских хозяйств, которые не могут обеспечивать объем поставок мяса в соответствии с запросами кейтеринговых компаний.

Таким образом, проблема обеспечения продуктами питания, производимыми в Атырауской области, все ещё остаётся весьма актуальной. Её решение видится в открытии бизнеса по производству порошкообразного молока для нужд кейтеринговых компаний, в решении вопросов водного баланса области, необходимости строительства и реконструкции ирригационных систем в Жылойском районе, Макатском районах, разработки проекта по созданию водохранилища ниже истоков реки Эмба у подножья гор Мугалжар.

В ходе полевых работ была сформирована база по складским помещениям города Атырау и районных центров Атырауской области с указанием площади и формы собственности. Так порядка 76 % складских помещений находятся в руках собственников, а 24 % предпринимателей арендуют складские помещения. Основным видами продукции для хранения в складских помещениях являются бытовая химия, продукты питания, строительные материалы, камни и материалы, запчасти и вещи.

По итогам исследования были созданы сбытовые карты районов области в программе ArcGIS, позволяющей видеть направления откуда покупается сырье и куда продаётся готовая продукция, с указанием объёмов покупаемого сырья и поставляемой продукции, а также цен по которым реализуется продукция.

Таким образом, полученные в ходе исследования данные, помогли отразить проблематику бизнес-отношений данного региона. В процессе исследования были конкретизированы потребности всех субъектов экономических отношений – представителей домохозяйств, предпринимателей, крупных субъектов бизнеса со значительной долей государственного участия. В результате исследования были найдены возможности для взаимовыгодного сотрудничества внутри региона, посредством замещения импортируемых товаров и услуг местным компонентом. Представители малого и среднего бизнеса получили полезную информацию, которую можно применить в открытии или расширении своего бизнеса. Итоги исследования имеют практическое содержание, направлены на решение проблем как простых людей, так и предпринимателей, и являются одинаково полезными и для экспертного сообщества, и для органов управления, и для бизнеса сообщества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1 **Назарбаев, Н. А.** «Интеллектуальная нация-2020» - воспитание казахстанцев новой формации и превращение Казахстана в страну с конкурентоспособным человеческим капиталом // Казахстанская правда. - 2010. – 7 апреля.

2 **Ельмуратов, Г. Ж.** Проблемы и перспективы политической институционализации предпринимательства и среднего класса Казахстана. – Павлодар : Керек, 2012. – 167 с.

3 **Назарбаев, Н. А.** На пороге XXI века. – Алматы : Онер, 1996. – С. 121–126.

4 **Жусупбекова, Г. Е.** История становления и развития предпринимательства в Казахстане. Вестник КГПИ 2013 №1. С. 38-41 // <http://repo.kspi.kz/bitstream/handle/item/224/Istoriya%20stanovleniya%20i%20razvitiya%20predprinematelstva%20v%20Kazakhstane.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата обращения 28.02.2019г.)

5 Атырауская область. Портрет региона // http://www.businessnavigator.kz/ru/region-map/?kato=26687®ION_KATO=230000000 (дата обращения 28.02.2019 г.)

6 Интернет-ресурс Комитета по статистике МНЭ РК//<http://stat.gov.kz/beta/> (дата обращения 28.02.2019 г.)

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

A. C. Ахметқалиева¹, Э. С. Отар²

Атырау облысы бойынша кәсіпкерлік пен кәсіпкерлік мәдениет қалыптастырудың аймақтық мүмкіндіктері

^{1,2}Әлеуметтік ғалымдар факультеті,

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

A. S. Akhmetkalieva¹, E. S. Otar²

Regional peculiarities of forming entrepreneurship and entrepreneurship culture on the example of the Atyrau region

^{1,2}Faculty of Social Sciences,

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Мақалада Қазақстанда кәсіпкерліктің даму үрдістері мен келешегі, атап айтқанда, Атырау облысында талқыланады. Барлық елде кәсіпкерлік мәдениетті қалыптастыру қажеттілігі, ол объективті және субъективті факторлармен анықталады, мысалы, өркениетті сыртқы бизнес ортасы, қоғамдық және мемлекеттік мағынада, кәсіпкерлердің құқықтарын, міндеттерін анықтайтын, агрессивті ортадан қорғайтын нақты құқықтық нормалар және кәсіпкер өзі мен оның корпоративтік мәдениеті. Қазақстанда кәсіпкерлік қызметті дамыту мен қолдаудың негізгі мемлекеттік бағдарламалары атап өтілді.

Атырау облысының бизнес-ортасының даму проблемалары туралы ақпаратты сипаттауға және алуға мүмкіндік беретін әлеуметтік зерттеудің нәтижелері, сонымен бірге әлеуметтік-экономикалық қатынастардың барлық субъектілері - тұтынушылар, кәсіпкерлер, мемлекет қажеттіліктерін анықтауға мүмкіндік берілді.

The article discusses the trends and prospects for the development of entrepreneurship in Kazakhstan, in particular in the Atyrau region. The necessity of forming an entrepreneurial culture in the whole country, which is determined by objective and subjective factors, such as a civilized external business environment, public and state mentality, actual legal norms establishing the rights, duties, responsibilities of entrepreneurs,

protecting them from an aggressive environment, and of course, the entrepreneur himself and his corporate culture. The main government programs for the development and support of entrepreneurial activities in Kazakhstan are noted.

The results of a sociological study are given, which allowed to describe and obtain information about the problems of development of the business environment of the Atyrau region, as well as to specify the needs of all subjects of socio-economic relations – consumers, entrepreneurs, the state.

FTAMP 04.51.54

Н. Қ. Басқынбаева

докторант, Философия және саясаттану факультеті, Әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы
e-mail: nazym-bk@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ЗАМАНАУИ ӘЙЕЛ ОБРАЗЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЫҚПАЛЫ

Заманауи адам өмірінің ажырамас бөлшегіне айналған кибертехнологиялар, соның ішіндегі коммуникацияның жаңа түрі мен деңгейі – әлеуметтік желілердің әйелдер қауымына тигізіп жатқан әсері, әйел образының трансформациясына жасап жатқан ықпалы, инстаграм әлеуметтік желісінің жоғары сұранысқа ие болу себептері және салдары сараланады.

Кілтті сөздер: әлеуметтік желі, инстаграм, интернет, әйел, әйел образы.

КІРІСПЕ

1995 жылы пайда болып, 2000 жылдары біздің елімізге қонақ болып келген әлеуметтік желілер күн өткен сайын өміріміздің ажырамас бөлігіне айналып бара жатыр. Бүгінгі таңда қағаз басылымдарды да, теле, радиобағдарламаларды да әлеуметтік желілер алмастырды, интернет пайдаланбайтын, желіде тіркелмеген адам некен-саяқ. Соңғы деректерге сүйенсек, «Қазақстан халқының 76,2 % дүниежүзілік ғаламторда тіркелген. 2017 жылы «АСТ Қазақстан» компаниясы жүргізген зерттеу нәтижесі еліміздегі әйел адамдардың әлеуметтік желідегі үлес салмағы 55 %, ал ерлердікі 45 % екенін анықтады» [1]. Осы мәліметтің өзі тандалып алынған тақырыптың аса өзекті екенін дәлелдейді. Зерттеу барысында

сұранысқа ие әлеуметтік желілерді тізбектеп, оған кім қанша уақытын жұмсайтынын және ол уақытты неге арнайтыныны, нендей тақырыптар мен посттар қызығушылық тудыратынын, және ең бастысы әйел адамдардың күнделікті өміріне қаншалықты ықпал етіп жатқандығын анықтауды мақсат етіп отырмыз.

Ақпараттық социум теориясын Д. Белл, О. Тоффлер, А. Турен, М. Кстельс, ал ақпараттық қоғамның мәдениетін С. Андреев, Е. Дьякова, А. Трахтенберг, В. Емелин зерттесе, желідегі қарым-қатынастың гендерлік ерекшеліктеріне Ю. Алешина, А. Волович, А. Жичкипа, А. Войскунский, И. Сидорская, К. Афанасьева, Л. Қаратаева, Г. Әлімбаева өз еңбектерінде тоқталып өтті.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Тәуелсіздік алған жылдары кез-келген қыз баланың не келіншектің жан досы әйелдерге арналған журналдар еді. Оның әрбір саны халықтың даналықтың қазынасы мен әйел өмірінің энциклопедиясы іспеттес болатын. Қандай кітап оқып, қандай кино көру керек, жұмысқа тұру үшін қандай киім кию керек, сүйікті жігітіне қандай парфюм сыйлау керек, сары блузқаға қандай шалбар жарасады, жаңа асүйге қандай перде ілген дұрыс – осы сияқты мындаған сұрақтың жауабын беретін журналдардағы мақаланың бір парасы тәуелсіз болудың әдістері, жалақыны көтерудің жолдары, еркекті қаратудың құпиясы, әріптестеріне абыройлы болудың қыр-сыры сынды психологиялық, мотивациялық тақырыптарға арналды. Ғалым Е. М. Шерман: «Стать настоящей женщиной – мечта всех прочих женщин. Именно там, в журналах и их интернет-аналогах, женская половина может найти четкие указания, позволяющие приблизиться к сияющему идеалу, причем указания на все случаи жизни», – деп, 90-жылдардағы «глянец журнал феноменін» сипаттады [2]. Ол аз десеңіз, теледидар арқылы көрсетілетін «Женская доля», «Желтый салон», «Ақжүніс», «На шпильке» секілді бағдарламалар да жаңа заманда қалай және кіммен өмір сүру керектігін хабарлап отырды. Бағдарлама қонақтары көрермендерді жұбатты, көңілін көтерді, танымын кеңейтті, тұтынуды үйретті, бірақ ойлануға, күмәндануға, қапа болуға тыйым салды. Олар әйел адамның жан досына, ақылшысына, сенімді серіктесіне айналып, өз демеушілерінің тауарын өткізді, өз мақсатына жетелей түсті.

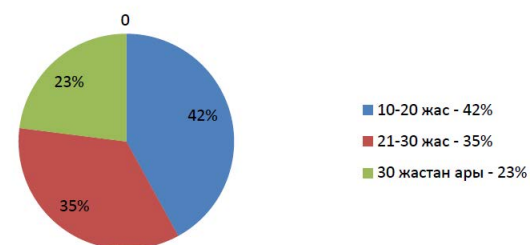
Кибертехнологиялардың дамуы жылтырақ журналды да, бағдарламаларды да ысырып, әлеуметтік қарым-қатынас үшін өте ыңғайлы виртуалды кеңістік пен жарнама берушілер үшін тиімді платформаның қалыптасуына алып келді. Нәтижесінде жаңа әлеуметтік феномен – желі пайда болды. Қоғамдық пікірді зерттеу орталығының (ЦИОМ) хабарлауынша, «ел тұрғындарының 78 %-ы интернетті пайдаланады: күнделікті немесе күнде дерлік – 54,3 %; аптасына

бірнеше рет, күнде емес – 18,1 %; айына бірнеше рет – 5,4 %; интернетті мүлде қолданбайтындардың үлес салмағы – 22 %» [3].

Интернетті қызмет бабымен қолданатын жандар электрондық пошта арқылы хат алмасу, электрондық үкімет арқылы түрлі операцияларды жүзеге асыру, банк саласында төлем жасау, электрондық журнал толтыру сынды әрекеттерді атайды. Ал жұмыстан тыс, бос уақытта адамдардың дені әлеуметтік желілерде отырады. «BrandAnalitik» агенттігінің мәліметінше, Қазақстан аумағында Facebook әлеуметтік желісіне 2,5 млн адам тіркелген, бірақ олардың 390 мыңы ғана белсенді. Twitter небәрі 28 600 адамды қамтиды. 20 жасқа дейінгі тұтынушылар арасында танымал ВКонтакте желісінде 2 млн, ал ересектер арасындағы лидер – Instagram-да 1,5 млн адам тұрақты түрде отырады екен [4].

Орта есеппен 1,5 млн тұтынушының 55 %-ы әйел болатын инстаграм желісі біз үшін қызығушылық тудырып отыр, себебі әлеуметтік желілер арқылы жаңа заман нормалары, образдары, құндылықтар жүйесі, белгілі бір ережелер насихатталып, санаға бекіп, брендтер дамып, трендтер сап түзеп жатыр. Сонымен «инстаграм – Кевин Систром мен Майк Кригер ойлап тауып, 2010 жылдың 6 қазанында іске қосқан фото және бейнероликтер алмасу арқылы қарым-қатынас орнататын 1 млрд тіркелушісі бар әлеуметтік желі» [5]. Бір қарағанда ол өте көңілді әлем: әдемі, жарқын суреттер, көзартар бейнелер, сымбатты мүсіндер, әлемнің ең қызық жерлері. Жас қыздар дәл инстаграмдағыдай өмірге қызыға ма? Әдемі киініп, сұлулық салоны мен фитнес залдан, косметолог пен сауда орталығының butikтерінен шықпай, жазды Түркияда, қысты Дубайда өткізуді армандай ма? Әлде өзі белсенді блоггерге айналып, қоғамға түрткі болатын посттар жазғысы келе ме? Әлде ерекше суреттер арқылы өзіне жұртшылықтың назарын аударуды қалай ма? Осы және өзге де сұрақтарға жауап алу үшін әлеуметтік сауалнама жүргіздік. Анкеталар интернет арқылы, whats app желісі арқылы және қолма-қол таратылды. Сауалнамаға 200 адам қатысты. Олардың жас ерекшеліктері келесідей:

Диаграмма 1 – Сауалнама респонденттерінің жас ерекшеліктері
Респонденттердің жас ерекшелігі

Қойылған сұрақ саны 8, оның ішінде өзі жайлы мәлімет беретін сұрақ – 3 және ашық сұрақ – 5. Олар:

- 1 Аты-жөніңіз
- 2 Жасыңыз
- 3 Тұрғылықты жеріңіз
- 4 Инстаграм желісіне не үшін тіркелдіңіз?
- 5 Инстаграмдағы танымал тұлғалардан кімдерді және не себепті оқисыз?
- 6 Олар сізге кумир ме?
- 7 Инстаграм желісін қандай мақсатта қолданасыз?
- 8 Инстаграм сізге қалай әсер етіп жатыр?

Жауаптарды сараптау барысында байқаған бір қызықты жағдай – респонденттің жасы ұлғайған сайын жауабы да ұзара түскен. Егер 20 жасқа дейінгі қыздардың дені 1–2 сөйлеммен шектелсе, 30 жастан асқан бикештер ойын мазмұнды әрі жан-жақты жеткізген.

Сонымен, әйел адамдардың әлеуметтік желілердегі, әсіресе инстаграм желісіндегі белсенділігін немен түсіндіреміз?

Біріншіден, қазіргі жаңалықтың бәрі әлеуметтік желілер арқылы тарайды, кез-келген ортада сол жайлы әңгіме қозғалады, қатардан қалмау үшін тіркелген.

Екіншіден, адамдардың стилі, мәртебесі, материалдық жағдайы әлеуметтік желілер арқылы танылатын болды.

Үшіншіден, инстаграм жұлдыздар өміріне деген қызығушылықты толығымен қанағаттандырады (эстрада жұлдыздары, актер, спортшы, блоггер, ақын-жазушы, журналист, жүргізуші, қысқасы танымал тұлғалардың кіммен, немен, қашан, қайда, қалай жүргенін түгел баяндап береді).

Төртіншіден, бьюти индустрия және сән әлемінің жаңалықтарынан құлағдар болу мүмкіндігін сыйлайды.

Бесіншіден, инстаграм психологиялық демалыс (сілкініс) жасайды, яғни біреудің әдемі өмірінің қызықты сурет, бейнесін тамашалай отырып, қызғаныш, қызығушылық, аяушылық, мақтаныш, тамсану, таңырқау сезімдерін бастан кешеді.

Алтыншыдан, мотивациялық себеп береді. Әлеуметтік желілердегі кейіпкерлерге қарап, фигураны қалпына келтіру, баланы дұрыс тәрбиелеу, жақсы киініп, боянып, сылану, саяхаттау, дәмді тағам жасау, ақша табу сынды әрекеттерге ұмтылады.

Жетіншіден, туған-туысқан, дос-жаран, сыныптас, курстас, т.б. жақындарының өмірі жайлы тез әрі нақты мәлімет алып отыруға, сондай-ақ өзінің өміріндегі жаңалықтармен бөлісу, кейде мақтану не қамқорлық, аяушылық сезімдерін туғызуға мүмкіндік жасайды.

Бұл – сауалнамадағы алғашқы ашық сұрақ төңірегінде түйгеніміз.

Ал екінші ашық сұраққа келсек, кез-келген респондент өзінің таныстыруларынан басқа кемі 1–10 (13 %), көбісі 15–30 (49 %), тағы бір парасы 30-дан көп (38 %) танымал тұлғаларды, яғни трендсеттерлерді оқиды екен. «Трендсеттер деген – стилі, ерекшеліктері, мінез-құлқы мен жүріс-тұрысы, әдеттері жаңа мәдени тенденциялардың алғышартын қалыптастыратын адам, тұлға» [6]. Біздің сауалнамаға қатысқан жандар үшін трендсеттерлер – әнші, актриса, тележүргізуші, айтыскер, модель және ішінара блоггерлер. Осы аталған жандар неліктен қызығушылық тудырады және олардың бойындағы қандай қасиеттері ұнайтынын жазған қыз-келіншектердің ең жиі кездескен жауаптарына көңіл аударсақ:

- Баян Мақсатқызы Алагөзова – батылдығы, өмірлік ұстанымы, шыншылдығы, жеткен жетістіктері, әдемілігі үшін;
- Қарақат Әбілдина – отбасы мен жұмысын қатар алып жүргендігі, әдемілігі, өнері, 5 баласын керемет тәрбиелеп отырғаны үшін;
- Тамара Асар – табандылығы, өмірге деген құштарлығы, ақылдылығы, ғылыми ізденістері үшін;
- Динара Сатжан – жан-жақтылығы, пысықтығы, сәнді киінетіндігі, іскерлігі, балаларынан ештеңе аямайтындығы үшін;
- Ләйлә Сұлтанқызы – шешен сөйлейтіндігі, жұмсақ мінезі, мейірімділігі, пысықтығы, үйді де, жұмысты да, кітап жазуды да үлгеріп жүретіндігі үшін;
- Ерке Есмахан – сәнді киімдері, ерке қылықтары, хит әндері, ұлының жағдайын жасайтындығы, шынайылығы үшін;
- Айнұр Тұрсынбаева – пысықтығы, ақылдылығы, тамақты керемет әзірлейтіндігі, іскерлігі, табыс тапқыштығы үшін;
- Аша Матай – нәзіктігі, әдемілігі, жақсы жүргізушілігі, майысып жүретіндігі үшін ұнайды.

56 % респондент өзінің кумірі танымал тұлға екенін ашып жазған. Мысалы 20 жасар Таженова Мәлдір: «Қарақат Әбілдина ұнайды, себебі мен ол кісінің бойынан отбасыға деген ерекше махаббатты және инабатты, ибалы, иманжанды адам екенін көремін. Өзі өте көрікті, стилі де ерекше, қазақи салтты сақтағандығымен ерекшеленеді», 18 жасар Бота Бизак: «Баян Мақсатқызы ұнайды, ол кісінің көптеген сәтті жұмыстары мен жобалары бар, ол мықты әйел және табысты», 20 жасар Альмира Қыдырназарова «Кумірім Ерке, себебі өте сәнді, әдемі және заманауи әнші», 16 жасар Аружан Қайратова «Айдана Меденова, себебі өзінің жан дүниесімен, сыртқы және ішкі сұлулығымен баурап алады», – деп ағынан жарылған.

Және бір қуантарлық жауап – «кумірім – менің анам» (арасында «ата-анам», «анам мен енем» деген вариациялар кездесті). Бұл нұсқа

респонденттердің 32 %-ында кездесті, яғни еліміздегі қыз-келіншектің 1/3 бөлігі өз анасына ұқсағысы келеді екен.

16 жасар Махаббат Едігинова «Бірінші кумирім – анам, екінші – Баян Мақсатқызы. Себебі бұл екі әйел – мен үшін үлгі, өнеге алатын жандар. Өскенде солар сияқты болғым келеді» десе, 27 жастағы Перизат Дүйсенбайқызы: «Ата-анам қиындықта да, қуанышта да бірге өмір сүрген. Ұл-қыздарын, келіндерін өте жақсы тәрбиелеген, сонысына бас иемін», – деп пікір білдірген.

«Маған ешкім кумир емес», «Өзіме өзім кумирмін», «Алла берген жолмен жүремін» сынды жауаптар да кездесті, Респонденттердің 12 % ешкімді үлгі тұтпайды, өзіндік жолын тауып, тыңға түрен салмақшы.

Жоғарыда аталған инсталидерлер тек әлеуметтік желі арқылы ғана емес, кітап беттерінен де әйел образын қалыптастыруға ықпал етіп жатқанын айт кеткен жөн. «Меломан» дүкендер желісінің хабарлауынша, 2016 жылы Ләйлә Сұлтанқызының «Менің екінші кітабым», ал 2017 жылы Баян Мақсатқызының «Баян. Обо мне и не только» туындылары отандық кітап сөрелерінің бестселлері атанған [7]. Себебі:

1 Әйел адамдар ер адамдарға қарағанда анағұрлым белсенді оқырман;

2 Нәзік жанды замандастарымыз танымал, өзін-өзі жасап шыққан (selfmade), жеке пікірі, азаматтық ұстанымы бар Баян мен Ләйләға қызыға қарайды;

3 Терең мағыналы философиялық, тарихи, публицистикалық шығармалардан гөрі тілі қарапайым, стилі жеңіл, автобиографиялық роман қызығырақ болып тұр;

4 Кітап авторлары – өз аудиториясы бар танымал тұлғалар. Біреу оларға еліктейді, енді бірі ұнатады, үшіншісі жек көреді, бірақ бастысы немқұрайлық танытпайды.

Есімдері аталған екі ханым да өз инстаграм парақшаларынан өзге жарнама көздерін, яғни аудио-, бейнеролик, баннер, т.б. пайдаланған жоқ. Мұның өзі әлеуметтік желінің маркетингтік әлеуетін байқататын фактор болса керек.

Ал енді әйел адамдар инстаграм желісін не үшін пайдаланады деген сауалға келейік. Отандық зерттеушілер: «Доминирующее большинство казахстанских пользователей используют Интернет для проведения досуга. Общение с друзьями посредством социальных сетей, скайп и электронной почты, музыка, кулинарные рецепты, e-shopping, юмор и игры – это то, чем привлекателен Интернет для большинства казахстанцев», – деген тұжырым жасаған еді [8]. Біздің сауалнамамызға қатысқан респонденттер бір немесе

бірнеше нұсқаларын жазды, соның ішінде ең жиі кездескен жауаптар келесідей болды:

1 Туған-туыс, жора-жолдас, таныстарымның өмірін бақылау үшін;

2 Жұлдыздар өміріндегі жаңалықтарды біліп отыру үшін;

3 Әлемдегі жаңалықтардан хабардар болу үшін;

4 Түрлі конкурстар мен гивтерге қатысып, бірдеңе ұтып алу үшін;

5 Тауар, зат, бұйым сатып алу үшін;

6 Тағам рецептерін, сұлулық құпияларын, үй шаруашылығына қатысты түрлі өмірлік лайфхактар үйрену үшін;

7 Сән әлемінің өзгерістері мен жаңалықтарын көру үшін;

8 Онлайн марафон (салмақ тастау, тіл үйрену) мен семинарларға (бақытты отбасы, бала тәрбиесі, жұбайлар психологиясы, т.б.) қатысу үшін;

9 Вайндар, күлкілі бейнероликтер көріп, көңілді көтеру үшін;

10 Өзім жарнама жасап, бизнесімді алға жүргізу не қосымша табыс табу үшін;

11 Әдемі жерге барғанда не жаңа зат алғанда суретке түсіп, соны жүктеп, мақтану үшін;

12 Бос уақытымды өткізу үшін қолданамын.

Жауаптардан байқағанымыздай нәзік жанды қандастарымыз инстаграм әлеуметтік желісін жаңалықтар қосыны, білім алудың формасы, энциклопедиялық жинақ, тауарлар мен қызметтер каталогы, ақша табудың көзі, хобби түрі, өзін өзі танытудың (самопрезентация) жолы ретінде қарастырады екен.

Біз үшін аса үлкен қызығушылық тудырған соңғы сауал, яғни «инстаграм сізге қалай әсер етіп жатыр?» Анкеталарды сараптау барысында респонденттердің көбісі (81 %) әлеуметтік желіге күніне бірнеше рет кіретіні белгілі болды. Жалпы қатысушылардың 55 %-ы инстаграмның пайдасы тиді десе (таныс-білістерді табу, қарыс-қатынас орнату, бизнесті дамыту, керек дүниені тез арада тауып алу, жаңа білім мен біліктілікті игеру, өзінді дамыту, жақсы киіну мен сымбатты болуға ұмтылу), 25,5 %-ы «маған ешқандай әсер етпеді», 19,5 % қыз-келіншектер кері әсері көп (уақытты тиімсіз жұмсайсың, тәуелділік тудырады, өз өміріңе көңілің толмай қалады, сырт келбетіне риза болмайсың, қажет емес не жараспайтын затты сатып аласың, қызғаныш пайда болады, негативті эмоция аласың) деп тұжырымдады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Кино және эстрада жұлдыздарының көбісі инстаграм желісін хобби, жарнама жасау алаңы және қосымша табыс табу көзі деп қарастырса, қарапайым қыз-келіншектер үшін олардың аккаунттары үлгі алатын, бой

түзейтін планка екен. Трендсеттерлердің іс-әрекеті, сөйлеу мәнері, жүріс-тұрысы, киіну үлгісі, тіпті баратын салондары, кафелері мен дүкендері де – өмірлік бағыт-бағдар. Олай болса, қазіргі таңда инстаграм әлеуметтік желісі әйел адамдардың өмір сүру салтына, киім кию, жүріп-тұру, тамақтану, спортпен айналысу, саяхат жасау секілді әрекеттеріне, яғни түгелдей тұрмыс-тіршілігіне өте күшті әсерін тигізіп жатқан әлеуметтік-мәдени феномен деп айтуға толық негіз бар. Әлеуметтік желілер бірте-бірте вербалды коммуникацияны ысырып тастап, әрі хобби, әрі қатынас құралына айналып жатыр. Уақыт үнемдеу, аудио және бейнематериалдың қолжетімділігі, ақпаратты жылдам табу және онымен тез арада алмасу сынды пайдалы тұстарын атай отырып, әйел адамдарды тауар мен қызметтерді шамадан тыс тұтынуға, кемшілік комплекстерінің пайда болып, дамуына, лукизм мен бодицентризмге итермелейтінін де айта кеткен жөн. Яғни әлеуметтік желілер, оның ішінде инстаграм құндылықтар жүйесін деформацияға ұшыратып, тұтынуды басты құндылыққа айналдырып, заманауи әйел образын өзгертуге зор ықпал етіп жатыр.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Социальные сети в Казахстане: инстаграм для молодежи, одноклассники – для пенсионеров / URL: <https://365info.kz/2017/06/sotsialnye-seti-v-kazahstane-instagram-dlya-molodezhi-odnoklassniki-dlya-pensionerov/>

2 **Шерман, Е.** Смысл и бессмыслица женских журналов // Литературно-философский журнал Топос 22/12/2004 / URL: <http://www.topos.ru/article/3124>

3 **Алимбекова, Г. Т., Шабденова, А. Б.** Интернет пайданушылар: социологиялық зерттеу нәтижесі / URL: <http://www.ciom.kz/upload/userfiles/files/socseti.pdf>

4 Сколько казахстанцев сидит в социальных сетях / URL: <https://www.zakon.kz/4948958-skolko-kazahstantsev-sidit-v-sotsialnyh.html>

5 **Соболева, Л.** Феномен инстаграма. Как раскрутить свой аккаунт и заработать. – М.: АСТ, 2017. – 272 б.

6 Словарь молодежных сленгов / URL: www.teenslang.ru

7 Кто значится в бестселлерах? / URL: www.meloman.kz

8 Интернет-коммуникации в Казахстане: степень мобилизационного потенциала (по результатам социологического исследования) – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2014. – 172 с. / URL:

www.kisi.kz/ru/.../internet-kommunikacii-v-kazahstane-stepen-mobilizacionnogo-potenciala

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

Н. К. Баскынбаева

Влияние социальных сетей на формирование образа современной женщины

Факультет философии и политологии,
Казахский национальный университет имени Аль Фараби,
г. Алматы, 050000, Республика Казахстан.
Материал поступил в редакцию 24.05.19.

N. K. Baskynbayeva

The influence of social networks on the formation of the image of a modern woman

Faculty of Philosophy and Political Science,
Al Farabi Kazakh National University,
Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan.
Material received on 24.05.19.

Не так давно кибертехнологии вошли в нашу жизнь, но уже успели стать неотъемлемой ее частью, а социальные сети заменили вербальную коммуникацию. В рамках статьи предприняты попытки определения причин и последствий высокого интереса со стороны женского пола на социальную сеть инстаграм, рассматриваются вопросы влияния социальных сетей на формирование образа современной женщины и новой системы ценностей.

Not so long ago, cybertechnology came into our life, but already managed to become an integral part of it, and social networks replaced verbal communication. The article attempts to determine the causes and consequences of high interest from the female side on the social network instagram, discusses the impact of social networks on the formation of the image of modern woman and the new system of values.

ГРНТИ 04.71.31

3. X. Валитова¹, А. Б. Есимова²

¹к.соц.н., доцент, Кафедра «Политологии и социологии», Карагандинский государственный университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100028, Республика Казахстан

²к.и.н., доцент, Кафедра «Истории Казахстана и общественных дисциплин», Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г. Шымкент, 160012, Республика Казахстан
e-mail: ¹valitova@yandex.ru; ²ayessimova@gmail.com

**РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ОБРАЗОВ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА
В СОЗНАНИИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ**

В статье рассматриваются концептуальные подходы релевантные в изучении образов регионов, сформированных в сознании индивидов. В эмпирической части статьи авторы показали возможности использования метода ментальных карт в исследовании образов регионов в представлениях казахстанской студенческой молодежи. Авторы представили основные выводы по результатам полевого исследования. Исследование показало неоднородность репрезентации регионов и зависимость представлений о пространстве от местоположения наблюдателя. Во-первых, наибольшую информированность студенты продемонстрировали относительно собственного региона. На ментальных картах больше всего объектов и символов было представлено по собственному региону. Во-вторых, не меньшую «знаемость» студенты показали, изображая города Астана и Алматы. Восприятие других регионов и территорий основывается преимущественно на климатических, индустриальных и аграрных представлениях.

Ключевые слова: образы регионов, регион, конструктивизм, ментальная карта, студенты.

ВВЕДЕНИЕ

Регион часто рассматривается как физическое пространство и описывается географическими, климатическими, экономическими показателями. Такой подход демонстрирует эссенциалистская традиция, предполагающая сущность и статичность изучаемого явления. Однако на протяжении последних лет такая объективистская традиция уступает место конструктивистской позиции, в

рамках которой конкретная территория и ее границы не воспринимаются в качестве констант. Безусловно, формирование образа региона происходит под влиянием различных факторов: исторических, географических, но и немаловажным фактором является личный опыт и иные источники знаний субъекта. Следовательно, исследуя образы регионов, необходимо акцентировать субъективное значение феномена образа, в изучении которого наиболее эвристичными являются конструктивистские теории.

Метафорические понятия, встречающиеся в современной теоретической литературе – «ускользающий мир» (Э. Гидденс), «текущая современность» (З. Бауман) и т.п., – очень хорошо отражают изменение восприятия социального и физического пространства. Территории, границы, которые как физический мир были «объективными», «осязаемыми» в «ускользающем» контексте современного мира являются переменными, варьирующими, изменяющимися. Более того, благодаря виртуализации пространства могут архивироваться и расширяться в когнитивном восприятии.

Мы наблюдаем все больше теоретических подходов к анализу территории и регионов, основывающихся на конструктивистской позиции и рассматривающие регион как переменную, границы которой определяются не только физически, но и ментально. Мобильный образ жизни, в том числе и виртуальный, присущий для современного человека меняет отношение к территории и его параметрам. Регион уже не рассматривается как нечто застывшее в своих определенных границах, он становится гибким и подвижным, что, безусловно, влияет и на восприятие наблюдателя и его представления.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Наиболее релевантными концептуальными подходами в анализе имиджа региона являются такие теории как сетевая теория (М. Грановеттер, М. Кастельс), теория социального капитала (Дж. Коулман), феноменология и социальный конструктивизм (П. Бергер, Т. Лукман и др.), концепция габитуса (П. Бурдьё) и др.

С позиции сетевой теории регион можно рассматривать как социальную сеть. Физическое пространство, совмещаясь с социальным, формирует социальное чувство места, так называемую региональную идентичность. Это не просто физическое нахождение/соприсутствие тел в одном пространстве. Люди, проживающие в одном регионе, переживают схожий социальный опыт, на основе чего формируются общие ценности, интересы, стереотипы. Физическое пространство региона в первую очередь скрепляется социальными сетями/связями. Чем дальше географически регионы друг от друга, тем больше помех в установлении между ними социальных связей. Тем больше шансов незнания

жителями одних регионов о жизни других регионов, пусть даже в пределах одной страны.

Характеристики пространства/территории часто представляются очевидными и непроблематичными. Вместе с тем мы наблюдаем различные «региональные» точки зрения, которые зависят от того как интерпретируется «свое» или «чужое» пространство [1, с. 213].

Представления о регионах, безусловно, носят ментальный характер. Мы полагаем, что в изучении образов регионов значительный эвристический потенциал заключается в использовании метода ментальных карт.

Понятие ментальные карты широко используется в различных областях знания – педагогике, психологии, географии, истории и др. Основателем ментальных карт как метода изучения именно территории является американский исследователь Кевин Линч. В 60-е годы XX века он проанализировал ментальное восприятие города у жителей Лос-Анджелеса, Джерси-Сити и Бостона. К. Линч заключил, что «формирование образа – двусторонний процесс, объединяющий наблюдателя и наблюдаемое...» [2, с. 22].

Географ Р. М. Доунз (Downs R.M.) и психолог Д. Стеа (Stea D.) также использовали ментальные карты. Они рассматривали ментальные карты как «созданные человеком изображения части окружающего пространства» [3], эти изображения есть в представлениях человека, но они, безусловно, не являются картографически точными и могут быть искажены.

Как отмечалось, образы, понятия, включённые в ментальную карту человека, являются продуктами институциональной истории – экономической, политической, культурной, повседневной. Следовательно, ментальные карты всегда будут проецировать на себе исторические изменения. История привязана не только к времени, но и к конкретной территории, которая также отражается в сознании и представлениях людей, прежде всего в формате ментальных карт.

В советский период различия между регионами Казахстана не были столь очевидными. КазССР воспринималась как часть (отдельный регион) огромной страны. В процессе суверенизации страны особенности регионов Казахстана стали более отчётливыми и заметными. Это, в значительной степени, повлияло на наш интерес к образам регионов (областей), в особенности, разделяемым современной молодежью – поколением, рожденным и социализированным в условиях суверенного Казахстана. Для их выявления мы использовали метод ментальных карт, который позволил получить обобщенный образ местности, сформировавшийся в представлениях молодых людей.

Осенью 2016 года нами было проведено социологическое исследование с использованием метода ментальных карт. Мы отобрали 80 студентов-второкурсников, обучавшихся в государственных вузах Караганды и Шымкента

– по 40 человек в каждом городе, представлявшем, соответственно, центр и юг страны. По своей этнической принадлежности участники исследования распределились следующим образом: среди карагандинцев казахи составили 20 чел., русские – 13 чел., иные национальности – 7 чел.; среди шымкентцев казахами оказались 22 чел., узбеками – 9 чел., русскими – 4 чел., иной национальности – 5 чел. Возраст информантов колебался в интервале от 18 до 22 лет [4, с. 37].

Молодым людям необходимо было нарисовать карту Казахстана такой, какой они ее себе представляют, с обозначением важных с их точки зрения объектов.

В ходе анализа ментальных карт мы выявили как минимум три аспекта территориального восприятия регионов страны: (1) «компасный», (2) «сетевой» и (3) «топонимический».

В первую очередь, студенты на ментальной карте Казахстана разместили регионы по привычной схеме – север, юг, запад, восток. Мы это назвали «компасным» аспектом. Подавляющее большинство опрошенных обозначили на севере страны Северо-Казахстанскую область, на юге – Южно-Казахстанскую, на западе – Западно-Казахстанскую и на востоке – Восточно-Казахстанскую. Компасная направленность является основной линией, на которой базируется видение физического пространства у абсолютного большинства студентов.

Следующий аспект территориального восприятия мы назвали «сетевым». Он основывается, как правило, на том, что наблюдатель ведёт точку отсчёта от своего местонахождения, то есть региона, в котором он проживает. Житель региона видит и воспринимает только то, что реально окружает его в зоне первого порядка и редко осведомлён о второй зоне порядка. К примеру, для информантов/жителей Карагандинской области зоной первого порядка явилась его же область, зоной второго порядка – соседняя область. То есть, для информанта/жителя конкретной области/региона место его проживания является зоной «доминантного» знания о Казахстане в целом.

И, третий аспект, связанный с географическими названиями городов, рек, озер и других мы решили обозначить как «топонимический». Подавляющее большинство опрошенных при картографировании регионов страны подписывали наименования городов. Следует заметить, что число обозначенных информантами городов значительно превышает количество изображённых областей. Причем, практически все представленные на картах города имеют статус города областного и республиканского (гг. Астана и Алматы) значения. Следовательно, основными репрезенторами регионов страны являются города республиканского и областного значения.

ВЫВОДЫ

Исследование продемонстрировало разнородность «видения» регионов. Во многом репрезентация образов регионов зависит от того в какой точке пространства проживает наблюдатель. Наибольшую информированность студенты демонстрируют о собственном регионе, и о городах Астана и Алматы. Восприятие других регионов основывается, прежде всего, на климатических, индустриальных и аграрных представлениях.

Дальнейшие исследования в контексте появления третьего города республиканского значения и топонимических изменений в стране, безусловно, ставят новые задачи в изучении репрезентации образов регионов в сознании казахстанцев.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Harvey, D.** The sociological and geographical imaginations //International Journal of Politics, Culture, and Society. – 2005. – Vol. 18. – № 3-4. – P. 211–255.

2 **Линч, К.** Образ города. / под ред. А. В. Иконникова. – М. : Стройиздат, 1982. – 328 с.

3 **Downs, R. M., Stea, D.** Image and environment: cognitive mapping and spatial behaviour. – Chicago, 1973.

4 **Есимова, А. Б., Валитова, З. Х.** Представления студенческой молодежи Казахстана о регионах страны (опыт использования ментальных карт) // Социологические исследования. – 2018. – № 4. – С. 36–42.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

З. Х. Валитова¹, А. Б. Есимова²

Жастардың санасындағы Қазақстан аймақтары бейнелерінің репрезентациясы

¹Академик Е. А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., 100028, Қазақстан Республикасы;

²Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, Шымкент қ., 160012, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

Z. Kh. Valitova¹, A. B. Yessimova²

Representation of images of Kazakhstan regions in consciousness of students youth

¹Academician E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan;

²South Kazakhstan State Pedagogical Institute, Shymkent, 160012, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Мақалада индивидтердің санасында қалыптасқан аймақ бейнелерін зерттеудегі релевантты тұжырымдамалық тәсілдер қарастырылады. Мақаланың эмпирикалық бөлімінде авторлар қазақстандық жастардың ойында қалыптасқан өңірлердің бейнелерін зерттеуде менталдық карта әдісін пайдалану мүмкіндігін көрсетті. Авторлар зерттеу нәтижелері бойынша негізгі қорытындыларды ұсынды. Зерттеу аймақтардың репрезентациясының біртекті еместігін және кеңістік туралы көріністердің бақылаушының орналасқан жеріне тәуелді екендігін көрсетті. Біріншіден, студенттер өз аймақтарына қатысты ақпараттарды көрсетті. Менталдық карталарда көптеген нысандар мен нышандар өз аймағы бойынша ұсынылды. Екіншіден, студенттер Астана мен Алматы қалаларын көрсетті. Басқа өңірлер мен аумақтарды қабылдау негізінен климаттық, индустриялық және аграрлық көріністерге негізделеді.

The article discusses conceptual approaches relevant in the study of images of regions formed in the minds of individuals. In the empirical part of the article the authors showed the possibility of using the method of mental maps in the study of images of the regions in the views of Kazakh students. The authors presented the main findings of the field study. The study showed the heterogeneity of the representation of regions and the dependence of ideas about space on the location of the observer. First, the students were most informed about their own region. On mental maps, the most objects and symbols were represented by their own region. Secondly, the students showed no less «knowledge», depicting the cities of Astana and Almaty. The perception of other regions and territories is based primarily on climatic, industrial and agricultural perceptions.

SRSTI 76.75

T. Geçer

Institute Business Management and Law, Rostov-na-Donu, 344000,
Russian Federation
e-mail: turkan-gecer@hotmail.com

WHAT IS JOB SATISFACTION AND DISCRIMINATION? AND FACTORS AFFECTING JOB SATISFACTION

In order to participate in the globalizing world, to follow the developments rapidly and to increase the efficiency rapidly, the job satisfaction of the people should be high. A lot of work has been done in the literature about job satisfaction, and the fact that it is still being done is due to being more productive person. Therefore, it is of great importance that the job satisfaction of the employees is positively realized by the business managers. Above all, it is necessary to meet the compulsory and luxurious needs of the employees of the institutions to be happy. It is important that workplaces (managers) improve working opportunities, follow technological developments and keep them up to date. In this study conducted in the form of field type; including job satisfaction, job dissatisfaction and factors affecting job satisfaction. It has been determined that there are many studies on job satisfaction and the importance of this issue is kept up-to-date. The high level of job satisfaction of the personnel causes the productivity to increase. Let's not forget; happy person with happy job satisfaction, happy employee is happy community.

Keywords: Job satisfaction, job dissatisfaction, factors affecting job satisfaction, productivity, success.

INTRODUCTION

Responsible, hard working smart people working by taking their jobs seriously, increase the efficiency of the company while achieving the goal [1, 125].

Hence, since ancient times, human beings are aware that they need to work in order to survive. The person has a constant desire to work.

If we define job satisfaction briefly; while the employee expresses as his pleasure from his work, the job dissatisfaction can be defined as the fact that the person does not enjoy his work. Job satisfaction; Karagözoğlu & Yüksek [2], stated that there are a lot of studies in the literature and that it is important to have a great deal of attention in previous ages, it is understood that it is more important

nowadays. Research on the subject continues to increase its importance day by day. According to his work [3, 25] called «stress in work life», it is necessary to know the needs and expectations of the employees and to make their appraisal on time. Otherwise, unhappiness, uneasiness and job dissatisfaction can be at high risk of facing employers.

According to [4, 28], have positive or negative effects on the problems people face in their working environment, the way they do business, their attitude, behavior and job satisfaction.

According to [5, 17], the manager, does not want to lose the intellectual and physical aspects of the staff who do the job, the employee wants to see the staff happy.

Yılmaz & Koçak [6, 1], in their work on job satisfaction (satisfaction), to increase the productivity of the enterprise, to encourage personal initiative, will be achieved by increasing success and performance.

MAIN PART

Development job satisfaction and dissatisfaction

Kök [7, 304], in his study, due to the low salaries of the lecturers, the lecturers stated that they were unsatisfied. As can be seen from this study, low salary is an important factor in dissatisfaction.

In the literature, there are many different definitions of job satisfaction: It has defined the satisfaction of the individual as a result of realization of his / her work or the mood where the positive emotion is more effective [8, 61].

The person has a profession and working environment in his / her imagination since childhood. If his / her dream is not realized, he / she will be disappointed by the material and moral damages. This in turn causes job dissatisfaction.

In another definition, job satisfaction refers to the general feelings of the people. Studies have proved this. There are numerous studies with positive results [9].

Job satisfaction is defined as meeting the needs of the employees who work in a workplace, but also the necessity of luxury [10, 153]. Similarly; according to [11, 438], basic physiological needs were sufficient in previous years, but in recent years different needs were added.

While the person who is satisfied with the job is happy, the person whose job satisfaction is not realized will be unhappy. It manifests itself with employee behavior. Businesses determine the last point they want to reach and they achieve this goal with the employees whose job satisfaction is realized. The positive emotions in the employee bring success and efficiency. Negative feelings are

manifested by negative behaviors such as not going to work, discussion with other employees, not enjoying life.

As a result of pleasure from the job, job satisfaction can be seen, even the award may be considered worthy. If he does not like his job, he may face some psychological disturbances. As a result, unhappiness will occur and job satisfaction will decrease [12].

If your job does not make you happy or unhappy, so if you feel yourself in the middle. Being in the middle is worse than first or probe [13, 177].

As can be understood from the above definitions; we can state as a common phenomenon, which is expressed or not shot as material and spiritual happiness or unhappiness in return for work.

Factors affecting job satisfaction

There are many positive elements in the complex structure that have a negative effect on job satisfaction [14, 47]. Although there are many factors in the literature that affect the level of job satisfaction of the employees, we will gather here under two groups as individual and organizational [15, 254].

According to [16], individual factors are divided into categories such as gender, age, marital status, level of education, service duration, organizational factors, quality of work, colleagues working together, form of administration, type and method of payment, competitive conditions and information about the companies to compete in the market, promotion, progress conditions, working times, working conditions, control, inspection [17, 281].

Successful employers and employees are the people who can analyze the person very well, who understands the expectations of the person and who knows how to act as a result [18, 195, 148; 19, 42], in their study, they stated that with the increase of performance, job satisfaction will increase and that the income level should be increased in order to increase the motivation. They stated that the working environment could be possible by working in a light, simple table, noiseless environment.

CONCLUSION

As stated, people are born by nature and have to work to survive. One of the most important goals of human is to work. However, most work may not be suitable for the person, sometimes person may not be suitable for business [20, 85].

First of all, the person should be subjected to serious tests before starting to work. Although these tests are actually applied in the workplace, we can say that the number is less. If these tests are carried out more intensively; The working individual will not have to work in areas that he does not like throughout his life

or who do not have the ability. Otherwise, the employee will harm himself as well as damage the enterprise.

Love one's job; the most important factor is directly affecting job satisfaction. Individuals who are new to working life should be provided with the necessary conditions to be able to read and read in the fields they want in order to be able to do the job they want. The possibility of job satisfaction increases as a result of employment of graduates in the profession they want. Only the individual who tries to sustain his life can be described as filling the day.

Businesses (managers) and employees should analyze each other very well in order to increase efficiency. person must love his job first. The job satisfaction of the individual working in the job he loves increases.

Dissatisfaction is inevitable for the person who doesn't like his job. In today's conditions, job satisfaction cannot be said to be very high. The number of people who have to work only to earn income and continue their life is increasing day by day instead of doing the work they like. In addition, low employee income is an important factor in the realization of job dissatisfaction. Employee control should be treated more precisely and employees' motivation should not be reduced.

Business (Manager) should show the generosity required to reward employees as a reward for their success. They should provide raise, welfare, congratulations, appreciation and the material and moral support mandatory needs and luxury needs of the individual in order to survive.

REFERENCES

1 **Reichheld, F. F., Teal, T.** The loyalty effect: The hidden force behind growth, profits, and lasting value. – Boston : Mass : Harvard Business School Press, 1996.

2 **Karagözoğlu, M., Yüksek, A.** Bilgi ve Belge Yönetimi Literatüründe İş Doyumu Çalışmaları. // İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. – 2018. – Sayı. 9. – P. 26–51.

3 **Soysal, A.** İş Yaşamında Stres. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / (Erişim Tarihi: 05.01.2019). <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale237.pdf>

4 **Büyükyılmaz, O., Vargün, H., Uygurtürk, H.** Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Bağlılık Ve İş Tatmini Seviyelerinin Demografik Faktörler Açısından Analizi. // Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi. – 2019. – 12 (1). – P. 27–42. DOI: 10.29067 / Muvu.340500.

5 **Kaye, B., Evans, S. J.** İşinizde İstediklerinizi Elde Etmenin 26 Yolu, İstedığınızı Alabilirsin (1. Baskı, çev. Ümit Şensoy). – İstanbul: Acar basım, 2006.

6. **Yılmaz, E., Koçak, Z.** Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü Çalışanlarına Yönelik İş Doyumu Araştırması. // Çevre ve Orman Bakanlığı Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü. – Tarsus. – 2008. – № 364. Çeşitli Yayın, № 8. DOA. Yayın № 48.

7 **Kök, S. B.** İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma // İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. – 2006. – № 20. – Sayı 1.

8 **Özdemir, L., Erdem, H., Kalkın, G.** Kamu Çalışanlarının Güvenlik İklimi Algılarının İş Tatmini ve İş Performansı Üzerine Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi. // Vizyoner Dergisi. – 2016. – C. 7, sayı 15. – S. 59–69.

9 **Polatçı, S., Karaca, M., Bayram, A.** Lider Üye Etkileşiminin İş Tatmini ve Tükenmişlik Üzerine Etkileri: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma, «İş, Güç» // Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. – 2018. – Cilt. 20, sayı 3. – S. 87–103. DOI:10.4026/iscguc.466690

10 **Cevher, E.** İş Doyumunu Etkileyen Faktörler: Butik Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. // Asos Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. – 2015. – Yıl. 3. – № 17. – P. 152–165.

11 **Öztürk, Y., Alkış, H.** Konaklama İşletmelerinde Çalışanların İş Tatmininin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma. // Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. – 2011. – 7 (14). – P. 437–460.

12 **Şenay, T.** İş değerleri, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki, Yeditepe Üniversitesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. – İstanbul, 2015.

13 **Reeves, R.** Çalışmayı Zevke Dönüştürmek, Mutlu Pazartesiler, Mess. – İstanbul. 2003. (çev. Ahmet Kardam, hazırlayan: Zülfü Dicleli)

14 **Soysal, A., Tan, M.** İş Tatminini Etkileyen Faktörlerle İlgili Hizmet Sektöründe Yapılan Bir Araştırma; Kilis ili Kamu ve Özel Banka Personeli Örneği, Niğde Üniversitesi // İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. – 2013. – Cilt 6, sayı 2. – P. 45–63.

15 **Özaydın, M. M., Özdemir, Ö.** Çalışanların, Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği // İşletme Araştırmaları Dergisi. – 2014. – 6/1. – P. 251–281.

16 Çalışanları en iyi ödüllendirme yolları. (Erişim Tarihi: 31.01.2019. <http://www.yeniisfikirleri.net/calisanlari-en-iyi-odullendirme-yollar/>)

17 **Yılmaz, A., Ceylan, Ç. B.** İlköğrem Okul Yöneticilerinin Liderlik Davranış Düzeyleri ile Öğretmenlerin // İş Doyumu İlişkisi Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2011. – 17 (2). – P. 277–334.

18 **Strasser, S.** Yöneticilikte Başarı ve Sağlık. – 1. Baskı. – İstanbul: Eti Kitapları, 1995. (çev. Ahmet Özden)

19 **Yılmaz, E., Daşdemir, İ., Karabulut, S., Koçak, Z., Polat, O.** Orman Genel Müdürlüğü Taşra Teşkilatı Çalışanlarının İş Doyumunu Etkileyen Faktörler:

Mersin Orman Bölge Müdürlüğü ve Buna Bağlı Orman İşletme Müdürlükleri Örneği. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü. Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın. // Teknik Bülten. Tarsus. – 2009. – № 387. – № 30. Doa Yayın. – № 52. ODC:69.

20 **Csikszentmihalyi, M.** Good Business, Leadership, Flow and the Making of Meaning. – 2003.

Material received on 24.05.19.

T. Гечер

Жұмыспен қанағаттанушылыққа әсер ететін факторлар

Басқару, бизнес және құқық институты,
Ростов-на-Дону қ., 344000, Ресей Федерациясы.
Материал 24.05.19 баспаға түсті.

T. Гечер

Факторы удовлетворенности сотрудников работой

Институт управления, бизнеса и права,
Ростов-на-Дону, 344000, Российская Федерация.
Материал поступил в редакцию 24.05.19.

Жаһандану әлеміне қатысып, оқигалардың дамуын тез байқап және тиімділікті дереу көтеру үшін, адамдардың жұмыспен қанағаттанушылығы жоғару болуы тиіс. Жұмыспен қанағаттанушылық туралы талай әдебиет жазылған, адам еселі еңбек ету үшін қазіргі таңда әлі де көптеген зерттеулер жүргізіліп жатыр. Сондықтан, кәсіпорын басшылары қызметкерлердің жұмыспен қанағаттанушылығын оңды іске асыру қажет. Ең алдымен, қызметкерлер бақытты болу үшін олардың міндетті және қалаулы қажеттіліктерін қанағаттандыру керек. Менеджерлер жұмысшылардың жұмыс мүмкіндіктерін жақсартып, технологиялардың дамуын бақылап, оларды әрдайым жаңартып отыруы керек. Бұл зерттеу жұмыспен қанағаттанушылық, жұмыспен қанағаттанбаушылық және соған әсер ететін факторларға қадала көңіл аударып далалық зерттелінімі түрде жасалған. Қызметкерлердің жұмыспен жоғары деңгейде қанағаттанушылығы өнімділіктің өсуіне әкеледі. Қанағаттанушылық жұмыспен адам өзін бақытты сезінетінін, бақытты жұмыскер ол бақытты қоғам екенін ұмытпаған жөн.

Для того, чтобы участвовать в глобализирующемся мире, постоянно следить за развитием событий и повышать эффективность, у людей должен быть высокий уровень удовлетворенности работой. Об удовлетворенности работой было написано много литературы, и тот факт, что это продолжается, объясняется тем, что деятельность человека должна быть более продуктивной. Поэтому очень важно руководителям предприятий создавать условия для реализации удовлетворенности сотрудников работой. Прежде всего, чтобы сотрудники учреждений были счастливы, необходимо удовлетворять их потребности. Менеджерам необходимо на работе улучшать возможности сотрудников, следить за развитием технологий и постоянно обновлять их. Данное исследование было проведено в форме полевого исследования, в котором внимание акцентировалось на удовлетворенности / неудовлетворенности сотрудников работой, на факторах, влияющих на это. Высокий уровень удовлетворенности работой персонала приводит к увеличению производительности.

FTAMP 04.51.31

Д. Е. Жаманова

магистрант, «Менеджмент» мамандығы, Л. Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы
e-mail: zhamanovadinara@mail.ru

САПАЛЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАМСЫЗДАНДЫРУДЫҢ ӘДІЛ ЖҮЙЕСІ – ЕҢБЕК НАРЫҒЫ ТИІМДІЛІГІНІҢ НЕГІЗІ

Бұл мақалада сапалы жұмыспен қамту және әлеуметтік қамсыздандырудың әділ жүйесі туралы жазылған. Аймақтық экономика теориясында мұндай аймақтар «дағдарысты» аймақтар туралы, қазіргі жағдайдағы мұндай өңірлердің негізгі түрлері анықтанды.

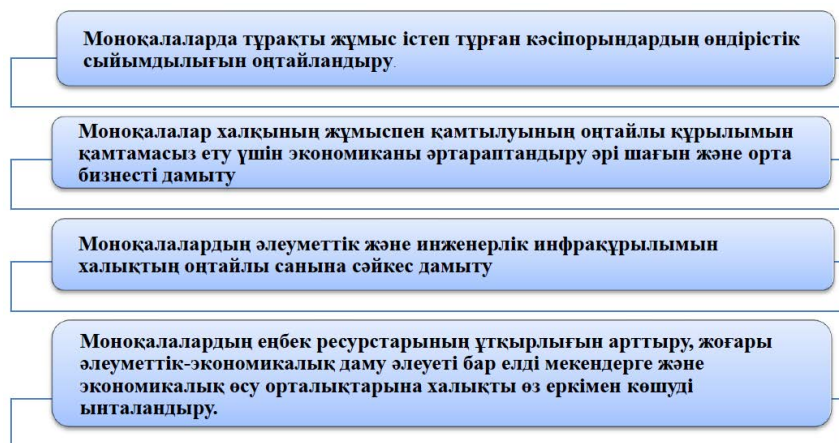
Кілтті сөздер: экономика, дағдарыс, стратегия, тәжірибе.

КІРІСПЕ

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық кеңістігі өмір сүру деңгейі бойынша да, экономикалық даму деңгейі бойынша да әртүрлі болып келеді. Мемлекет аумағында демографиялық, экономикалық, геосаяси, этникалық және басқа да мәселелер аса өткір болып табылатын көптеген үлкен және кіші аймақтық құрылымдар орналасқан. Аймақтық экономика теориясында мұндай аймақтар «дағдарысты» аймақтар деп аталады. Қазіргі жағдайдағы мұндай өңірлердің негізгі түрлері: күйзеліске ұшыраған, артта қалған, дағдарысты, сондай-ақ ерекше стратегиялық маңызы бар өңірлер болып табылады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

2012 жылы Мемлекет басшысының тапсырмасымен қабылданған «Моноқалаларды дамыту бағдарламасы» экономиканы өртараптандырудан, монобағыттылықтан ақырындап ауысуды, шағын және орта бизнесті дамыту арқылы халықты жұмыспен қамту, сондай-ақ жаңа өндірістер құрудан тұрады. Нақтырақ айтып кетер болсақ, бағдарлама толық 4 бағытты қамтиды:

Сурет 1

Егер алғашында аталған бағдарламаны жүзеге асыру қарқынды түрде жүзеге асырылмаса, 2015 жылдан бастап моноқалалардың өзекті мәселелерін шешу жүйелі негізге қойылған. 2018 жылы бағдарлама аясында барлық жобаларды жүзеге асыруға үкімет 37,8 млрд теңге бөлді [1, 17 б.].

Сондай қалалардың біріне Қостанай облысындағы Арқалық қаласы жатады. Көптеген моноқалалардың өзекті мәселесі қазіргі уақытта жұмыстың болмауы, жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, қаланың инфрақұрылымының дамымауы, әлеуметтік-экономикалық қолдаудың төмен деңгейі және өзін-өзі қамтыған халықтың қарыздары сияқты салдар болып табылады. Жұмыссыздық деңгейінің жоғары көрсеткіштерімен есептегенде Республика деңгейімен салыстырғанда Арқалық 9,4 %-ы құрап отыр. Қазіргі уақытта Арқалық қаласы Қазақстанның жұмыссыздық деңгейі өте жоғары депрессивті қалаларының тізіміне кіреді.

Қаланың тыныс-тіршілігін қамтамасыз ететін 2–3 кәсіпорындарды және «Қазақстан алюминий» АҚ құрылымына кіретін Торғай боксит кен басқармасын қоспағанда, қалада өнеркәсіп іс жүзінде жоқ. Мұнда өндірілген боксит кені Павлодар мен басқа өңірлерге алюминий зауыттарына жіберіледі. Арқалықтың өзінде алюминий зауытын құру бұл үшін қажетті су мен қуатты электр көздерінің жоқтығынан қиын. Дегенмен, Арқалық қаласының даму болашағын болжау екі жақты, яғни қиын. Себебі:

Бір жағынан, қала құраушы кәсіпорын – боксит кен басқармасы – таяудағы 15–20 жылда кен орны таусылады және мұнда тек отқа төзімді балшықты өндіру мүмкін болады.

Екінші жағынан, облыс пен қала аймағында басқа да пайдалы қазбалардың бірқатар кен орындары бар:

- Терең емес жатқан жаңа-Арқалық қорғасын кен орны (50 метрге дейін);
- Ақжал нефритоидтар кен орны (қаптау және зергерлік шикізат);
- Ақбұлақ ақ мәрмәр кен орны;
- Ағыржал қара мәрмәр кен орны;
- Жаңа-Арқалық минералды сулардың емдік-асханалық кен орны.

Демек, халықты жұмыс орындарымен қамтамасыз ету толыққанды болмаса да, ішінара жүзеге асырылады.

Қала халқының сапалы жұмыспен қамту және әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне толығырақ тоқталатын болсақ 2018 жылы жұмыспен қамту мәселелері бойынша жұмыспен қамту органдарына 1712 адам өтініш білдірді, оның ішінде 1586 адам немесе жалпы көлемнің 92,6 %-ы келесідей жұмыстарға жіберілді:

- әлеуметтік жұмыс орындарына 268 адам;
- жастар тәжірибесіне 63 адам;
- қоғамдық жұмысқа 444 адам;
- кәсіптік оқу және қайта даярлауға – 90 адам.
- оқу аяқтағандардың 88-і немесе 98 % жұмысқа орналастырылды.
- инфрақұрылымдық жобаларға 17 адам жіберілді.
- тұрақты жұмыс орындарына (бос вакантты орындарға) 1 034 адам орналастырылды [2, 4 б.].

Жүргізілген шаралар нәтижесінде 2018 жылы тіркелген жұмыссыздар саны 126 адамды құрады. Өткен жылдардың статистикалық мәліметтеріне сүйенетін болсақ жалпы жұмыссыз халықтың көрсеткіштері келесідей:

Кесте 1 – Арқалық қаласы бойынша жұмыспен қамту мәселесімен уәкілетті органда есепте тұрған жұмыссыздардың саны.

Жұмыссыздар саны (барлығы)	Соның ішінде							
	16–24 жас	25–29 жас	30–34 жас	35–39 жас	40–44 жас	45–49 жас	50–55 жас	55-тен жоғары
2016 жыл								
249	66	43	37	31	18	29	19	6
2017 жыл								
193	41	31	24	33	15	23	17	9
2018 жыл								
126	31	19	14	21	15	19	10	7

Кесте мәліметтерінен көріп отырғанымыздай соңғы жылдары жұмыспен қамтумен айналысатын уәкілетті органдарда жұмыссыз ретінде тіркелгендердің көбі 16–24 және 25–29 жастағы халықтың жас бөлігі. Оларға оқу бітіріп келген жас мамандарды немесе әлі өз орнын тұрақты орнықтырмаған қала халқын айтсақ болады. Жұмыссыз отырғандардың ең аз көлемі 55-тен жоғары жастағы халық саны. Айта кететін жәйт, еңбек нарығында зейнетақы жасына жақындаған жастағы жұмыс күшіне деген сұраныс әр аймақтың еңбек ресурсының ерекшелігіне байланысты әр қилы болып келеді. Дегенмен, бұл аймақта сұраныс жоғары деп айтуға келмейді, бірақ ең төменгі көрсеткіш осы жастағы халықты қамтып тұр.

16-24 және 25–29 жастағы жұмыссыз отырған халыққа байланысты, жас мамандарды жұмысқа орналастыру саясаты бойынша, жұмысқа орналастыру мақсатында Республикалық деңгейде «Жастар тәжірибесі» бағдарламасы қарқынды түрде жүзеге асырылуда [3, 6 б.].

Енді Арқалық қаласының жалпы жұмыссыздық көрсеткіштеріне тоқталатын болсақ, ол төмендегідей:

Кесте 2 – Арқалық қаласы бойынша жұмыссыздықтың деңгейі.

Көрсеткіш	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.
Жалпы жұмыссыздық деңгейі, %	5,3%	4,9%	4,7%
Тіркелген жұмыссыздық деңгейі, %	0,7%	0,7%	0,5 %

2018 жылы 2016 жылмен салыстырғанда жалпы жұмыссыздық деңгейі 5,3 %-дан 4,7 %-ға төмендеді, тіркелген жұмыссыздықтың деңгейі 0,7 %-дан 0,5 % төмендеді. Ал жалпы жұмыссыздық деңгейі 4,7 % құрады, бұл салыстырмалы түрде облыстың орташа деңгейінен төмен. Облыстық көрсеткіш 4,8 % құрады.

Сонымен қатар, Арқалық қаласы бойынша жекеленген мамандықтар бойынша жоғары және орта кәсіби білімді жұмыссыздар басымды болып, сұраныссыз қалып отыр.

Кесте 3 – Жұмыссыздарды мамандық бойынша еңбекке орналастыру динамикасы

Еңбекке орналас тырылғаны	Оның ішінде мамандықтар бойынша								
	мұғалім	заңгер	экономист, бухгалтер	инженер	жүргізуші	электрғабын денекерлеу-ші	ағаш ұстаы	тракторист	басқалар
2016 жыл									
148	19	11	17	14	10	8	7	5	57
2017 жыл									
212	24	9	16	12	17	13	11	7	103
2018 жыл									
114	17	7	6	14	13	16	6	11	24

Соңғы жылдары инженер–техникалық мамандықтар мен мұғалім мамандықтарына сұраныс үрдісінің өсуі байқалады. Қаланың еңбек нарығында техника жүргізушілері мен заңгер мамандықтары төменгі сұранысқа ие [4, 3 б.].

Сондай-ақ, қала шегінде және қалаға жақын аймақтарда жеке шаруашылықпен айналысатын заңды тұлғалар бар және олар қала халқын жұмыспен қамтамасыз етеді. Кем дегенде сондай бір жеке шаруашылық 50–100 адам көлеміндегі қала халқының тыныс тіршілігіне жағдай жасап отыр. Сондай еңбек қатынастарын ресми және ресімдеусіз жүзеге асыратын шамамен 730 адам бар, олардың барлығы жеке кәсіпкерлікпен айналысатын, кәсіпкерлер мен жеке тұтынуға немесе өнімдерді сатуға арналған отбасылық кәсіпорындардың қызметкерлері болып табылады.

Кесте 4 – Арқалық қаласы және қаланың ауылдық округтері бойынша өзін өзі жұмыспен қамтығандар саны

Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар	Барлығы	Жеке негізде (тіркеусіз)	Жеке мал шаруашылығы (өзі тұтыну үшін)	Жеке мал шаруашылығы (сатуға және айырбастауға арналған)
Аймақ бойынша	730	532	155	43
Арқалық қаласы	561	374	145	42
Матросова	2	1	1	0
Молодежное	2	2	0	0

Фурманово	15	13	1	1
Ушгобе	9	8	1	0
Восточное	17	16	1	0
Целинное	7	6	1	0
Жалғызтал	9	9	0	0

Осындай статистикалық деректерге сай, «Еңбек» 2017–2021 жылдарға арналған нәтижелі жұмыспен қамтуды дамыту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасы бойынша Арқалық қаласында «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» акционерлік қоғамы арқылы 2018 жылы жалпы сомасы 136,6 млн. теңгеге 38 адам шағын несие алды. Сәйкесінше алдағы уақытта жеке кәсіпкерлікпен айналысатын халық санының өсуі күтілуде [5, 1 б.].

ҚОРЫТЫНДЫ

Әйтсе де, Арқалықта жұмыссыздық деңгейі тұрақты емес екенін, қажетті ауқымда емес екендігін мойындауымыз керек. Бірақ соның өзінде қала халқының әлеуметтік экономикалық жағдайына, халықтың тұрмыс тіршілігін жақсартуға мемлекет тарапынан біраз жұмыстар жасалып жатыр. Айта кетсек, еңбек ресурстарының ұтқырлығын арттыру мақсатында оңтүстік облыстардан тұрақты тұруға көшіп келуге 40 адам жоспарланған еді, алайда орнына 48 адам (12 отбасы) Арқалық қаласына тұрақты тұруға көшіп келді, жаңа бизнес – идеяларды жүзеге асыру мақсатында 100 ЕАҚ-ке дейін 4 адам грант алды, «Бастау-Бизнес» жобасы бойынша 83 адам оқуға жіберілді, жаңа форматтағы мемлекеттік әлеуметтік көмек 2018 жылы 375 отбасына, оның ішінде 1832 адамға 62463,8 мың теңге көлемінде жәрдемақы тағайындады, 384 мүгедектігі бар азаматтар гигиеналық құралдармен, сурдо-тифло–техникалық құралдармен, протездік-ортопедиялық құралдармен, санаторлық-курорттық емдеумен, облыстық оңалту орталықтарында ем алумен, жеке көмекші мен ымдау маманының қызметімен қамтамасыз етіліп, медициналық-әлеуметтік мекемелерге жіберілді. Осының барлығы халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсарту мақсатында мемлекеттің қолдауымен жүзеге асырылып жатқан жұмыстар. Және бұл осымен шектелмейді, жоспарланып отырған жұмыстар да көп...

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Моноқалаларды дамытудың 2012–2020 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы заңнамасы» (01.01.2015 бастап қолданысқа енгізіледі). – 2012. – 17 б.

2 Моноқалаларды дамыту жөніндегі баяндама «Арқалық қаласының әлеуметтік – экономикалық даму мәселесі». – 2018. – 4 б.

«Арқалық қаласы әкімдігінің жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімі» 2015–2016 жылғы статистикалық деректері. – 6 б.

«Арқалық қаласы әкімдігінің жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімі» 2017–2018 жылғы статистикалық деректері. – 3 б.

Арқалық қаласының ресми электронды ресурсы <http://arkalyk.kostanay.gov.kz/kz/>. – 1 б.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

Д. Е. Жаманова

Качественная система занятости и социального обеспечения – основа эффективности рынка труда

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
г. Нур-Султан к., 010000, Республика Казахстан.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

D. E. Zhamanova

High-quality employment and social security systems at the basis for labour market efficiency

L. N. Gumilyev Eurasian National University,
Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

В данной статье говорится о справедливой системе качественной занятости и социального обеспечения. В теории региональной экономики определены такие регионы как «кризисные», основные виды таких регионов в современных условиях.

This article refers to a fair system of quality employment and social security. In the theory of regional economy such regions as «crisis», the main types of such regions in modern conditions are defined.

А. А. Легостаева¹, О. А. Тян², Р. Е. Беспалов³

¹к.э.н., профессор, Факультет экономики и управления, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100009, Республика Казахстан

²к.э.н., доцент, Учетно-финансовый факультет, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100009, Республика Казахстан

³магистрант, Факультет экономики и управления, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100009. Республика Казахстан

e-mail: ¹anjal@mail.ru; ²helga-78@mail.ru

АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ АСПЕКТОВ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Качественное и доступное здравоохранение – это одно из основных условий успешного развития общества Казахстана. Чтобы этого добиться, необходимо решить проблему обеспеченности здравоохранения высокопрофессиональными кадрами. Качество медицинской помощи, как известно, определяется не только состоянием материально-технической базы системы здравоохранения, адекватностью и современностью применяемых организационных форм управления, но и обеспеченностью, наличием высококвалифицированных специалистов. В статье приведено исследование кадрового обеспечения системы здравоохранения Казахстана. Дан анализ обеспеченности медицинскими кадрами, тенденций в изменении их численности, обеспеченности ими населения, соотношения между отдельными их категориями в страновом и региональном аспектах. Это позволило уточнить наиболее уязвимые точки в проблеме обеспечения медицинским персоналом в системе здравоохранения Казахстана и внести некоторые рекомендации.

Ключевые слова: здравоохранение, кадровое обеспечение, укомплектованность врачами.

ВВЕДЕНИЕ

Государственная программа развития здравоохранения «Денсаулық» на 2016–2019 годы в Республике Казахстан предусматривает необходимость повышение эффективности управления человеческими ресурсами в отрасли здравоохранения. Для совершенствования управления человеческими ресурсами необходимо поэтапное внедрение принципа поиска и отбора кадров руководящего звена на конкурсной и коллегиальной основе (управленческого и финансового аппарата)[1].

Поиск и отбор персонала – важная задача кадровой политики в любой сфере деятельности, целью которой является достижение наиболее высоких конечных результатов деятельности предприятия. Вопрос обеспечения квалифицированными кадрами является одним из главных аспектов программных и стратегических документов.

В настоящее время существует множество проблемных вопросов в кадровой политике здравоохранения Казахстана, многие из которых характерны для всех стран СНГ и остаются нерешенными за годы независимости.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

При анализе динамики численности врачей и средних медицинских работников за период с 2005 по 2018 годы установлена ее линейная зависимость от изменения численности населения Республики Казахстан, при этом наихудшая ситуация наблюдалась в период 2005-2007 гг., когда произошел значительный отток кадров из системы здравоохранения (таблица 1).

Таблица 1 – Динамика показателей обеспеченности медицинскими кадрами по годам с 2005 по 2018 гг. (на 10 тыс. населения)

	врачи	средние медицинские работники	Соотношение врач/средний медицинский работник
2005	34,6	73,8	2,1
2010	36,8	81,2	2,2
2013	37,4	72,8	2,2
2016	39	89	2,3
2017	38,7	91,3	2,4
2018	39,2	87	2,3

Источник: Отчет медицинской организации (30 статистическая форма МЗ РК 2005–2018 гг.). <http://adilet.zan.kz>

По данным управлений здравоохранения Республики Казахстан общая потребность во врачебных кадрах в 2013 году составляла 4,6 тыс., из которых 1,9 тыс. – для сельской местности.

Наблюдается положительная динамика прироста средних медицинских работников, причем темпы прироста показателей в Республике Казахстан обеспеченности врачами нестабильные и незначительные. Это наглядно демонстрирует рисунок 1.

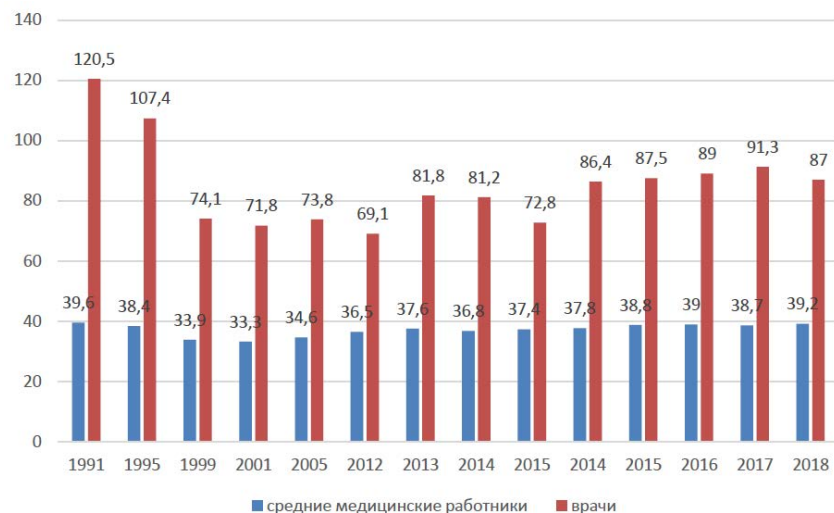

Рисунок 1 – Динамика показателей обеспеченности медицинскими кадрами по годам с 1991 по 2018 гг. (на 10 тыс. населения)

Таким образом, положительная динамика прироста анализируемого показателя установлена с 2005 года, причем темпы прироста показателей в стране обеспеченности врачами незначительные $T_{пр} = -0,7\%$, $СМР - T_{пр} = -3,7\%$. Если в 1991 году в среднем на одного врача приходилось 3 средних медицинских работника, то в 1995 году этот показатель снизился до 2,8, а в 2018 году он составил всего 2,3. Уменьшение соотношения врачей и средних медицинских работников в Казахстане за анализируемый период свидетельствует о росте рабочей нагрузки на врачей, кадровом дисбалансе, который сопровождается взаимосвязанными негативными процессами:

- увеличиваются медицинские услуги, которые должны выполнять хорошо подготовленные медицинские сестры, а осуществляются врачами.
- роль сестринского персонала сводится к выполнению работы, не требующей профессиональной квалификации.

Если рассмотреть обеспеченность врачами практического профиля по регионам Казахстана на протяжении ряда лет, то как видно из таблицы 2, она остается на одном и том же уровне, несмотря на увеличение обеспеченности населения врачебными кадрами всех специальностей (с 36,3 в 2009 году до 39,2 на 10 000 населения в 2018 году) (таблица 2).

Таблица 2 – Обеспеченность медицинскими кадрами в системе здравоохранения Республики Казахстан на 10 тыс. населения

Регион	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Темп прироста
Республика Казахстан	36,3	36,5	37,6	36,8	37,4	37,8	38,8	39	38,7	39,2	8,0 %
Акмолинская	29,5	29,9	31,2	29,2	29,7	29,5	29,5	30,1	30,1	30,6	3,7 %
Актюбинская	47,4	47,7	47,4	48,4	47,5	47,6	46,1	46,1	45,4	46,5	-1,9 %
Алматинская	20,9	21	24,5	20,1	20	21,1	20,8	21,1	21,3	21,7	3,8 %
Атырауская	31,2	30,1	31,3	29,1	30,1	30	30,1	29,6	30,7	29,9	-4,2 %
ВКО	38,1	38,8	39,4	39,8	40,6	40,4	41,6	41,8	42,7	41,6	9,2 %
Жамбылская	25,5	25,1	25,5	25,1	25,6	25,7	26,5	26,9	26,9	27	5,9 %
ЗКО	33,3	32,3	33	30,1	29,7	30,9	31,1	30	30,3	30,7	-7,8 %
Карагандинская	44	45,1	46,2	43,7	45,7	46,6	47,4	46,8	46,1	46,2	5,0 %

Костанайская	24,5	24,5	25,5	23,2	24,8	25,3	26,6	26,9	26,1	26	6,1 %
Кзыл-Ординская	32,2	31,8	35	35	32,2	31,4	31,5	29,6	30,9	29,9	-7,1 %
Мангистауская	33,5	31,7	37,5	36,8	37,3	36,7	32,2	31,2	30,7	31,3	-6,6 %
Павлодарская	38,4	39,7	38,6	37,2	38,2	38,7	40,2	40,9	40,5	40	4,2 %
СКО	24,2	24,1	23,3	24,2	25,1	25,7	27,6	28,5	28,6	29,3	21,1 %
ЮКО	28,6	28,5	28,6	28,9	28,7	29,5	31,3	32,3	31,1	31,8	11,2 %
г. Алматы	78,6	76,9	75,8	73,7	75,3	74,1	79,7	77,5	75	77	-2,0 %
г. Астана	57	59,7	66,1	74,5	73,1	74,7	78,7	82,8	83,6	85,1	49,3 %

Снижается укомплектованность медицинских организаций врачами с 96,2 % в 2013 году до 91,1 % в 2018 и средними медицинскими работниками с 98,3 % до 95,1 %. В сельских регионах эти показатели еще ниже [2].

Для сравнения: в 1988–1992 гг. по числу врачей и обеспеченности ими населения на 10 тыс. населения Советский Союз был на первом месте в мире – 46,9. Этот же показатель в США, Канаде, Норвегии, Финляндии был в 2 раза меньше; в Великобритании и целом ряде других стран – в 3 раза меньше. В то же время показатели здоровья населения этих стран были намного лучше, чем у граждан СССР. Например, ожидаемая продолжительность жизни при рождении в Норвегии, Канаде, Швейцарии составляла в 1990 году 77 лет, в США, Финляндии – 75 лет, в Советском союзе – 69 лет. Показатель младенческой смертности в странах Европы варьировал от 6,0 до 7,0 на 1000 живорожденных. В СССР – на уровне 17/ 1000 живорожденных. Заболеваемость онкопатологией в Союзе составляла 623/на 100 тысяч населения, в странах Западной Европы этот показатель не превышал 475/100 тыс. населения (Германия – 420, Норвегия – 426, Швеция – 475). Заболеваемость туберкулезом в СССР в 2–4 раза превышала показатели заболеваемости западных стран (Италия, Канада – 10, США – 13, Франция – 20, Германия – 23, СССР – 45), смертность от данной патологии в СССР составляла 8/100 тыс. населения, в Европе она не превышала 3/100 тысяч [3, 4, 5].

Высокие показатели численности врачей и обеспеченность ими на 10 тысяч населения не являются гарантией качества медицинской помощи и показателей здоровья населения. Ключевыми факторами здесь остаются уровень подготовки специалистов, результативность финансирования, расходы на здравоохранение и оплата труда врача [6].

В 2017 году в сфере здравоохранения работало 67267 врачей. Ежегодное увеличение численности врачебных медицинских кадров на 22,8 % в период с 2008 по 2017 годы достигается за счет роста приема в высшие учебные заведения, но при повышении количества выпускников система здравоохранения продолжает испытывать дефицит кадровых ресурсов, особенно на селе. Обеспеченность врачебными кадрами городского населения почти в 4 раза больше, чем сельского (59,1 на 10 тыс. городского населения и 14,8 – на 10 тыс. сельского населения). Неравномерность распределения врачебных кадров по регионам Казахстана составляет от 18,8 врачей (Алматинская область) до 35,9 врачей (Актюбинская область) на 10 тыс. населения [7].

Общей тенденцией последних лет в сфере здравоохранения Казахстана был поступательный рост уровня образования работников, в высшем и среднеспециальном сегментах, при снижении доли лиц, имеющих только среднее образование (таблица 3).

Таблица 3 – Уровень образования кадров системы здравоохранения, %

годы	Высшее и послевузов-ское образование	Среднее профессио-нальное образование	Среднее образование
2005	30,5	48,4	21,1
2010	39,5	43,7	16,8
2017	44,6	44,1	11,3

Источник: Обзор рынка труда Казахстана 2018. Курманбеков А., Темирханов М. АО «Halyk Finance» www.halykfinance.kz

Отметим, что качество образования исходя из рейтинга PISA, в Казахстане существенно отстает от среднего уровня для стран ОЭСР и России.

Сегодня очень остро стоит проблема старения медицинских кадров в Республике Казахстан (рисунок 2, таблица 4).

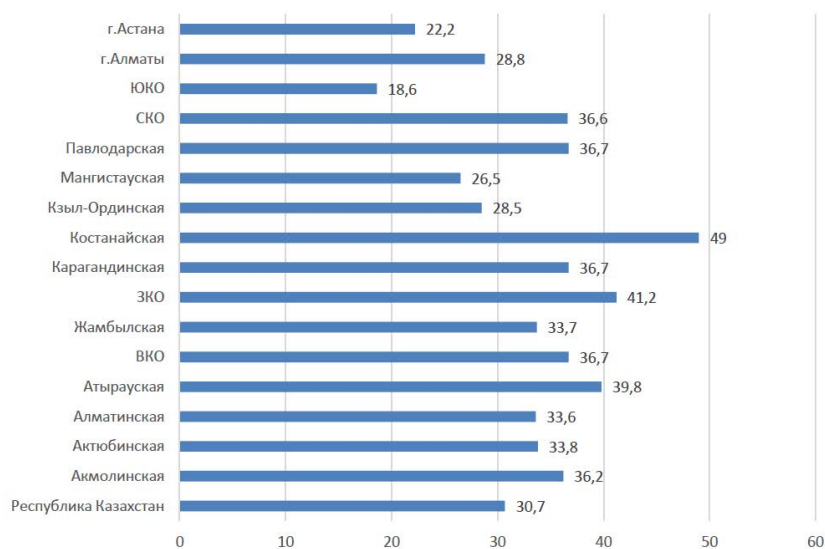

Рисунок 2 – Доля лиц пенсионного и предпенсионного возраста (%)

Таблица 4 – Половозрастная структура кадров (предпенсионного и пенсионного возраста) в сфере здравоохранения Казахстана

Регион	всего врачей	женщин всего	50 лет и старше	%	мужчин всего	55 лет и старше	%	Итого лиц предпенсионного и пенсионного возраста	Уд.вес лиц предпенсионного и пенсионного возраста
Костанайская	1779	1268	673	37,8	511	199	38,9	872	49,0 %
ЗКО	1846	1380	614	33,3	466	147	31,5	761	41,2 %
Атырауская	1374	1019	414	30,1	355	133	37,5	547	39,8 %
Восточно-Казахстанская	4018	3033	1146	28,5	985	330	33,5	1476	36,7 %
Павлодарская	2246	1655	686	30,5	591	139	23,5	825	36,7 %
Карагандинская	5146	3958	1531	29,8	1188	358	30,1	1889	36,7 %
СКО	1448	1011	407	28,1	437	123	28,1	530	36,6 %
Акмолинская	1869	1324	520	27,8	545	156	28,6	676	36,2 %
Актюбинская	2895	2161	741	25,6	734	238	32,4	979	33,8 %

Жамбылская	2776	1903	720	25,9	873	215	24,6	935	33,7 %
Алматинская	4120	2894	1028	25,0	1226	355	29,0	1383	33,6 %
г. Алматы	7240	5461	1625	22,4	1779	459	25,8	2084	28,8 %
Кызылординская	2056	1504	433	21,1	552	152	27,5	585	28,5 %
Мангистауская	1373	1051	275	20,0	322	89	27,6	364	26,5 %
г. Астана	4201	3293	776	18,5	908	175	19,3	951	22,6 %
ЮКО	7504	5046	1013	13,5	2458	382	15,5	1395	18,6 %
По РК:	58758	42756	13967	23,8	16002	4099	25,6	18066	30,7 %

В разрезе же регионов, как видно из таблицы 4, этот показатель варьирует от 18,6 % в Южно-Казахстанской области до 49,0 % в Костанайской области. Также высокий удельный вес врачей старше 50 лет отмечен в Западно-Казахстанской (41,2 %), Атырауской (39,8 %), Павлодарской, Карагандинской, Восточно-Казахстанской областях (36,7 %)

Из-за низкой привлекательности профессии и отсутствия мотивационных механизмов уровень трудоустройства выпускников медицинских вузов не превышал 87 %. Основными причинами ухода молодых специалистов из системы здравоохранения являются: неудовлетворенность заработной платой, социально-бытовыми условиями, а также снижение престижа профессии врача в обществе.

При анализе базы АИС «Кадры» в нашей стране причинами увольнения врачей и средних медицинских работников назывались «выезд за пределы района, области», «поступление на учебу в ординатуру, аспирантуру» и др. Более 23 % врачей уволились «по семейным обстоятельствам», у средних медицинских работников этот показатель составил 25,8 %. «Переход в другие учреждения» назвали причиной увольнения 18,8 % врачей и 16 % СМР. Около 30 % всех медицинских работников указали причинами увольнения «другие причины». «Низкая заработная плата» как причину увольнения указали менее 1 % сотрудников [8].

На наш взгляд, основная причина оттока – это недостаток финансирования отрасли, отток врачей из государственных учреждений здравоохранения, в другие, более высокооплачиваемые сектора экономики, например, страховые компании. Государственные расходы на здравоохранение в Казахстане не превышают 3 % от ВВП, в то время как в США они составляют 14 % (таблица 5).

Таблица 5 – Показатели финансирования здравоохранения в Казахстане за ряд лет

	2010 год	2014 год	2015 год	2016 год	2017 год	2018 год
ВВП, млрд. тенге	21815,5	39 675,8	40 884,1	46 971,2	53 101,3	39 767,1*
Затраты на здравоохранение, млрд. тенге	551,3	856,2	863,9	1 039,6	1 128,3	1 173,3*
доля затрат на здравоохранение по отношению к ВВП	2,5	2,2	2,5	2,4	2,2	3,0*
изменение ВВП в % по отношению к предыдущему году	128,3	107,0	103,0	114,9	113,1	74,9*
изменение затрат на здравоохранение в % по отношению к предыдущему году	122,3	107,7	100,9	120,3	108,5	104,0*

Источник: Статистический бюллетень Министерства финансов РК № 12, 2012-2018 гг.

* по состоянию за январь-сентябрь 2018 года

Как видно, на протяжении последних 9 лет финансирование здравоохранения по отношению к ВВП остается стабильно низким на уровне 2,2–2,5 %. Отсутствие прогрессирования в этом показателе, а также ежегодная нестабильность темпов роста объемов финансирования здравоохранения (2014 год – $T_{пр} = 7,7\%$, 2015 год – $T_{пр} = 0,9\%$, 2016 год – $T_{пр} = 20,3\%$, 2017 год – $T_{пр} = 8,5\%$) отрицательным образом сказываются на развитии данной отрасли, не позволяя наращивать необходимый кадровый потенциал для оказания доступной и качественной медицинской помощи.

Дефицит медицинских кадров отдельных специальностей в медицинской организации определяется показателем укомплектованности штатных должностей и определяет величину дефицита кадров. В нашей стране он остро ощущается в основном среди новых направлений казахстанской медицины, таких как трансплантология, трансфузиология, медицина катастроф, медицинская психология и психотерапия. Низкая укомплектованность кадрами узких специалистов детского профиля, где укомплектованность по отдельным специальностям не достигает 70–80 %: например, по детским онкологам она составила 65,1 %, детским психотерапевтам – 64,5 %, детским ревматологам 75,2 %, гинекологам 80,8 %, дерматологам – 79,2 %, гастроэнтерологам – 80,4 %. Сложность специфики в диагностике и лечении заболеваний детского возраста, особенности психологического общения с

ребенком и его родителями, отталкивают молодых специалистов от работы с маленькими пациентами. Также, по данным прошлого года нужно отметить недостаток врачей реабилитологов (укомплектованность штатами составила 82,7,0 %), врачей радиоизотопной диагностики (75,2 %), врачей-клинических фармацевтов (70,5 %) [8].

ВЫВОДЫ

Таким образом, при кажущемся перепроизводстве врачей в нашей стране, регистрируется дефицит медицинских кадров.

Современные проблемы развития кадров в системе здравоохранения, как в большинстве стран мира, так и в Казахстане, связаны, с дефицитом персонала, оказывающего первичную медицинскую помощь. Поэтому важнейшей задачей текущего реформирования системы здравоохранения является повышение качества оказания первичной медико-санитарной помощи населению Казахстана.

Считаем, что современная политика развития кадров должна строиться на совместной ответственности как государства, так и общества. Правительство Казахстана должно быть сосредоточено на регулировании, удовлетворении реальных потребностей в кадрах здравоохранения. Политика в системе здравоохранения должна быть направлена на удовлетворение потребности в квалифицированных и опытных медицинских кадрах в соответствии с развитием медицинской науки и технологии, которое, в свою очередь, должно базироваться на принципах равного распределения и развития возможностей обеспечения работой. Процесс управления развитием кадровых ресурсов основывается на понимании необходимости межсекторального сотрудничества, привлечения населения для участия в формулировании кадровой политики здравоохранения и соответствующих планов.

Руководителям региональных управлений здравоохранения необходимо постоянно изучать изложенную проблему и разрабатывать на основе существующих государственных программ кадровую политику региона, выходить с конкретными предложениями решения проблемы к руководству областных акиматов и Министерство здравоохранения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы.

2 Статистический сборник МЗ РК за 2013 год.

3 Охрана здоровья в СССР. Госкомстат СССР. Статистический сборник/ Москва, «Финансы и статистика», 1990 год, 238с.;

4 Тенденции и уровень заболеваемости некоторыми болезнями. Российские реформы в цифрах и фактах. <http://refru.ru/tendencies.pdf>;

5 Мировая статистика здравоохранения ВОЗ, 2013 год

6 **Миняев, В. Л., Вишняков, Н. И.** Общественное здоровье и здравоохранение: Учебник. – М. : «МЕДпресс-информ», 2009. – 656 с.

7 Здоровье населения Республики Казахстан и деятельность организаций здравоохранения в 2017 году// Статистический сборник МЗ РК// Астана, 2018.

8 Методы планирования, прогнозирования кадровых ресурсов здравоохранения: Метод. рек. / Сост.: Т. Б. Турумбетова, Г. А. Мусина, М. М. Кабдуллина и др. – Астана : Республиканский центр развития здравоохранения, 2015. – 42 с.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

А. А. Легостаева¹, О. А. Тян², Р. Е. Беспалов³

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау жүйесіндегі кадрлық қамтамасыз етілуінің кейбір аспектілерін талдау

^{1,3}Экономика және басқару факультеті,

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды к., 100009, Қазақстан Республикасы;

²Есеп-қаржы факультеті.

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қарағанды к., 100009, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

А. А. Legostaeva¹, О. А. Tyan², R. E. Bepalov³

Analysis of some aspects of staffing in the health care system of the Republic of Kazakhstan

^{1,3}Faculty of Economics and Management,
Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyus,
Karaganda, 100009, Republic of Kazakhstan;

²Accounting and Financial Faculty,
Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyus,
Karaganda, 100009, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Қазіргі заманғы жоғары сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау – қоғам мен мемлекеттің табысты дамуының шарттарының бірі. Осы шартты орындау үшін, денсаулық сақтау саласын керекті медициналық кадрлармен қамтамасыз ету қажет. Бұл көмекті сапалы ғана емес, материалдық-техникалық жай-күйі мен қоғамдық денсаулық сақтау базасын, ұйымдастырушылық нысандары жеткіліктілігін, сонымен қатар білікті жұмысшылар қауіпсіздігі мен болуына байланысты екені белгілі. Сондықтан осы мақалада Қазақстандағы денсаулық сақтау жүйесінің кадрлармен қамтамасыз етуі талданды. Мемлекеттік әсіне жеке денсаулық сақтау секторларындағы да амбулаторлық ұйымдар туралы млімет келтірілген. Қазақстанда денсаулық сақтау саласында медициналық кадрлармен қамтамасыз ету проблемасын зерттеу кейбір ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Modern high-quality and affordable health care is one of the conditions for successful development of society and the state. To fulfill this condition, it is necessary first of all to solve the problem of personnel health security. It is known that the quality of healthcare depends not only on the state of the material and technical base of public health, the adequacy of the organizational forms, but also on the security and availability of skilled workers. Therefore, this article analyzes the staffing of the health system in Kazakhstan. Analysis of the composition and structure of the medical personnel, trends in their numbers, their population security, the relationship between the specified categories is performed on out-patient organizations in both the public sector and the private health sector. It is possible to refine the most vulnerable point in the problem of providing medical personnel in public health in Kazakhstan and to make some recommendations.

Қ. С. Муслимова

докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.,
050040, Қазақстан Республикасы
e-mail: korlan0709@mail.ru

СӘЙКЕСТІЛІКТІ ТАЛДАУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТЕОРИЯЛАР

Қазіргі дамыған қоғамдардағы әлеуметтік құрылым, әлеуметтік институттардағы өзгерістер сәйкестілік проблемасын алдыңғы қатарға қойып отыр. Сәйкестілікке байланысты әртүрлі концептуализациялар заманауи әлеуметтанулық теориялардың фундаментальды бөлігі болып табылады. Бұл мақаланың мақсаты динамикалық психологияның негізінде Э.Эриксон қалыптастырған сәйкестіліктің классикалық түріне сүйене отырып, жаңа сипаттағы сәйкестіліктің Э.Эриксонның теориясынан ерекше заманауи сәйкестіліктің теорияларының пайда болуы туралы. Мақалада заманауи сәйкестіліктің сипаты модерндік қоғамда қалыптасқан индивидуализация үрдісімен байланыстылығы негізделеді.

Кілтті сөздер: сәйкестілік, идентификация, рефлексивтілік, модерн, индивидуализация, конструктивизм, постмодернизм.

КІРІСПЕ

Сәйкестілік проблематикасы қазіргі заманауи қоғамның негізгі мәселелерінің бірі. Сәйкестіліктің түрлі концептуализациясы социологиялық теорияның іргелі бөлігі болып табылады.

Қазіргі сәйкестілік проблемасын зерттеу әртүрлі тәсілдерге сүйенеді, атап айтқанда үш әдіснамалық тәсілге сәйкес үш үлкен топқа біріктіруге болады – конструктивистік, постмодернистік және интеракционистік. Мақалада осы тәсілдердің шеңберінде жасалатын неғұрлым маңызды концептуализация талданады және оларды салыстыру жүзеге асырылады, әрбір тәсіл шеңберінде туындайтын теориялық және әдіснамалық сипаттағы проблемалар анықталады.

Мақалада конструктивистік бағыттың негізін рефлексивті концепция құрайды, яғни жеке тұлғаның сәйкестілігін құру жүзеге асырылатын механизм ретінде көрсетіледі. Сәйкестілік – бұл жеке тұлға саналы түрде іске асыратын рефлексивті жоба.

Ал, сәйкестіліктің постмодернистік теориялары қазіргі кезеңдегі эго-сәйкестіліктің фрагментарлығы, бөлшектенуі, жеке тұлғаның тұтастығы мен сабақтастығының мәселесін шеше алмауын көрсетеді. Сондықтан сәйкестілік ұғымы сәйкестендіру ұғымымен алмастырылады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

«Сәйкестілік» ұғымы қазіргі әлеуметтану ғылымында, әлеуметтік психологияда, әлеуметтік философияда және антропологияда қарқынды және кеңінен қолданылуда. XX ғасырдың аяғында «сәйкестілік» ұғымы көптеген ұғымдарды ғылымнан ығыстыра бастады.

Классикалық тұрғыдағы сәйкестілік теориясы XX ғасырдың ортасында Э. Эриксонның психоаналитикалық теориясында қолданылған болатын. Э. Эриксон өзінің теориясының негізіне Зигмунд Фрейдтің психологиядағы динамикалық бағытын алды.

Фрейдтің пікірінше, «эго» – бұл қарама-қарсы психикалық күштердің қатығысынан туындайды. Сондықтан кез келген психикалық процестерді динамикалық тұрғыда қарастыру керек, дейді [1, б. 24]. Э. Эриксон бұл динамикалық процессті өзінің сәйкестілік теориясының негізіне алады.

Фрейдтің позициясына сүйене отырып, адамның әлеуметтікке бастапқы қосылуына қатысты, Э.Эриксон, әлеуметтік сәйкестіліктің қалыптасуы адамның топтық тәжірибеге қосылу фактісінен басталатынын айтады [2, б. 28].

Әлеуметтік-антропологиялық зерттеулердің материалдарын пайдалана отырып, Э. Эриксон баланы үйрету белгілі бір әлеуметтік жүйеге ену арқылы және оған нақты жүйенің үлгілерін үйрету арқылы жүзеге асады, дейді [2, б. 23].

Э. Эриксон екі фундаментальды жағдайға сүйенеді. Біріншіден, әлеуметтік шындықты тарихи трансформациялау процесіне, екіншіден, эго-сәйкестілікті қабылдау жеке құрастыру (конструкт) процесі болып табылады. Э. Эриксон, өркениеттің кенеюі мен дамуы, стратификация мен специализация процестері, балаларды өздерінің эго-модельдерін құруға итермелейді, дейді [2, б. 150].

Э. Эриксон «сәйкестіліктің» төрт аспектісін көрсетті.

1 Сәйкестілік – бұл «жеке сәйкестіліктің» саналы сезімі.

2 Жеке тұлға сипатының сабақтастығын сақтауға бейсаналық ұмтылу.

3 Бұл «эго синтездеу бойынша үнсіз жеңістердің» табысын анықтаудың өлшемі.

4 Топтың идеалдары мен сәйкестілігінің ішкі «ынтымақтастықты» сақтауы мен қолдауы [2, б. 161].

Э. Эриксонның сәйкестілік теориясының әлеуметтанулық мәні – функционализмнің нормативтік-рөлдік конструкциясына қарағанда еркін

тұрғыда болды. Сондықтан, сәйкестілік теориясының дәл осы сапасы оны XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы теориялардың ішіндегі ең маңызды көз-қарас ретінде қарастырды.

«Индивидуализация» – бұл XIX ғасырдың 20-шы жылдары пайда болған термин және адамды әлемнің дәстүрлі көріністерінен, құрылымдар мен практикалардан, мәртебелердің аскриптивтік жүйесінен босатып, тұлғаға еркіндік беру процесін білдіреді. Индивидуализация процесінің тарихи тұрғыда орын алуы модерндік кезеңнің пайда болуымен сипатталады. Модернді дамыту индивидуализация процесінің кенеюіне және тереңдеуіне алып келді, бұл ретте даралану, яғни индивидуализация процесі батыс қоғамдарын рационализациялау және модернизациялау процесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Жалпы, индивидуализация үрдісі секуляризация, урбанизация, капитализмнің қалыптасуы сияқты үдерістермен қатар жүреді.

Заманауи модерндік қоғамда әлемді басқару және бақылау мүмкін болмады. Модерн дәуірінің басында ресімделген тарихи үдерісті бақылау және оны басқару мүмкіндігі иллюзиясы XX ғ. соңында келмеске кетті. «Әлем біртіндеп көзден таса болуда, – деп жазды Э. Гидденс, – қазіргі әлемді, орнықты және тұрақты деп атай алмайсың, ол үрейге толы және қарама-қайшылықтардан тұрады. Көпшілігіміз өзімізді біреудің қолындағы ойыншық ретінде сезінеміз... біз бастан кешіп жатқан әлсіздік сезімі-өзіміздің әлсіздігіміздің белгісі емес, біздің институттарымыздың іс-әрекетке қабілетсіздігінің көрінісі», – дейді [3, б. 18].

XXI ғасырдың басты шайқасы, – Э. Гидденстің пікірінше, фундаментализм және космополитикалық төзімділік арасында болады. Жаһандану әлемінде ақпарат пен бейнелер үнемі «саяхаттайтын» әлемде, біз басқа адамдармен байланыста боламыз, олар біз сияқты өмір сүрмейді, біз тәрізді ойламайды. Космополиттер мұндай мәдени алуан түрлілікті құптайды және қабылдайды. Ал, фундаменталистер болса, оны қауіпті құбылыс деп санайды. Бұл жерде дін, этникалық сәйкестілік немесе ұлтшылдық туралы мәселе туындай ма [3, б. 21].

Жоғарыда аталған үдерістер мен заманауи қоғамның сапасы қазіргі тұлғаның функционалдық-құрылымдық рөлдік теориясын тиімсіз етеді, сонымен қатар әлеуметтік әрекет теориясының классикалық нұсқаларының деңгейін төмендетеді. Дегенмен, бұл үдерістер қазіргі социологияда байқалатын сәйкестілік теориясына деген қызығушылықтың жаппай етек алуына әсер етуде. «Сәйкестілік» қазіргі өмірдің көптеген маңызды белгілері қарастырылатын, бағаланатын және зерттелетін объектіге айналды. Қазіргі өмірдің негізгі белгілері «сәйкестілік» ұғымымен байланыстырылады, әлеуметтік ғылымдарды зерделеудің танылған объектілеріне жаңа тұжырымдар беріледі және олар қазіргі

«сәйкестілік» осі айналасындағы пікір-таластарға сәйкес келуі керек, – деп жазды З. Бауман [4, б. 176].

Сонымен, қазіргі модерндік қоғамдағы болып жатқан өзгерістер Э. Эриксонның сәйкестілік теориясының трансформациялануына және қазіргі заманға сәйкес өзгеруіне алып келді. Осыған сәйкес, сәйкестілік концептуализациясының заманауи әлеуметтанулық бағытының дамуындағы үш негізгі теорияны – конструктивистік, постмодернистік және интеракционистік теорияларды атап өтуге болады.

Өртүрлі социологиялық зерттеулерде әлеуметтік конструктивизм көрінісі өртүрлі байқалады. Конструктивизм әлеуметтік сәйкестіліктің табиғатын түсінудегі негізгі ұстаным ретінде, біріншіден, әлеуметтік бірегейліктің модерндік дәуірінің еуропалық қоғамдарына тән жағдайында ғана тарихи факт ретінде көрінеді. Осыған байланысты оны индивидтің іргелі (фундаментальды) және әмбебап қасиеті деп санауға болмайды, бұл тұрғыда индивид әлеуметтік-тарихи өмірдің барлық нысандарында әлеуметтік сәйкестілікке ие. Сәйкестілік, яғни саналы түрде модерндік дәуіріндегі индивидтің санасында құрастырылады.

Екіншіден, конструктивистік бағыт шеңберінде модерндік және қазіргі заманға тән әлеуметтік сәйкестілікті ресімдеу және іске асыру процесі негізделеді және талданады. Мұндай ұқсастықтың жұмыс істеуінің базалық механизмі ретінде әдетте оның рефлексивті сипаты көрсетіледі [5, б. 29].

Рефлексивтілік индивидтердің модерндік және қазіргі заманғы сәйкестілігін қалыптастырудың барлық аспектілеріне таратылады. Бұл ерекше жағдайда қазіргі индивидтің өзінің «Менінің» қалыптасуына конструктивистік қарым-қатынасы мысалында көрінеді.

Қазіргі социологияда рефлексивтілік мәніне, кейінгі модерндік қоғамдарының қасиеттері ретінде өз сәйкестілігін құру механизмі ретінде Энтони Гидденс алғашқылардың бірі болып қарастырды. Э. Гидденс рефлексивті жоба ретінде сәйкестілік теориясын құрды. Ол қазіргі заманғы, немесе кейінгі әлемдік әлеуметтік институттардың табиғаты мен сипатының теориясымен қатты байланысқан, – дейді Э. Гидденс [5, б. 37].

Заманауи жаһандану үрдісі адамның «ішкі өмірін» және оның ұқсастығын өзгертуде. Қазіргі жағдайда сәйкестіліктің өзгеруі тек «мен» ұғымын құрастыру терминдерінде, өзін-өзі рефлексивті жоба ретінде түсінікті болуы мүмкін. Бұл рефлексивті «мен» жобасы жеке адам сараптамалық және маңызды жүйелер ұсынатын стратегиялар мен таңдау арасында өзінің ұқсастығын таңдауы тиіс, – дейді Э. Гидденс [5, б. 78].

Символдық белгілік жүйелер деп оларды кез келген байланыста пайдаланатын индивидтердің немесе топтардың ерекше сипаттамаларына қатыссыз қызмет ете алатын алмасу құралдары түсініледі. Символдық белгілік

жүйелердің мысалдары саяси легитимизацияның әртүрлі құралдары, ақша және т. б. болып табылады. «Ақшалай меншік» модерндік әлеуметтік өмірдің интегралды құрамдас бөлігі және оның ерекше белгісі болып табылады.

Сараптамалық жүйелер деп біздің материалдық және әлеуметтік ортамызды ұйымдастыратын техникалық орындау немесе кәсіби сараптама жүйесі түсініледі. Біздің көпшілігіміз кәсіби заңгерлердің, сәулетшілердің, дәрігерлердің және т. б. кенестерін қолданамыз және сүйенеміз. Сараптамалық жүйелер символдық белгілік жүйелермен бірге отырып, әлеуметтік қарым-қатынастардың мәнін төмендетеді, оларды білімді рефлексивті менгерудің және әлеуметтік агенттердің сараптамалық әлеуметтік білім элементтерін пайдаланудың нәтижесінде жасайды. Әлеуметтік өмірге қатысты жүйелі білім өндірісі әлеуметтік шындықтың барлық аспектілерін қалпына келтіру жүйесінің интегралды бөлігі болып табылады.

Рефлексивті менгерілген білім рефлексивті жоба ретінде жеке «Мен» жасайтын тұлғааралық психологиялық процестердің сапалы өзгеруіне әкеледі. Егер дәстүрлі қоғамда тұлғалық сәйкестілігі нақты әлеуметтік «белгілерге» негізделіп отырып қалыптасса, онда қазіргі индивид өзінің «Менін» барлық бұрынғы бейнесінің өзгермелі, әлеуметтік контексте өзін-өзі сәйкестендірудің конструкциялаушы элементтері ретінде пайдалануға мәжбүр. Бұл жағдайда жеке тұлғаның ұқсастығын жүзеге асыру немесе «мен траекториясын әзірлеу» индивидтің басты өмірлік міндеттерінің бірі болып табылады.

Э. Гидденс модерндік жағдайдағы «Мен» өзін-өзі ұқсастық ретінде сапалық сипаттамалардың жиынтығынан тұратын «Мен» образын сипаттай отырып, төмендегідей сипаттамаларға бөледі:

1 «Мен» рефлексивті жоба болып табыламын: «біз өзімізді - өзіміз жасаймыз», сондықтан сәйкестілік сезімін құру негізгі міндет болып табылады.

2 «Мен» өткенге сүйеніп және болашақты болжай отырып, даму бағытын жасайды, өткенге жүгіну эмоционалды еркіндікті қалыптастырады; «Менін» жасау – бұл көпкезденді өмірлік цикл.

3 «Мен» рефлексивтілігі жан-жақты, оның табиғаты кейінгі модерндік тарихи табиғатына сәйкес келеді.

4 Өзіндік сәйкестендіру тұтастығы автобиографиялық баяндауға сүйенеді.

5 «Меннің» актуальдылығы сыртқы уақыт тәртібімен тек ішінара байланысты аймақтарда ғана көрініс табады.

6 «Мен» рефлексивтілігі жеке тұлғаның денелік саласын да қамтиды.

7 Индивидтің өзін-өзі белсендіруі «мүмкіндіктер мен тәуекелдердің тепе-теңдігін» талап етеді, бұл тек өткенді эмоционалды еңсеру және болашақты болжау жағдайында ғана мүмкін болады.

8 «Мен» «өзіне адалдық» ретінде бұл адамгершілік міндет болып табылғандықтан, сәйкестілікке қол жеткізу – бұрынғы тәжірибені түсінуді және шынайы және жалған «Менді» деп саралауды талап етеді.

9 Тұлғаның өмірлік циклы – бұл салттық белгілері немесе сыртқы себептері жоқ кезеңдердің немесе эпизодтардың дәйекті ауысуы. Кезеңдерді ауыстыру «мен» траекториясын рефлексивті ауысуы арқылы жүзеге асырылады.

10 «Мен» дамуы ішкі референттілікке ие, өмірлік траекторияның жалғыз маңызды бағыты ол өзі болып табылады. «Мен» тұтастығына өмірбаяндық әңгіме жүйесіндегі өмірлік тәжірибені рефлексивті интеграциялаумен қол жеткізіледі.

Осылайша, сәйкестілік – бұл «тұлғаның рухани және денелік» тұтастығы мен бірлігін сезіну, ол қазіргі заманғы әлеуметтік өмір жағдайында рефлексивті тұрғыда қалыптасуы, дейді Э. Гидденс [5, б. 233].

Қазіргі заманғы постмодернистік перспективада пайда болатын сәйкестіліктің социологиялық теорияларының арасында Джонатан Фридман мен Зигмунд Бауман теориялары неғұрлым маңызды теориялар болып табылады.

Қазіргі заман Дж.Фридманның ойынша, «тәртіпсіздіктің күшейген заманы» (эпоха «усиливающегося беспорядка») дәуірі, ол жаһандық сипатқа ие, бірақ сонымен бірге жүйелі, яғни ерекше және болжамды да сипатқа ие. Бұл тәртіпсіздік модерндік және сәйкестілік құрылымдарына негізделген, сондықтан төменгі деңгейдегі бірлестіктер интеграциясы күшейіп, жаңа құрылымдар мен саяси одақтар пайда болады, соған сәйкес, жаңа шиеленістер мен сәйкестіліктер қалыптасады, дейді [6, б. 125].

Қазіргі заманғы әлеуметтік әлемнің орталық үрдістерін, Фридман, жаһандық және қажетті сипаты бар жалпыға ортақ прогресс идеясының дағдарысымен және тиісті саясаттан ауытқумен байланыстырады. Бұл дағдарыс үстем әлеуметтік форманың бірлігі мен ұқсастықтар иерархиясының ыдырауынан көрініс тапты, дейді. Ұлттық-мемлекеттік сәйкестілікті қалыптастыруға бағытталған саясаттан «жаңа» мәдени сәйкестілік саясатын қалыптастыру бағытына, атап айтқанда мультикультурализация процесімен байланысты «жаңа» сәйкестіліктерді қалыптастыру саясатына бет бұрды. Фридманның пікірінше, аталған процестің орталық проблемасы «этникациялық сәйкестендіру» болып табылады. Негізгі мәселе – ол сананың ерекше конфигурациясына негізделген, тарихқа, тілге, нәсілге сүйенетін әлеуметтік сәйкестіліктің пайда болуы туралы болып отыр. Мұның бәрі – әлеуметтік-конструкцияланатын шындық, бірақ олардың конструкцияланатын сипатын тану, Фридманның пікірінше, жалған немесе идеологиялық екенін білдірмейді. Сонымен қатар, ол этномәдени сәйкестіліктің түпнұсқалығын маңызды әлеуметтік феномен ретінде жоққа шығару қауіпті және ақылға қонымсыз деп санайды [6, б. 25].

Модерндік дәуірдің ұлттары көптеген этникалық және мәдени құрылымдарға бөлінуде. Фридман, жаңа топтасудың негізі болып табылатын жаңа ұқсастықтардың келесі түрлерін атап өтті: этникалық, ұлтшылдық, діни-фундаменталистік және локальды сәйкестіліктер [6, б. 36]. Бұл процесс барлық жерде, жаһандық сипатқа ие: субнационализм; этникалық және жергілікті қозғалыстар; қактығыстар мен жергілікті соғыстар; жергілікті сипаттамаларға негізделген, жеке мәдени сана-сезімге ие және ұлттық-мемлекеттік орталықтардан автономияға ұмтылған қауымдардың құрылуы; фундаменталистік діни қозғалыстардың күрт күшеюі және нәтижесі ретінде – модерн жобасының құрамдас бөліктерінің бірін және оған негізделген әлемдік әлеуметтік және саяси тәртіпті құрайтын ұлттық-мемлекеттік қағидатты әлсірету және трансформациялау. Жаһандық тәртіптің бұл трансформациясы жаһандық экономикалық және саяси таптардың пайда болуына және халықтың үлкен топтарының кең ауқымына және көші-қонына алып келеді.

Фридманның позициясын талдай отырып, мынаны көрсету қажет. Ұлттық топтар кез келген ұлттық-мемлекеттік құрылымдар шеңберінде ашық шекаралық қатынас пен өмір сүруге құқық сияқты әрекеттерді талап етеді. Иммигранттық діни және этникалық азшылық топтық ұйымды сақтай отырып, тиісті діни және этникалық бірегейлікті сақтайды, бұл оларға ассимиляция үдерістерінен соңына дейін өтуге мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар, социологиялық зерттеулер көрсеткендей, иммигранттық азшылық үлкен қоғамда ассимиляция процесіне белсенді қарсылық көрсетеді. Олардың үлкен қоғаммен өзара әрекеттесуі күрделі сипатқа ие. Иммигранттық топтар үлкен қоғаммен өзара іс-қимыл жасай отырып, оның «хабарламаларын» қабылдайды, бірақ белгіленген нормалар мен ережелерге сәйкес, оқуға бейім емес болып шығады. Олар бұл әрекеттерді өзінше түсіндіруде. Үлкен қоғамның мәдени-нормативтік жүйесіне олар өздерінің нормативтік-мәдени жүйесі мен бірегейлігін, мәдени нормалар мен кодтарды оқудағы өз тәсілдерін қарама-қарсы қояды және үлкен қоғамның әрбір нормативтік-мәдени жолдауларын жеке нормалар мен кодтар жүйесінде жұмыс істеуге мәжбүрлейді. Нәтижесінде ұлттық-мемлекеттік аумақтың әмбебап мәдени-нормативтік кеңістігі жойылады, онда өзге мәдени бірлестіктер пайда болады, мағыналық коммуникациялардың бірыңғай жүйесі өзінің маңызын жояды. Осының барлығы саяси үдеріске тікелей әсер етеді, жаңа қарама-қайшылықтар мен қақтығыстарды туады. Ал бұл сөзсіз сәйкестіліктің тұтастығы мен интеграциясы үшін кері әсер етеді.

Заманауи қоғамдағы индивидтің жағдайы жаһанданған қоғамның мәніне сәйкес болады. Жаһандану қазіргі заманғы қоғамдардың құрылымдарына және онда өмір сүретін адамдардың өмір сүруінің барлық кезеңдеріне ашық түрде әсер етеді.

Қазіргі адамның өмірі локалды әлеуметтік құрылымдармен, мәдени дәстүрлермен және жаһандану құрылымдары мен күштер арасындағы диалектикалық қарым-қатынастарға тәуелді болатыны сөзсіз.

Осы тұжырымдамалық перспективада жаһандық «тәртіпсіздік» және тұтас эго-модерннің ыдырауы кезеңінде Зигмунд Бауман өзінің сәйкестілік теориясын құрды. Бауман позициясының ерекшелігі, постмодернистік көзқарасты конструктивистік көзқараспен ұштастыруы болып табылады.

Бауманның пікірінше, модернге дейінгі тарихи кезеңдерде «сәйкестілік» «жеке іс» немесе «жеке қамқорлық» ретінде болған жоқ. Біздің даралығымыз қоғамның өнімі болды, бұл шынайы шындық болды, «...жаңғырту (модернити) әлеуметтік жағдайдың алдын ала анықтығын мәжбүрлеп және міндетті түрде өзін-өзі анықтаумен алмастырады [4, б. 182]. XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басында модерннің бұл қасиеттері, дараландыру (индивидуализация) және сәйкестілікті қалыптастыру процестері айтарлықтай қарқын алды. Классикалық модерн қоғамындағы адамдар алдында тұрған «өзін-өзі анықтау» міндеті – ол қалыптасқан әлеуметтік типтерге және мінез-құлық үлгілеріне, еліктеуге, үлгілерді ұстануға, мәдени деңгейді арттыру, қатардан қалмау, нормадан алшақтамау болды [4, б. 182].

Қазіргі қарқынды да тез өзгеретін әлем жағдайында «сәйкестендіру» жеке тұлғаның тұтастығы мен сабақтастығы проблемасының қазіргі заманғы көрінісі ғана емес, осы жағдайларда оны шешудің мүмкін еместігін көрсету. Қандай да бір тұтас бірегейліктің аяқталуын таппаған сәйкестендіру процесі әлеуметтанулық теория шеңберінде бұрыннан сипатталған құбылысты тудырады. Ол туралы көптеген концептуализация бар. Қазіргі жаһандану әлеміндегі негізгі әрекет – сенің немен айналысатының емес, бастысы – сенің кім екенің. Яғни, жеке тұлғалық орның емес, қоғам қажет ететін репрезентативті үлгілер болып табылады. З. Бауман және Э. Гидденс осыған байланысты Кристофер Лэштің сөзін келтіреді: «өз өмірін қандай да бір тиімді тәсілмен жақсартуға үміттемей, адамдар психологиялық өзін-өзі жетілдірудің маңыздылығына сендіреді; өз сезімдеріне сүйеніп, салауатты тамақ тұтынады, балетті немесе шығыс биін үйренеді, шығыс даналығымен айналысады, таңертең жүгіреді, адамдар арасындағы қарым-қатынасты қарастырады, сөйтіп алдында тұрған қорқынышты жеңеді. Мұндай зиянсыз әрекеттер, өмірлік бағдарлама деңгейіне көтеріліп, саясаттан алшақтай бастайды» [6, б. 22]. К. Лэштің «Нарциссизм мәдениеті» еңбегінен келтірілген бұл цитата - қазіргі даралықтың сипаттамасы ғана емес, сонымен қатар сәйкестіліктің екі компонентінің, әлеуметтік сәйкестіліктің және эго-сәйкестіліктің арасындағы фундаментальды байланыстың біртіндеп жойылуы және олардың орнына индивидуальды, жеке репрезентативті үлгілердің келуі болып табылады. Сондықтан модерндік қоғам,

индивидуализация үрдісі, әлемнің жаһандануы, әлемдік миграциялық үрдістер біртіндеп сәйкестіліктің жаңа түрлерін қалыптастыруда. Ал, олар қандай сәйкестіліктер десек, оған жауап ретінде ғылымда біраз пікірлер бар.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сәйкестілік ұғымын зерттеумен әлеуметтік-гуманитарлық білімнің түрлі салаларының өкілдері айналысады, сондықтан да әр ғылым сәйкестілік ұғымының көрінісін өзінің зерттеу объектісі тұрғысынан қарастырады. Ғылымдағы әртүрлі тұжырымдамалар мен интерпретациялық модельдер өзінің әртүрлілігімен таң қалдырады. Сәйкестілікті зерттей отырып, әрбір ғылыми пән бұл феноменді, өзінің методологиясы мен әдісіне сүйеніп зерттейді. Психологиялық тұрғыда басты акцент тұлғаның өзін-өзі анықтау үдерісіне назар аударса, ал әлеуметтанушылар сәйкестіліктің әлеуметтік-мәдени ерекшеліктеріне баса назар аударады. Әлеуметтану өзінің ғылыми қызығушылықтары саласымен әлеуметтік топтардың өзін-өзі айқындауын зерттеуді және қоғамдастықтағы индивидтердің сәйкестендіру механизмдерін талдауды ұсынады. Қоғамның жаңа типі адамдардың қандай да бір топпен немесе этноспен сәйкестілігінің маңызын жоюда.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Полякова, Н. Л.** Идентичность в современной социологической теории //Вестник Моск. Ун-та. Сер. 18. Социология и Политология. –2016. – № 4. – С. 22–42.

2 **Эриксон, Э.** Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и иредисл. Толстых А. В. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

3 **Гидденс, Э.** Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. – М., 2004.

4 **Бауман, З.** Индивидуализированное общество. – М., 2005.

4 **Гидденс, Э.** Последствия современности. – М., 2011.

5 **Кимелев, Ю. А., Полякова, Н. Л.** Социологические теории модерна, радикализованного модерна и постмодерна. – М., 1996.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

К. С. Муслимова

Анализ идентичности в современных социологических теориях

Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
г. Алматы, 050040, Республика Казахстан.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

K. S. Muslimova

The analysis of identity in contemporary sociological theories

Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Изменения в социальной структуре и социальных институтах в современных обществах поставили проблему идентичности на передний план. Различные концептуализации идентичности становятся фундаментальной частью современной социологической теории. Цель данной статьи состоит в том, чтобы, опираясь на классическое понятие «идентичность», созданное в рамках подхода динамической психологии Э. Эриксона, проанализировать современные подходы к анализу идентичности, их отличие от теории Эриксона, а также выявить теоретические проблемы, которые возникают при построении современной теории идентичности. В статье обосновывается, что природа современной идентичности связана с процессом индивидуализации, развернувшимся в обществах модерна.

The problem of identity has come to the fore of contemporary societies in the conditions of change in the social structure and social institutions. Various conceptualizations of identity are becoming a basic part of contemporary sociological theory. The paper aims to reveal the key problems that sociology faces when striving to work out a theory of identity. The paper takes the classic notion of identity as its starting point. This notion was shaped by Erik Erikson on the basis of his dynamic psychology. The paper proves that the contemporary identity is connected with the process of individualization in modern societies.

Ж. Сапарғалиқызы¹, С. Т. Сейдуманов²

¹м.с.н., докторант, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-султан, 010000, Республики Казахстан;

²д.с.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-султан, 010000, Республики Казахстан
e-mail: ¹Zhakonya1985@mail.ru; ²seidumanov@parlam.kz

**КАРЬЕРНЫЙ РОСТ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ
В АСПЕКТЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА: СОСТОЯНИЕ,
ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ**

В статье говорится о гендерной политике в Республике Казахстан. Никакое человеческое общество не может гармонично развиваться, продвигаясь к более высокому состоянию, если в нем принижена роль женщины и не сбалансировано соотношение двух взаимодополняющих начал – мужского и женского. Ведь положение женщины, словно лакмусовая бумажка, выявляет действительную степень цивилизованности той или иной социальной или же религиозной общности, а также безошибочно отражает степень приверженности ее членов принципам гуманизма, равенства и милосердия. Гендерная идеология в стране способствовало улучшению ситуации в сфере реализации политических прав женщины, преодолению скрытой и открытой гендерной дискриминации. Все же, женщины сами снижают уровень своих карьерных и экономических притязаний, обменивают их на другие преимущества гражданской службы к примеру на социальную защищенность.

Ключевые слова: гендерная политика, гендерное равенство, идеология, гуманизм.

ВВЕДЕНИЕ

В современном мире гендерная политика формируется в контексте общей социально-экономической и политической ситуации, а ее содержание во многом зависит от господствующей системы взглядов на роли мужчин и женщин. Считаем возможным отметить, что даже в странах-лидерах, добившихся значительных результатов в обеспечении гендерного

равенства, правовые намерения зачастую не коррелируются с практикой повседневности.

В Казахстане на высоком государственном уровне принята гендерная идеология равноправия мужчин и женщин и, соответственно, обязательства по соблюдению всех международных документов в этой области прав человека. Принцип равноправия полов закреплен в статье 14 Конституции Республики Казахстан, согласно которой «никто не может подвергаться какой-либо дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка...или по любым иным обстоятельствам» [1]. Кроме того, Казахстан присоединился к важнейшим Конвенциям и Декларациям ООН и других международных организаций по правам женщин, что, несомненно, способствовало улучшению ситуации в сфере реализации политических прав женщин, преодолению скрытой и открытой гендерной дискриминации.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Последовательное институциональное развитие национального механизма по улучшению положения женщин началось в 1995 г., когда был создан консультативно-совещательный орган – Совет по проблемам семьи, женщин и демографической политике при Президенте РК. В 1998 г. была создана Национальная комиссия по делам семьи и женщин при Президенте РК. Национальной комиссией разработана Стратегия гендерного равенства в РК на 2006–2016 гг. 8 декабря 2009 г. Президентом Республики Казахстан подписан Закон «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин». 4 декабря 2009 г. принят Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия». 6 декабря 2016 года подписан документ «Об утверждении Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года».

Женщины в Казахстане составляют около 51,8 % населения, значительная часть из них имеет высокий образовательный статус, хорошую профессиональную подготовку, они успешно реализуются в экономике и общественной жизни. У женщин есть свое видение проблем и свои рекомендации по их решению. Без их деятельного участия невозможно достичь цели вхождения Казахстана в число 30 наиболее конкурентоспособных стран мира.

Сегодня признано, что больший доступ женщин к властным ресурсам позволяет ускоренно и эффективно влиять на изменение ситуации на разных уровнях: институциональном (законодательство, правовое поле); неформальном (горизонтальная социальная мобильность из политической

в бизнес-элиту); ценностном (трансформация стереотипов роли женщин в обществе) [3].

«Женщины нужны во власти, так как они объективно выступают катализаторами перемен. Иными словами, женщины должны идти во властные структуры, поскольку их приход туда – объективно необходимое условие для улучшения положения женского населения в обществе в целом, а значит, и каждой отдельно взятой женщины» [4].

В условиях политики гендерного равенства и осознания значительной частью общества важности роли женщин в обеспечении прогресса удивляет слабое представительство женщин в национальных законодательных органах. Причем, общемировая тенденция в этом вопросе мало динамична. Доля женщин – депутатов нижних палат парламентов за последние двадцать или тридцать лет выросла лишь незначительно и достигала максимум 12 %. Да и этот показатель обеспечивается в основном благодаря Скандинавским странам [2].

Отчасти отсутствие женщин в институциональной политике есть историческая традиция, отражающая стереотипы политических партий и электората, рассматривающих политику как дело мужчин. Давние и глубоко укоренившиеся в обществе барьеры закрывают женщинам путь к широкому участию в политической жизни. При «маскулинной» политической культуре женщинам чрезвычайно трудно быть избранными в законодательные органы. Кандидаты-женщины привлекают меньше голосов, чем мужчины, даже если не выступают по чисто женским проблемам. А если они стоят на феминистских позициях, то успеха у них еще меньше: в глазах многих избирателей такие женщины представляются противницами мужчин, семьи и традиций [2].

Формальных запретов занимать руководящие должности, конечно же, нет. Но существует скрытая форма дискриминации, получившая название «стеклянный потолок»: так обозначается эффект «невидимого препятствия», с которым сталкиваются женщины, пытаясь продвинуться по служебной лестнице. Этот эффект существует даже в тех сферах, где женщины составляют подавляющее большинство наемных работников. «Стеклоплатформа» вынуждает женщин быть в несколько раз профессиональнее своих коллег-мужчин, чтобы претендовать на высокую должность. Эту ситуацию также называют «гендерной пирамидой власти»: чем ближе к вершине, тем меньше шансов у женщин занять руководящую должность.

Надо заметить, что эта ситуация проявляется и в бизнес-структурах. То есть, при наличии законодательных правовых оснований, два базовых обязательства – право на равное вознаграждение и право на продвижение в

должности – совершенно не соблюдаются. Конвенция ООН о ликвидации дискриминации обязывает государства принимать специальные меры по повышению представительства женщин в органах власти.

Необходимость развития идей гендерного равенства в современной казахстанской политике свидетельствует, прежде всего, о том, что женщины не в полной мере участвуют в политическом и социально-экономическом развитии общества. Конституционное равенство, как и принятие международных обязательств о гарантиях прав, остается во многом лишь декларацией о намерениях преодоления неравенства полов. Следует отметить, что решение этих проблем относится к приоритетным направлениям государственной политики.

Сегодня женщины в ведущих европейских странах все чаще занимают «традиционно мужские» должности – от министров обороны и иностранных дел до президентов и премьер-министров. Процесс приобретения этих прав не был простым. В десяти из пятнадцати стран Европейского союза и в Норвегии женщины получили право голоса лишь в начале XX в. Принимая участие в парадах, сидячих забастовках, демонстрациях, голодовках и маршах, женщины требовали равных политических прав, и к 1920 г. в большинстве названных стран их требования были удовлетворены. В 1919 г. первая женщина – леди Астор – стала депутатом британского парламента. Во Франции, Бельгии, Греции избирательное право было предоставлено женщинам после Второй мировой войны, в Испании и Португалии этот процесс завершился лишь в конце 1970-х гг.

Еще в 70-е годы вряд ли кто-либо в ФРГ, тем более в Христианско-демократическом союзе, мог предположить, что их лидером, а затем и канцлером Германии станет Ангела Меркель. Француженки получили избирательные права только в 1946 году, а в начале XXI века они составляют почти половину правительства, сформированного правой партией, основанной генералом де Голлем.

Что позволило преодолеть патриархатные стереотипы и предубеждения, явные и скрытые барьеры, дискриминацию на пути женской политической карьеры? В ходе бурных дискуссий в демократическом сообществе родилась идея о выработке дополнительных мер, задача которых восстановить справедливость и дать женщинам реальные, а не формальные шансы принять участие в политике.

В конце XX века во многих странах были предприняты специальные меры, непосредственно направленные на скорейшее установление фактического равноправия между мужчинами и женщинами. Эти стратегии применялись в целях достижения определенной представленности

женщин в составе политических партий, парламентов и/или общественных наблюдательных советов, органов исполнительной власти [5].

Наиболее впечатляющих успехов в этом отношении добились Скандинавские страны, где социал-демократы смогли обеспечить гендерный паритет в сфере государственного управления. Женщины занимают там 40–45 % мест в парламентах и правительствах, что, несомненно, стало результатом целенаправленной политики всех ведущих партий. Особо отметим, что сегодня в Швеции основное внимание уделяется мероприятиям, нацеленным на вовлечение мужчин в деятельность по внедрению норм гендерного равенства. Невозможно провести социальные преобразования, если в реформаторский процесс вовлечена всего лишь половина населения страны. В этой связи следует обратить внимание на то обстоятельство, что зачастую люди не понимают, что в действительности означает «политика гендерного равенства». Некоторые граждане, особенно мужчины, считают, что такая политика предоставит множество привилегий только женщинам, а мужчины потеряют все свои права и возможности.

В 1995 г. в пятнадцати странах, входящих в Европейский союз, женщины – члены кабинета министров составили 16 %: среди 537 членов правительств стран ЕС было 84 женщины [6]. Среди названных стран выделяются лидеры: в Швеции и Норвегии правительственные посты разделены поровну между женщинами и мужчинами; в Финляндии, Дании и Нидерландах свыше одной трети численности кабинета министров представлено женщинами. Однако в Греции, Италии, Португалии и Британии доля женщин в составе кабинета не превышает 10%. Страны Северной Европы вновь попадают в число лидеров, а страны Южной Европы и Британия характеризуются неразвитостью политики в отношении женщин. Также существует определенная корреляция между численностью женщин-парламентариев и количеством женщин в составе кабинета министров. Так, в Скандинавских странах женщины занимают 33–42 % мест в парламенте. Вслед за ними идут Нидерланды, Германия и Австрия. В трех странах – Греции, Франции и Британии – женщины-парламентарии составляют менее 10 % [7].

Сегодня мировой опыт свидетельствует о наличии нескольких принципиальных подходов, использующихся партиями, государственными и общественными организациями для повышения представленности женщин в органах власти. Исследователи Е. В. Кочкина и М. М. Кириченко выделяют 3 таких подхода:

1 Гендерно-нейтральный подход в продвижении женщин партиями в ходе выдвижения кандидатов на выборы как в одномандатных округах, так и по партийным спискам. Суть гендерно-нейтрального подхода заключается

в подчеркнутом игнорировании партиями вопроса гражданского пола кандидатов; фактически данный подход продвигал на выборах кандидатов-мужчин, так как женщины выдвигались партиями довольно редко и составляли в среднем от 5 до 10 % депутатов парламентов. Он был свойственен партийной практике и избирательному законодательству большинства стран до 1970-х гг., но для ряда стран характерен и сегодня.

2 Система поддерживающих действий («affirmative actions») – партийная политика явно выражаемых и подтверждаемых практическими действиями намерений относительно поддержки и продвижения женщин. Реализуется через организацию финансовой помощи женщинам-кандидатам, посредством проведения специальных курсов, семинаров, конференций для женщин, проявивших желание разделить с мужчинами властные функции, и т.п.

3 Третья, более радикальная форма – политика «позитивной дискриминации» («positive discrimination»). Ее механизм является гендерное нормирование – количественные нормы участия во властных структурах, применимые к обоим полам в различных, от 10 до 50 %, пропорциях. В основном она рассматривается как вынужденная временная мера, рассчитанная на ускоренное устранение «исторической несправедливости» в отношении граждан-женщин [8].

Достижения Казахстана в продвижении женщин на государственной службе в ежегодном Глобальном отчете Всемирного экономического форума о гендерном равенстве Республика Казахстан в 2016 году находится на 51-м месте среди 144 стран мира, индекс гендерного равенства составил 0,718 (на первом месте Исландия с индексом 0,874, на последнем месте Йемен – 0,516). По данному показателю наша страна разместились выше, чем Украина, Россия и Кыргызстан [9].

По данным Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан увеличилось количество женщин в выборных органах власти. Так, в Мажилисе Парламента Республики Казахстан в первый год реализации Гендерной стратегии (2006 г.) доля женщин составляла 10,4 %, а в завершающем году (2016 г.) она увеличилась до 27,1 %. В местных представительных органах власти всех уровней представленность женщин в 2016 году достигла 22,2 % от общего числа избранных депутатов, в то время как в 2006 году она ограничивалась 16,7 %.

Увеличилось количество регионов, в которых доля женщин-депутатов приблизилась к 30 % барьеру. В их число вошли Костанайская (31,6 %), Павлодарская (29,6 %), Северо-Казахстанская (28,1 %), Западно-Казахстанская (26 %), Восточно-Казахстанская (25,9 %) и Акмолинская области (25,7 %).

Но отметим, что уменьшилась численность женщин административных государственных служащих. Она составила 55,2 %, тогда как в 2005 году их было 59,2 %.

По состоянию на 1 января 2018 года доля женщин от числа госслужащих по стране составила 55 % от фактической численности (50 491 из 91 830), в том числе: политических – 9,3 %, административных служащих корпуса «А» – 4,1 %, корпуса «Б» – 55,3 %.

Доля женщин от числа лиц, занимающих руководящие должности – 39,5 % (9 569 из 24 209). Представленность женщин на должностях составляет:

- заместителей акимов областей 11,4 % (9 из 79);
- акимов городов и районов 2,6% (5 из 195);
- заместителей председателей комитетов и директоров департаментов центральных государственных органов 30,5% (85 из 279);
- руководителей территориальных подразделений центральных государственных органов 14,9 % (52 из 349);
- руководителей областных управлений 18 % (64 из 356);
- заместителей акимов городов и районов – 14,8 % (88 из 594).

В 2017 году в конкурсах на занятие 40 654 административных должностей корпуса «Б» принял участие 47 601 кандидат, в том числе 23 175 женщин или 48,7 % от общего числа участников. Доля назначенных женщин по итогам конкурсов составила 48,3 % (10 673 из 22 103).

При этом, из 7 252 претендентов на занятие руководящих должностей корпуса «Б» 34,1 % (2 476) составили женщины.

Доля женщин от числа лиц, назначенных на руководящие должности по итогам конкурсов, составила 33,9% (1 665 из 4 907):

Центральные госорганы – 39,4 % (702 из 1783), из них:

- центральные аппараты – 32,8 % (148 из 451);
- территориальные подразделения – 41,6 % (554 из 1 332).

Местные исполнительные органы – 30,8 % (963 из 3 124), из них:

- на областном уровне – 34,5 % (403 из 1 169);
- на районном (городском) уровне – 30 % (533 из 1 777);
- на сельском уровне – 15,2 % (27 из 178) [10].

Несмотря на международное признание заслуг Казахстана в решении гендерного вопроса, сложившаяся на сегодня ситуация свидетельствует о том, что проводимые политические реформы в Казахстане не повлекли за собой автоматического повышения статуса женщин. Женщины все ещё недостаточно представлены на уровне принятия решений в государственных органах и на высокооплачиваемых работах в различных областях экономики. Женщина не стала полноправным объектом политики, важным элементом

электората и адресатом целенаправленных действий государственных программ, активным и влиятельным участником самого политического процесса и государственного управления. Очевидное меньшинство женщин во власти снижает возможность их участия в создании справедливого социального общества.

Авторы доклада Всемирного Экономического Форума предупреждают, что при текущих темпах решения гендерных проблем миру понадобится в среднем 100 лет, чтобы добиться истинного равноправия, а странам Центральной Азии для преодоления глобального гендерного разрыва понадобится 128 лет [10].

К сожалению, вынуждены констатировать, что в Казахстане не изжито широко применяемая на постсоветском пространстве «гендерная вертикаль» власти, определяющая место женщин на нижнем и среднем уровнях. Количество женщин-госслужащих не переходит в качество их должностей, они пока мало представлены в высших эшелонах государственной власти, особенно законодательной. В то же время кадровый состав гражданской службы, особенно на ее низших уровнях, сильно феминизирован.

Причины, ведущие к феминизации гражданской службы, условно можно разделить на общие и специфические. К общим причинам сегрегации рынка труда по признаку пола специалисты относят гендерные стереотипы, приписывающие женщинам врожденную этику любви и заботы, потребность ухаживать, воспитывать, обслуживать членов своей семьи и других людей. Женские профессии тем самым становятся продолжением семейных ролей женщины в публичной сфере. Не случайно самыми феминизированными сферами являются здравоохранение, социальные услуги, образование. Если говорить о государственной службе, то ее главная особенность - наличие особого социально-правового статуса гражданского государственного служащего, который заключается в существовании государственных гарантий для чиновников: а) высокий уровень социальной защищенности, социальные и правовые гарантии; б) выработка профессиональных требований к гражданским служащим, которые легче выполнять женщинам в силу особенностей их гендерной социализации.

Представления о том, что женщины лучше справляются с повседневной работой в государственных органах, разделяются как мужчинами, так и женщинами, потому что они основаны на общих гендерных стереотипах населения, важнейшим из которых является убежденность, что женщины по своей природе должны быть аккуратными, ответственными, исполнительными.

Феминизация государственной службы - процесс социально обусловленный, но в отличие от феминизации других сфер занятости (например, среднего образования) здесь не происходит заметного роста числа женщин на уровне принятия решений. «Стеклянный потолок» на государственной службе значительно крепче, потому что на высших и главных должностях госслужбы речь идет не просто о престиже и доходах, но о государственной власти, о доступе к разработке и принятию политических решений, к реальному управлению государством. В связи с этим шансы на вертикальную карьеру в государственных органах (особенно в сферах, не связанных с социальной политикой) у женщин ниже, чем в любой другой сфере занятости. Понимая это, женщины сами снижают уровень своих карьерных и экономических притязаний, обменивают их на другие преимущества гражданской службы (например, социальную защищенность).

Как отмечает исследовательница Кашина М. А., работает здесь и механизм самодискриминации, когда способные женщины ограничивают свои карьерные притязания из-за боязни несоответствия гендерным стереотипам и осложнения в связи с этим, например, отношений в семье.

Отсутствие реального опыта по выработке и принятию управленческих решений, поскольку большинство женщин замещают должности, на которых только готовят материалы для их принятия, превращает женщин в простых исполнителей решений, принятых не ими, что ограничивает стимулы и возможности для их профессионального развития и самореализации. Это делает женщин менее способными к конкурентной борьбе с мужчинами за вышестоящие должности гражданской службы. В результате круг замыкается, и гендерная пирамида самовоспроизводится.

Проблематика гендерного неравенства пока слабо актуализирована в сознании большинства казахстанцев, в том числе госслужащих, поэтому внутренних импульсов к изменению позиций гендерных групп в системе государственной службы ждать не приходится, необходимо внешнее воздействие со стороны государства и гражданского общества. Профессиональная подготовка женщин, опыт работы, практические навыки уже сделали их во многих организациях незаменимыми заместителями первых лиц и «серыми кардиналами», и государственные органы не исключение. Женщинам госслужащим необходимо выйти из тени [11].

ВЫВОДЫ

В заключение можно сделать вывод о недостаточности только правовых норм для достижения подлинного равноправия мужчин и женщин. Пример тому наличие в Казахстане необходимой законодательной

базы, правовые положения которой не реализуются в полной мере в силу неготовности общества отстаивать свои гендерные права. Достижение равных возможностей для женщин и мужчин предполагает трансформацию общественного сознания, которой могут способствовать:

– распространение идей паритетной демократии, в основе которой лежит постулат о том, что мужчины и женщины обладают равным гражданским достоинством и вносят равноценный вклад в развитие общества;

– повышение уровня гендерного образования и гендерной культуры общества;

– развитие в Казахстане женского движения, ориентированного на отбор и назначение женщин на высокие государственные посты.

В качестве рекомендаций можно предложить:

– дифференцировать систему социального обеспечения и предоставить женщинам возможность наравне с мужчинами заниматься политической и управленческой деятельностью;

– ужесточить санкции против работодателей, допускающих гендерную дискриминацию женщин на рынке труда;

– политическим партиям рекомендовать создание учебных программ для женщин-лидеров;

– Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте РК сформировать кадровый резерв из числа женщин-лидеров государственных служащих, который должен быть открытым и доступным для ознакомления политическим партиям, государственным организациям и исполнительным органам власти;

– рассмотреть возможность введения 30% квоты представительства женщин в органах власти.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Конституция Республики Казахстан// https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029

2 Доклад Исследовательского института по проблемам социального развития при ООН : «Видимые руки»: ответственность за социальное развитие. – М., 2011//<http://www.demoscope.ru/weekly/2002/053/analit01.php>

3 **Сарбаева. Р. Е.** Женщины Казахстана в политике и на международной арене: гендерная проблематика//Вестник КазНУ. – № 5. – 2015.

4 **Шведова. Н. А.** Широкое участие женщин в политике – путь к зрелой демократии // США и Канада: экономика, политика и культура. – М., 1999. – С. 15.

5 **Гнедаш, А. А.** Институционализация гендерного подхода в странах Европы//Человек. Сообщество. Управление. – №2. – 2014.

6 Обеспечение равенства полов: политика стран Западной Европы/Под ред. Ф. Гардинер. – М. : Идея-Пресс, 2000. – С. 79.

7 Женщины в социально-политической жизни мира // Вопросы статистики. 2000. – № 3. – С. 34.

8 Гендерная реконструкция политических систем / Ред.-сост. Н. М. Степанова, Е. В. Кочкина. – СПб. : Алетейя, 2004.

9 Индекс гендерного разрыва по версии всемирного экономического форума. Информация об исследовании и его результаты//<http://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index/info>

10 Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148-ІІ «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан»// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021546

11 ВЭФ: гендерного равенства придется ждать дольше - еще 100 лет// <https://www.bbc.com/russian/news-41841634>

12 **Кашина, М. А.** Женщины на российской государственной гражданской службе: феминизация и воспроизводство гендерной пирамиды//file:///C:/Users/User/Downloads/zhenshchina_v_rossiyskom_obshchestve_2009_02_51.pdf

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

Ж. Сапарғалиқызы¹, С. Т. Сейдуманов²

Гендерлік теңдік аспектісіндегі мемлекеттік қызметтің мансаптық өсуі: жағдайы, проблемасы, келешегі

^{1,2}Әлеуметтік ғылымдар факультеті,

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

J. Sapargalikyzy¹, S. T. Seidumanov²

A career in public service in the aspect of gender equality: state, problems, prospects

^{1,2}Faculty of Social Sciences,

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Мақалада Қазақстан Республкасындағы гендерлік саясат жайында айтылған. Әйел адамдардың қоғамдағы жағдайы жақсару үшін әйелдер тарапынан билік құрылымына араласу керек. Жетекшілік қызметке жетуге айқын тиымдар болмаса да, жасырын дискриминацияны байқауға болады. Скандинавия елдерімен салыстыра отырып, статистикалық мәліметтерге шолу жасалынып, мемлекеттік қызметтегі «стеклянный потолок» жайында көрініс береді. Гендерлік құқықтарын толықтай жүзеге асыруға гендерлік білім мен мәдениеттің қалыптаспағаны, кәсіби дайындығына көп көңіл болу керектігі жазылған. Кез-келген адами қоғамда әйелдің ролі төмендесе және өзара толықтырушы бастаудың – еркек пен әйелдің тепе-теңдік арақатынасы орын алмайтын болса, үйлесімді дами алмайды. Өйткені, әйелдердің жағдайы, лақмус қағазы сияқты, қандай да бір әлеуметтік немесе діни қауымдық оркениеттің нақты дәрежесін анықтайды.

The article refers to the gender policy in the Republic of Kazakhstan. In order to improve the status of women in society, it was necessary to intervene in the structure of power. Despite the fact that there are no clear approaches to the achievement of supervised activities, it is possible to observe hidden discrimination. In comparison with the Nordic countries, a review of statistics was carried out, which gives an idea of the public service «glass ceiling». It was noted that in order to fully realize gender rights, great attention should be paid to training, non-established gender education and culture.

Б. Ж. Смағамбет¹, А. А. Тлеспеева²

¹әлеум.ғ.к., доцент, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы;

²докторант, «6D050100 – Әлеуметтану» мамандығы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы

e-mail: ¹ya.bayan-2010@yandex.kz; ²almash88@yandex.kz

ҚАЗАҚ СЕДЕНТАРИЗАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫ. ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ КОНЦЕПТУАЛДАУ ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Мақала көшпелі қазақ қоғамын отырықшылыққа көшірудегі Ресей империясының саясатына қысқа шолу жасаудан басталып, Кеңес үкіметі жүргізген «әлеуметтік прогресс» жолында қазақ қоғамын күштеп седентаризациялау процесінің ұжымдастыру науқанымен ұштасып жүргізілгендігі баяндалады.

Авторлар қазақ седентаризациясына ықпал еткен факторларды анықтауда отандық және шетелдік ғалымдардың пікірлерін қарастырылып, негізгі төрт ортақ фактор айқындалады.

Седентаризация процесі қазақ қоғамының шаруашылық жүргізу әдісін трансформациялап қана қоймай, құндылықтардың жаңа институттық жүйелерінің қалыптасуына ықпал еткені айтылады.

Қазақ седентаризациясымен байланысты процестерді талдауда және оның салдарын түсіндіруде институттық талдауды, яғни институттық матрица теориясын қолдану мүмкіндігі қарастырылады.

Кілтті сөздер: көшпенділер, қазақ седентаризациясы, кеңестік модернизация, әлеуметтік прогресс, әлеуметтік институттар, институттық талдау.

КІРІСПЕ

Көшпелі және жартылай көшпелі қазақ халқының седентаризациясы ұзақ уақытқа созылған процесс [1]. Патша үкіметінің Қазақстандағы жер саясаты, біріншіден, негізінен орыс казактары мен келімсек шаруаларға жер телімдерін беруде жеңілдіктер мен артықшылықтар ұсыну арқылы егін шаруашылығымен айналысатын халық санын арттыруға; екіншіден, егін шаруашылығымен айналысатындар пайдасына көшпенділердің ең құнарлы жерлерін жаппай тартып алуға; үшіншіден, жер қатынастарында

көшпенділердің статус-кво сақталуына, яғни қауымдық және «рулық» жер иелену мен жерді пайдалануға; төртіншіден, лауазымды тұлғалардың артықшы-лықты жағдайын қолдауға бағытталды. Жалпы алғанда, нәтижесі өлкені басқарудың, отарлаудың және мемлекеттік-әкімшілік әдістер, әлеуметтік-экономикалық тәсілдер арқылы игерудің жеңілдеуі болатын көшпенділерді жаппай отырықшыландыру – Ресей самодержавиесінің саясатындағы негізгі «идея». XVIII–XIX ғасырларда отарлау әкімшілігі ұстанған көшпенділерді «седентаризациялау» курсы тиімді нәтиже бермегендіктен, XIX ғасырдың соңы мен әсіресе XX ғасырдың басында толық қайта қарастырылып, көшпенді қазақтардан жерін алу мен Ресейдің еуропалық губернияларынан шаруашылық элементінің кең ауқымды қоныс аударуының жаңа курсына бағыт алынды [2, 232–233 б.].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Кеңес үкіметінде «әлеуметтік прогресспен» түсіндірілетін модернизация қоғамды ұйымдастырудың барлық құрылымдарын, яғни саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени негізін түбімен жойып, оның орнына жаңа жағдайларда әлеуметтік конструкцияланған социалистік қоғамды құруды көздеді. «Көшпенділікті әлеуметтік прогресске сәйкес келмейтін институт ретінде қарастырып, большевиктер оны транс-формациялау тәсілдерін іздеді» [3, 138 б.].

1920-шы жылдар үкімет тарапынан шаруашылықты отырық-шылыққа өткізу әрекеттері баяу жүрді. «Сондай-ақ, бұл жылдары отырықшылану пауперизацияның интенсивті процесі түрткі болған көшпенділер бастамасының нәтижесі екенін ескерген дұрыс» [3, 141 б.].

1921-1928 жылдар аралығында жүргізілген жаңа экономикалық саясат жылдары седентаризация мәселесі айналасындағы дау өрши түсті [3, 141–144 б.; 4, 9–14 б.]. Р. Ж. Кадысова қазақ седентаризациясы мәселесіне қатысты пікірталас 1920 жылдары басып шығарылған «Айқап» және «Қазақ» газеттерінде жарияланған мақалалардың мазмұнынан қазақ зиялылары арасында да орын алғандығын көрсетеді [3, 127–131 б.].

Отырықшыландыру идеологиясы шаруашылық түрін толық трансформациялаумен тығыз байланысты болды [5, 15 б.]. Көшпелі және жартылай көшпелі шаруашылықтарды жаппай отырықшыландыру ұжымдастырумен өзара үйлесімде жүргізілді [5, 17 б.].

Дереккөздерге сүйенсек, көшпелі және жартылай көшпелі шаруашылықтарды отырықшылықтандыру науқанының динамикасы: 1930 жыл – 87 136, 1931 жыл – 77 508, 1932 жыл – 77 674 және 1932 жыл – 242 208 шаруашылық [5, 16 б.].

1920-шы жылдардың соңында ауыл шаруашылығын ұжымдастыру бағытына бет алу – көшпенді және жартылай көшпенді қазақ қоғамында қалыптасқан меншік қатынастары жүйесін [2, 160–187 б.] жойды. Шаруашылықтың жадын және дәстүрлерін жойды, жаңа әлеуметтік-экономикалық генотипті және ауыл халқының мүлдем басқа психологиясы мен сәйкестенуін қалыптастырды [3, 173 б.].

Әлсіз өндіргіш күштеріне ие қалыптасып болмаған тоталитарлық мемлекет көшпенді жүйені түбегейлі шаруашылық трансформация-лануына алып келген жоқ, тек деформациялады, қиратты және бүлдірді [5, 196]. Қазақстан ауыл шаруашылығы өндірісі құлдырады және тұрмысты қайтадан конструкциялауды талап етті. Ұжымдастыру мен отырықшылыққа көшуге қарсылық көрсетілді [6]. Бүгінгі күні заманауи тарихнама ұжымдастырудың және оған тәуелді көшпелілер седентаризациясының салдары – ауыл халқының люмпенделуі [3, 151 б.] және ашаршылық, эпидемия және босқыншылық [3, 171–194 б.; 5, 27–35 б.].

Қазақстандық тарихшылар ғана емес, шетелдік зерттеушілердің еңбектеріне негізделген седентаризацияны талқылау қазақ седентаризациясы және оның салдары туралы әлеуметтанулық концепт жасауға мүмкіндік береді. Осылайша, ресейлік зерттеуші Александр Козлов 1920 жылдардан бастап республика басшылығымен титулды ұлт пайдасына жер телімдерін қайта бөлу мақсатында бірізділікпен жүргізілген седентаризация саясаты 1929 жылы жаппай ұжымдастыруға көшумен байланысты қарқынды жүргізіле бастағанын баяндайды. Ол Орталықтың дер кезінде жағдайға араласпағанында «қазақстандық нәубет» қайтымсыз салдарға ұшырайтындығы туралы қорытындыға келеді [7, 94 б.].

Роберт Киндлер 2009 жыды Мельбрунда ұйымдастырылған воркшопта жасаған «Қазақ ашаршылығы тарихы – зорлық-зомбылық тарихы» баяндамасында қазақ даласы 1916 жылдан бастап жиырма жылға созылған дағдарыс пен зорлық-зомбылық мекеніне айналғанын айтады. Басты себеп – осы жылдары аймақтағы биліктің үнемі таласқа түсуі мен зорлық-зомбылықтың қоғам күнделікті өмірін құрылымдауы. Ғалымның пайымдауынша, ұжымдастыру – большевиктер орнатқан тәртіп жауларына қарсы науқан және дәстүрлі мәдениеттерді жою талпынысы. Билік саясатына қарсылық білдіру саяси және әлеуметтік жаудың белсенділігі деп қабылданды. Коммунистер Орталық Азия көшпенділері ру және ауыл басшыларын «бай» деп анықтап, оларды қанаушы тап қатарына қосты. 1928 жылдан бастап бай шаруашылық-тарын тәркілеу жүргізіліп, бұл қазақ даласындағы күштеп ұжымдастырудың бастауы болды. Қоныс аударған еуропалық шаруалармен ұжымдастыру нәтижесінде айырбастын

үзілуі және астық дайындау қазақ көшпенділерінің кедейленуіне алып келді. Күштеп ұжымдастыру-мен қатар көшпенділерді отырықшыландыру жүзеге асырылды. «Отырықшыландыру мекендеріне» орналастырылған көшпенділер малсыз және азық-түліксіз қалды.

Қазақтар өзара байланысты екі реакция танытты: қашу және қарсылық білдіру. Ұжымдастыру мен седентаризация нәтижесінде жүз мыңдаған қазақ аштық жалмаған жерін тастап кетті. Осы уақытта Кеңес үкіметіне қарсы қозғалыстар қалыптасты. Бірақ, олар қаруланған және ұйымдасқан кеңес әскеріне төтеп бере алған жоқ. Осы факторлар қазақ қоғамын ашаршылыққа алып келген жағдайлардың негізін құрады [8].

Француз зерттеушісі Изабель Огайон «Қазақ ашаршылығы: седентаризация бастауы» мақаласында 1930–1932 жылдардағы ашаршылық КСРО-дағы ұжымдастыру, нақтырақ қазақтарды отырықшыландыру науқаны аясында орын алғандығын баяндайды.

«1920 жылдардың соңы мен ұжымдастырудың басталған уақыты көшпелі халықты ауыл шаруашылығының бірде бір өндірісіне жарамсыз деп есептелген далада ірге көтерген ұжымшарларда орнықтыруға бағытталған әрекеттерді қарастырған отырықшыландыру саясатымен үйлесіп жатты. Бұл ұжымшарлар мал және егін шаруашылығын біріктіретін ауыл шаруашылығының құрамдас бөлігі ретінде қызмет етуі керек еді. Жартылай ғана жүзеге асырылған бұл жоба көшпелі қазақ қоғамын қадағалау мен жаншу үшін қабылданған кешенді іс-шаралардың орталық элементі болды. Ол саяси ұйымдарға ұлттық элитаны жолатпау, мал иелерін меншігінен айыру және оларды жер аудару науқандарын қамтыды» [9].

1927–1928 жылдары басталған көшпенділерді отырықшыландыру өте қиын саяси жағдайда жүргізілді. Ал 1929 жылдан астық пен малға үкімет тарапынан сұраныстың артуымен сипатталатын ұжымдастыру отырықшыландыруды ығыстырды.

Ұжымдастыру процесінің соңында мал санының 80 % қысқаруымен және ашаршылықтан кейінгі жағдайларда мал шаруашылығын қалпына келтіру мүмкіндігінің болмауымен ашаршылықтан тірі қалғандар сәтті седентаризацияланды [9].

Алун Томас зерттеуінде қазақ седентаризациясы кеңестік үкіметтің басқа да бастамаларымен өзара байланысты және өзара тәуелді болып, кең және радикалды саяси бағдарламаны құрады. Седентаризацияның жүзеге асуына ықпал еткен басқа факторлар партия бақылауына тәуелді емес еді немесе үкімет әрекетінің күтпеген нәтижесі болды. Седентаризация процесіне ықпал еткен төрт фактор: ұжымдастыру, саяси қуғын-сүргіннің күшеюі, миграция және ашаршылық [10, 201–220 б.].

Отандық тарихта XX ғасырдың 20–30 жылдары орын алған процестерді зерттеу Кеңес үкіметі кезінде басталғанымен, қазақ седентаризациясын зерттеуде жаңа әдіснама қолдану Қазақстанның тәуелсіздік алғанынан кейін басталды.

1991 жылдың 12 қарашасындағы Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесі қаулысымен құрылған арнайы комиссия құрамында тарихшылар М. Қ. Қозыбаев, Қ. С. Алдажұманов, М. Қ. Қойгелдиев, Т. Омарбеков, М. Ж. Хасанаев, Ю. И. Романов болды. Комиссия мүшелері республикалық және ведомстволық мұрағат материалдарын, статистикалық мәліметтерді, баспа басылымдары мен куәгерлер естеліктерін зерделеп, «Мал шаруашылығымен айналысатын көшпенділер мен жартылай көшпенділерді отырықшылыққа көшірудің волонтаристік-күш көрсету саясаты – қазақ шаруашылығына ауыр соққы» [11] деген қорытындыға келді.

Жарияланған Комиссия қорытындысынан үзінді «Отырықшылық идеологиясы шаруашылық формаларын толық трансформациялаумен үйлесіп жатты. Басқаша айтқанда, қазақ шаруашылығының прогресс жолы мал шаруашылығын жер өңдеу мен стационарлы мал өсіру шаруашылығына әкімшілік бағыттап отырған «эволюциясы» аясында ғана қарастырылды. Сондай-ақ, әлсіз, нақтырақ индустриялыққа дейінгі (қоршаған орта жағдайларымен шартталған) өндіргіш күштеріне ие мемлекеттің дәстүрлі аграрлық фундаментализм мәселелерін түбегейлі шешуі мүмкін емес еді. Оның «қолынан келгені» – ұзақ әлеуметтік-мәдени эволюция нәтижесінде қалыптасқан шаруашылық құрылымдарды бұзу мен деформациялау және «социалистік отарлы мал шаруашылығы» атауымен белгілі ұсқынсыз гибридті құрды... Отырықшылыққа көшіру компаниясы кезеңі индустриализациялан-дыруды күшейтумен қатар келді. Бұл сәйкестік емес, себебі, құжаттарға сүйенсек, отырықшылыққа көшіру саясаты арқылы мемлекет тек утилитарлы мақсаттарын («қазақ халқын әлеуметтік прогресс жолына түсіру – негізгі уәж емес»), яғни астық мәселесі және сол арқылы индустриялық прогреске қажетті қормен қамтамасыз етуді шешті. Үздіксіз күш көрсету шараларының нәтижесі болған дағдарысты еңсермей жатып, Қазақстан ауылы мен деревнясы қарқынды және қысымды ұжымдастыру науқанына еніп кетті» [11].

Комиссия қорытындысымен тарихшы Ж. Б. Әбілғожин де келіседі «Седентаризация идеологиясы, сондай-ақ ауылды жаппай ұжымдастыру перспективасы әрекеттің шаруашылық-мәдени түрлерін толық трансформациялаумен тығыз байланысты. Қазақ шаруашылығы прогресі мал шаруашылығының егін шаруашылығына эволюциясымен ассоциацияланды... [12, 199 б.] 20–30 жылдарда өндірістің айрықша әдісіне ие дала көшпенділері

өндіргіш күштерді дамыту логикасымен ғана емес, ... индустрияландыру қарқынын арттыру үшін астық өндірісін барынша кеңейтудің мемлекеттік курсымен теке тіреске түсті. Теке тірес шешімі – «жыртуға жарамды жерлер» аумағындағы көшпелілер мен жартылай көшпелілерді шаруашылық пен тұрмыстың отырықшы формаларына жаппай қарқынды көшіру, яғни мал шаруашылығымен айналысатындарды тез арада егінші немесе «мәдени малшыға» айналдыру. Осы арқылы, біріншіден, астық егуге жаңа жерлерді (жайылымдарды) босату; екіншіден, оларды шаруашылық субъектілерімен (кешегі көшпенділер) қамтамасыз ету (еңбек ресурстары жеткіліксіз аудандарда жер өңдеумен қоныс аударушылар айналысуы тиіс еді)» [12, 225 б.]

Г. Халидуллин қазақ шаруаларына қатысты Кеңес мемлекетінің саясатына талдау жасай отырып, «көшпелі қазақ ауылдарын ұжымдастыру оларды отырықшылыққа күштеп көшірумен қатар жүргізілгендігін» айтады [13, 124 б.]. «Бұл шараны Мәскеу ерекше назарында ұстады, себебі КСРО-дағы көшпелі шаруашылықтың 80 % Қазақстанда болды. Қазақстандағы 119 ауданның 94 ауданы көшпелі және жартылай көшпелі өмір сүру салтын ұстанды (1928 жыл). Ресми құжаттарда көрсетілгендей, қазақ седентаризациясы мал шаруашылығын жүргізудің көшпелі формасының экономикалық нәтижелі болуының мүмкін еместігімен, көшпелі халықты саяси қадағалау қажеттілігімен шартталды... Жаңа ұжымшар мен кеңшарларды құру арқылы көшпелі ауылдарды отырықшылыққа көшіру қатал және адамгершілікке қарсы әдістермен жүргізілді» [13, 125 б.]. «Үздіксіз қудалау, репрессия және ашаршылықтан қашқан қазақ ауылдары Қазақстаннан тыс жерлерге бас сауғалатты» [13, 127 б.].

Ұжымдастыру мен седентаризацияны байланыстыратын негізгі ой: көшпелілер миграциясының азаюы – жаңа ұжымдық шаруашылыққа бөлінетін жер телімдерінің ұлғаюы.

Екінші фактор – саяси қуғын-сүргіннің күшеюі. Ұжымдық, отырықшы шаруашылықтарға қосылудан бас тартқандарды қамау немесе жер аудару арқылы қорқыту кең белен алды.

1920 жылдардың аяғында қоныс аударушылар мен жер аударылғандар санының күрт артуымен егін салатын жаңа жер қажеттігі де артты және көшпелілер жайылымдары тағы да тарылды. Ал, қазақтардың бір бөлігі, мемлекет қысымынан құтылу мақсатымен, шекара асып кетті де отырықшыланған халық үлесін арттырды.

Ашаршылық – қазақ седентаризациясына ықпал еткен ең нәтижелі және соңғы фактор. Ашаршылыққа ұшыраған көшпелілер маусымдық миграцияны тоқтатып, азық табу мақсатымен қалаларға жақындады.

Қазақ седентаризациясымен өзара үйлесімділікте кеңестік мәдени революция және ұлтқұру саясаты жүргізілді. Осы процестер қоғам әлеуметтік құрылымының қайта ұйымдастырылуына да ықпал еткені сөзсіз. «1920–1936 жылдары Қазақстанда алғаш рет сол кезең үшін заманауи мемлекеттік жүйе қалыптасты, әлеуметтік құрылым түбегейлі өзгерді. Ұрпақаралық өзара қатынас, гендерлік және мәдени байланыстар жаңадан құрыла бастады, өмір сүру салты, тұрмыс, білім беру мен денсаулық сақтау салалары өзгерді, бұл – этноұлттық мәдениетке кіріктірілген құндылықтардың жаңа жүйесін қалыптастырды» [14, 3 б.].

А. Утегалиеваның пікірінше, 1920–1930 жылдары Қазақстан тарихында қазақ көшпенділерін жаппай қарқынды отырықшыландыру процесі, олардың тарихи-өркениеттік формациясының құлдырауына алып келді [15, 54 б.]. Қазақтардың көшпенділіктен бірден отырықшылыққа көшуінің салдары түрлі салаларда орын алды: рухани-өнегелік, дүниетанымдық; мәдени-білім беруде; демографиялық; әлеуметтік [15, 55–56 б.].

Ж. Б. Әбілғожин Кеңес үкіметінің әкімшілік жүйесі қазақ ауылына тән горизонталды әлеуметтік байланыстар жүйесін толығымен жоюға тырысқанын айтады [12, 228 б.]. Нәтижесінде «көп қырлы маргиналану» процесі жүріп, «тұрмыс мен сананың барлық салаларында проекцияланды» [12, 229 б.].

Патриномиялық жүйеге негізделген қазақ қоғамындағы өзгерістерге әлеуметтанулық талдау жасау қажеттігі заманауи қоғамдағы сол трансформациялардың салдарын анықтау маңыздылығымен байланысты.

Ғылымда қоғамдарды әлеуметтанулық интерпретациялау, бір жағынан, трансформациялық және транзиттік процестерді талдау талпынысымен байланысты болса, екінші жағынан, сол қоғам дінгегін қалыптастыратын тұрақты құрылымдарды іздеумен ұштасып жатыр. Уақыт пен кеңістікте ұдайы өндірілетін және қайталанатын әлеуметтік тәжірибелер мен институт жүйелерінің бірлігі ретінде өмір сүретін қоғам тұрақтылығын сақтау мәселесіне назар аудару аса маңызды. Осылайша, қоғамның институттық құрылымын қарастырмай қоғамдағы өзгерістерді түсіндіру мен болжау мүмкін емес.

Өндіріс процесі мен күнделікті тұрмыс тәжірибесі негізінде пайда болатын әлеуметтік қарым-қатынас формалары мен түрлерінің көптігі қоғамдық өмірдің барлық салаларын регламенттеу мақсатымен жаппай интеграциялану мен әлеуметтік институттардың қалыптасуын шарттады [2, 145 б.]. Әлеуметтік институт – қоғамдағы индивидтер өзара әрекетінің тарихи тұрақты әдісі. С. Г. Кирдинаның пікірінше, институттардың

қалыптасуына «әлеуметтік себептермен қатар, сыртқы жағдайлар да ықпал етеді» [16].

Кез келген қоғамның институттар жүйесі институттық матрицаны құрайды (толығырақ К. Поланьи, Д. Норт, С. Г. Кирдина, О. Э. Бессонова еңбектерін қараңыз). Институттық матрица қоғамның негізгі жүйелерінің (идеология, экономика, саясат) өзарабайланысты қызмет етуін қамтамасыз етеді.

Институттық матрица теориясы төрт қағидатқа сүйенеді: 1) қоғамды талдаудың объективтілік принципі; 2) қоғам – бүтін біртұтас құрылым; 3) негізгі институттар және 4) функциялық қажеттілік [17, 46–51 б.]. Осы қағидаттарды негізге ала отырып, қоғамның кез келген түрін, яғни институттық матрицаны сипаттауға болады. «Қоғамның институттық матрицасы – өзарабайланысты және тең дәрежеде орналасқан негізгі яғни экономикалық (қоғам байлығын ұдайы өндіру негізі, әлеумет дамуының өндірістік базисі), саяси (мемлекеттік құрылымды, басқару формалары мен қоғамда шешім қабылдау мен оны орындаудың іргелі құрылымы) және идеологиялық (қоғамдағы басым идеядан көрініс табатын қоғамдық құндылық) институттардың алғашқы үлгісі. Қалған институттық құрылымдар осы үлгіні қайта өндіреді және дамытады, дегенмен үлгі өзінің дінгегін сақтап қалады» [17, 52 б.].

С. Г. Кирдина Х- және Y-матрицаны ажыратады. Олар іргелі институттар кешенімен ерекшеленеді. Х-матрицаға редистрибуциялық экономика, унитарлы саяси құрылым мен коммунистік идеологиясы институттары тән болса, Y-матрица нарықтық экономика, федерациялық саяси құрылым және субсидиарлы идеология институттарымен сипатталады [17, 57 б.]. Институттық матрица түрінің қалыптасуына ықпал ететін негізгі фактор – материалдық-техникалық ортаның коммуналдығы [17, 61–74 б.], яғни қоғамның экономикалық, саяси, идеологиялық институттарының сипатын өндіріс әдісі анықтайды.

Табиғи жағдайлардың ықпалымен қалыптасқан көшпелі мал шаруашылығы қоғам өмірінің барлық салаларын құрылымдайтын ерекше қарым-қатынас жүйесін құрды. Н. Е. Масанов шежіреге негізделген қоғамдық қатынастың қалыптасуы өндіріс процесіндегі өндіріс шарттары мен құралдарына қарым-қатынасты, сондай-ақ қоғамдық құрылымдар өзара әрекетін реттеу қажеттілігінің объективті орын алуымен байланыстырады [2, 160–177 б.]. Бұл қажеттілік материал-дық өндіріс жүйесінен бастау алып, өндіріс әдісінің көшпенділер шаруашылығын үйлестіруге бағытталған әлеуметтік институттардың қалыптасуына ықпал етеді.

Дәстүрлі қазақ қоғамының негізгі әлеуметтік, шаруашылық, саяси және рухани жүйелерінің қызметі «шежіре» ұғымының айналасында жүзеге асқаны белгілі. «Көшпелі қоғамға, қоғамдық өмірде басты рөлге ие, дамыған және көп қабатты «рулық-тайпалық» ұйымның болуы тән. Бұл жүйе – ортақ шежіре идеологиясының негізінде өзара тығыз байланысты патронимиялық топтар мен бөлімдердің иерархиялық ұйымдасуы» [2, 150 б.], яғни патронимиялық жүйе – дәстүрлі қазақ қоғамы әлеуметтік ұйымдасуының негізі. Оның негізгі қызметі – күнделікті өмірдегі отбасылық, туыстық-ағайындық қарым-қатынасты ғана емес, сондай-ақ шаруашылық жүргізудегі, елді басқару мәселесін шешудегі қатынастарды да реттеу.

«Төменгі генеологиялық топтар деңгейінде генеологиялық туыстық принциптеріне сәйкес шаруашылық және әлеуметтік тәжірибе, тұлғааралық қарым-қатынастың барлық спектрін реттеу жүргізілді» [2, 150 б.], яғни көшпелі қоғамның идеологиялық институты – шежіре ағайындық-туыстық байланыстардың сипатын айқындап қана қоймады, ол – экономика институты қадағалайтын күнделікті тұрмыстағы шаруашылық әрекетті, жер-су қатынасын да реттеп отырды. «Бұл деңгейде регламенттеуші функциялардың көлемі басым болса, онда патронимиялық ұйымның орта деңгейінде құзыреттілік жер қатынасын және көктемгі-күзгі көшу жүйесін экономикадан тыс үйлестіру мәселесі аясында шоғырланды. Яғни, шаруашылық-экономикалық функция экономикадан тыс салаға ығыса бастайды» [2, 150 б.]. Осылайша, әлеуметтік құрылымның күрделенуімен шежіре институты әлеуметтік және шаруашылық функциялармен қатар саяси қызметті де атқарады. «Патронимиялық ұйымның жоғары деңгейі генеологиялық туыстық принциптерінің көмегімен потестарлық-саяси өзара қатынас саласын қадағалады» [2, 55–63 б.].

Патронимиялық жүйе «индивидтің немесе топтың генеологиялық идентификациясы арқылы қоғамдық өмірдегі әртүрлі процестер регламентациясын жүзеге асырып» [2, 150 б.], көшпенділердің қоғам әлеуметтік үлгісі туралы мінсіз типін көрсетті.

Өзара үйлесімдегі іргелі идеологиялық, экономикалық және саяси институттар жүйесі қоғам құлдырауы алдын алатын қаңқа, яғни қоғамның бір жүйесіндегі өзгерістер – қоғамның басқа жүйелеріндегі трансформацияның бастауы.

ҚОРЫТЫНДЫ

XX ғасырдың 20–30-шы жылдары қазақ көшпенділерін «әлеуметтік прогресс» жолымен модернизациялау, яғни Кеңес үкіметі жүргізген мәдени революция мен ұлтқұру саясаты, индустриализация, ұжымдастыру саясаты

мен көшпенділерді қарқынды седентаризациялау дәстүрлі қоғамның экономикалық-шаруашылық жүйесін өзгертті. Дәстүрлі шаруашылықтың трансформациясы, патронимиялық жүйе арқылы реттеліп отыратын қарым-қатынастың деградациясы, қоғам күнделікті тұрмысының қайта құрылымдануы қазақтың әлеуметтік жадын құрағын шежіренің әлеуметтік-экономикалық функцияларының басқа кеңістікке ойысуына алып келді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Быков, А. Ю.** Проблемы седентаризации в политике России в Казахстане, XVIII – начало XX в.: автореф. дисс. ... к.и.н. Барнаул, 2001. 26 с.; Истоки модернизации Казахстана (проблема седентаризации в российской политике XVIII – начала XX в.). – Барнаул : АзБука, 2003. 168 с.; Российская правительственная политика в степных областях и трансформация традиционного казахского общества (1731-1917 гг.): автореф. дисс. ... д.и.н. – СПб., 2006. – 42 с.

2 **Масанов, Н. Э.** Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности кочевых обществ. – Алматы «Социнвест» – М. : «Горизонт», 1995.— 320 с.

3 **Кадысова, Р. Ж.** Советская модернизация Казахстана (1917-1940 г.г.): историография проблемы. – Алматы : НИЦ «Ғылым», 2004. – 288 с.

4 **Абылгожин, Ж. Б., Кадысова, Р. Ж.** Седентаризация - оседание казахских кочевых и полукочевых хозяйств: борьба идей // ПМУ хабаршысы=Вестник ПГУ. Гуманитарлық серия, 2004. — № 3.

5 **Козыбаев, М. К., Абылхожин, Ж. Б., Алдажуманов, К. С.** Коллективизация в Казахстане: трагедия крестьянства Институт истории и этнологии им. Ч. С. Валиханова Актуальные проблемы истории Казахстана. – Алма-Ата, 1992 – 35 с.

6 **Омарбеков, Т.** Зобалаң. – Алматы : Санат, 1994. – 272 б.

7 **Козлов, А. П.** Проблемы седентаризации казахского аула в аграрной политике советской власти 1920–1930-х гг. // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2015. – № 6 (56): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 92–95.

8 <http://www.melgrosh.unimelb.edu.au> (Robert, K. The History of the Kazakh famine as a history of violence. The ARC Workshop On the History of Great Leap Famines, Melbourne, March 18–19th, 2009).

9 <http://www.sciencespo.fr> (Ohayon, I. The Kazakh Famine: The Beginnings of Sedentarization).

10 **Alun, T.** Kazakh Nomads and the New Soviet State, 1919-1934 . A thesis submitted in candidacy for the degree of Doctor of Philosophy The University of Sheffield July 2015.

11 <https://e-history.kz/ru/publications/view/6> (Заключение комиссии Президиума Верховного Совета Республики Казахстан по изучению нормативных правовых актов приведших к голоду во время коллективизации).

12 **Абылхожин, Ж. Б.** Традиционная структура Казахстана. Социально-экономические аспекты функционирования и трансформации (1920–1930 гг.). – А-Ата : Ғылым, 1991. – 240 с.

13 **Халидуллин, Г.** Политика советского государства в отношении казахских шаруа (1917–1940 гг.). – Алматы : Эверо, 2015. – 2012 с.

14 **Рысбекова, С.** Социальная модернизация традиционного общества в Казахстане (1920–1936 гг.). – Алматы : Издательство «Арыс», 2013. – 370 с.

15 **Утегалиева, А. Д.** Форсированное оседание казахов – слом социокультурного стержня. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Исторические и социально-политические науки». – № 2 (33). – 2012.

16 <http://www.kirdina.ru> (Кирдина, С.Г. Об институциональных матрицах: тезисы теории).

17 **Кирдина, С. Г.** X- и Y-экономики: Институциональный анализ / Ин-т экономики. – М. : Наука, 2004. – 256 с.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

Б. Ж. Смагамбет¹, А. А. Тлеспаева²

Казахская седентаризация и ее последствия. Перспектива социологической концептуализации

^{1,2}Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан. Материал поступил в редакцию 24.05.19.

B. Zh. Smagambet¹, A. A. Tlespayeva²

Kazakh sedentarization and its consequences. Prospect of sociological conceptualization

^{1,2}L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010008, Republic of Kazakhstan. Material received on 24.05.19.

В статье излагается политика царской России по седентаризации кочевого населения Казахстана, также дается анализ политики

коллективизации советского правительства, проведенный с целью развития по пути «социального прогресса».

Авторами предприняты попытки выявить основные факторы специфики казахской седентаризации на основе данных зарубежных и отечественных исследователей.

В статье указывается на четыре общих фактора и краеугольным камнем является идея о том, что процесс седентаризации не только трансформировал способ хозяйствования казахского социума, но и способствовал конструированию новых институциональных систем ценностей.

В статье рассматривается возможность применения институционального анализа, теории институциональной матрицы при изучении процессов, связанных с казахской седентаризацией и ее последствий.

The article describes the policy of tsarist Russia on the sedentarization of the nomadic population of Kazakhstan, also provides an analysis of the policy of collectivization of the Soviet government, carried out with the aim of development along the path of «social progress».

The authors attempted to identify the main factors of the specifics of the Kazakh sedentarization on the basis of data from foreign and domestic researchers.

The article points to four common factors and the cornerstone is the idea that the process of sedentarization not only transformed the way of managing Kazakh society but also contributed to the design of new institutional value systems.

The article discusses the possibility of using institutional analysis, the theory of the institutional matrix in the study of the processes associated with Kazakh sedentarization and its consequences.

SRSTI 04.21

Z. Torebekova¹, B. Bokayev², Zh. Davletbayeva³¹PhD candidate, Suracuse University, USA²PhD, professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan;³Candidate of Sociological Sciences, associate professor Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstane-mail: ¹zulfiya1978@mail.ru; ²b.bokayev@apa.kz;³zhuldyz.davletbayeva@apa.kz**LABOR MIGRATION IN KAZAKHSTAN:
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES**

This article considers the legislative basis for the implementation of labor activities in the Republic of Kazakhstan by citizens of foreign countries. The article provides an analysis of quantitative indicators of labor migrants, the conditions of their stay in Kazakhstan, as well as the difficulties associated with labor migration. Special attention is paid to informal labor migrants, the overwhelming majority of whom are citizens of Central Asian countries.

The article was prepared within the framework of the grant financing of scientific research of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2018–2020, project No. AR05136246 «Modernization of the migration policy of the Republic of Kazakhstan in the context of the development of the country's intellectual potential».

Keywords: migrants, migrant workers, informal migrants, categories of migrant workers, a quota system.

INTRODUCTION

The integration of Kazakhstan into the world economy through trade and capital account liberalization brings the rapid development of the necessary institutions, transport networks, means of communication, etc. These transformations, in turn, have increased the flow of international migrants seeking employment opportunities in the country. Particularly, a visa-free regime for countries of Central Asia has enabled citizens of these countries to come to Kazakhstan not only for the purpose of tourism but also for employment. The creation of the Eurasian Customs Union of Belarus, Kazakhstan, Russia, and Kyrgyzstan also contributed to an increase of migrants in Kazakhstan.

Despite the development of the labor legislation aimed at the employment of migrants, the scope of official employment in Kazakhstan is limited to the recruitment of highly skilled workers and household employees. The employment of low-skilled workers mostly takes place in an unregulated legal field. The exploration of the real number of migrant workers is a complex problem due to the reluctance of migrants to register their labor activities. Migrants continue to come to Kazakhstan and find employment through unofficial intermediaries that often lead to the violation of labor and human rights of migrants.

This paper aims to analyze the situation in labor migration in Kazakhstan and to define existing opportunities and challenges for further development.

The main limitation of this context is a lack of clarity surrounding the current state of migration regulations given the absence of an updated central database.

MAIN PART**Terminology base**

The United Nations Migration Agency identifies a migrant «as any individual who is moving or has moved across a transnational border or within a country away from his/her permanent residency, regardless of the individuals' legal status; whether the movement is voluntary or involuntary; what the reasons for the movement are; or what the duration of the stay is» (UN, 1951).

The Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families describes a migrant worker as «an individual who is to be involved, is involved or has been involved in a paid activity in a State of which he or she is not a national» (UN, 1990). They can be forced by different reasons (economic, family, political, and environmental) and have different legal status.

Kazakhstan's legislation understands labor migration as a temporary movement of individuals from other regions of Kazakhstan and from Kazakhstan, as well as within the region for implementing labor activity. The term «immigrant» is defined as a foreign person or stateless person who came to Kazakhstan for temporary or permanent residence. Whereas «migrant – an individual arrived into Kazakhstan and departed from Kazakhstan, as well as migrating within the country regardless of the reasons and time duration» (Law on Migration, 2011).

Legislation on the regulation of labor migration in Kazakhstan

The Constitution of the country guarantees the protection of the rights and freedoms of migrant workers in accordance with laws and international agreements. Labor immigration is regulated through annual quotas for migrant labor based on demand and input from local authorities. Foreigners can apply for these quotas independently. Work permit and visa categories are designed to specific migrant

groups, such as migrants who want to run their own business in the country and temporary labor migrants seeking job opportunities in private households.

The Law «On the legal status of foreigners» (1995) defines that the labor activities of foreigners in Kazakhstan are implemented according to the national regulations and international agreements.

According to the Labor Code (2007), any labor relations should be regulated by a contract. Working under an employment contract assures legal working days, day off, and waged annual vacation. Forced labor is allowed only by a court verdict or in conditions of disaster or military regime.

Categories of migrants arriving for work purposes are identified as following (Law on Migration, 2011):

1) Foreign workers – immigrants who translated within the internal translation and who arrived for independent employment by the professions demanded in priority branches of the economy for the term of no more than three years;

2) Business immigrants – immigrants who arrived for doing business according to the national laws;

3) Seasonal foreign workers – immigrants employed by employers to perform seasonal work, which due to climatic or other environmental conditions are carried out during a certain period (season), but not more than twelve months;

4) Labor immigrants – immigrants who entered to Kazakhstan as domestic workers to perform work (services) with employers – individuals in the household for the term of no more than one year.

Meanwhile, Kazakhstan is a member state of the main international agreements on human rights. It includes the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading the dignity of treatment and punishment and the Convention on the Rights of the Child. The country has endorsed eight major agreements of the ILO. Through approving such worldwide treaties, the National Government has devoted itself at the state level to take actions and regulations consistent with its international duties as defined by these documents.

However, the country neither has endorsed nor signed the Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. The country has not ratified the ILO Migration Employment Convention (Revised) 1949, and the ILO Migrant Workers Convention (Supplementary Provisions) 1975. Kazakhstan is also not a party to the Statelessness Conventions (UN, 2018).

How to apply for a Kazakhstani work permit? Quota system

A work permit is issued by the Internal Affairs Agencies for the duration of the employment contract specified in the immigrant's application and can be issued for one, two or three months. The permit can be also extended for the period specified in the application. However, the maximum period of uninterrupted temporary residence of a foreign worker in Kazakhstan cannot exceed one year. A prerequisite for obtaining a permit is the advance payment of the individual income tax for indices for each month for which the permit is issued (Law on Migration, 2011).

Since 2001, the employment of migrant workers has started been regulated by a quota system. Every September employers submit an application to the resident government that transmits the data to the Labor Ministry. The Government based on the volume of applications determines the number of foreigners who can be hired to work in Kazakhstan. These data are published in December and refers to the following year. Such quotas correspond, on the one hand, to a certain percentage of the active part of the Kazakh population and, on the other hand, to the absolute number of the priority projects in the country. Quotas are divided by countries of origin and identified for each region of the country. The protection of the internal labor marketplace is an important goal of this scheme. The initial quota which was determined at the beginning of the 2000s was equal to 0.15 % of the active population, and then annually increased, reaching 1.6 % in 2008, after which it dropped to 0.75 % in 2010. Later on, there was a small improvement up to 1.4 % of the active population, and then again a decline was fixed (up to 0.7 %) in 2014 (Sadovskaya, 2014).

Currently, the national quotas consider a few categories of workers: top managers, extraordinarily competent professionals, skillful employees, and periodic agrarian labors. Those first 3 groups include jobs, requiring high qualifications. Migrants from Central Asian countries mostly occupy the last category.

Ways to acquire citizenship of Kazakhstan

The Law on Migration (2011) provides immigrants a promising framework for reaching long-term residency. Legal residents can apply for a permanent residence without a defined prerequisite length of residence. Immigrants can apply for citizenship after five years of stable residency or three years of marriage with a Kazakh citizen.

The Law on Migration also contains a family reunification scheme that after two years of residency permits permanent residents and immigrants who own a business in Kazakhstan to bring their partners, children, and parents into the country. Oralmans, or ethnic Kazakh repatriates, can also bring their family members to the country once they return to their historical homeland.

Migrants' access to health care services and education

Health. The Code on Public health and Health care system (2004) asserts the right to unpaid health assistance in cases of transferrable infections that are dangerous to others only for formal migrants. In the meantime, migrants and immigrants from the Commonwealth of Independent Countries, including, from Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan, can get admittance to free health care in extra threatening situations, regardless of migration positions. In other cases, access to medical services is provided when paid for privately.

As the Ministry of Health has stated, according to expert estimates, between 300,000 and 500,000 to a million migrants annually work in Kazakhstan and that 15 % of them are sick with tuberculosis or are carriers of HIV (Liter, 2015). In most cases, migrants do not have knowledge about the severe consequences of these diseases. Moreover, representatives of care organizations assisting people in vulnerable situations claim that they experience great difficulty in establishing contacts with informal migrants from Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan since they are scared of being detained by the authorities (FIDH, 2016).

Education. According to the Law «On Education», children of migrant workers who have permanent residence permits are entitled to free education to the same extent as citizens of Kazakhstan. In addition, the order of the Minister of Education of 2010 ratifies the right to education of the children of migrant workers temporarily staying in the territory Kazakhstan. However, in 2012, the Ministry of Education of Kazakhstan issued a new order that excluded children of informal migrant workers from access to the public education system children of informal migrant workers.

As part of a survey conducted by the Children's Fund of Kazakhstan, 25 % out of 360 surveyed migrants reported that their kids do not go to school. Among them, 45 % reported that the basic problem causing this situation is the lack of local registration (Vatlina, 2012).

While Kazakhstan is trying to attract international students to study in the country, foreign students are not eligible for government tuition grants, unless their countries of origin have a bilateral agreement with the Kazakh government (Law on Education, 2007). The Government sets a quota merely for the enrolment of students of ethnic Kazakh origin who are not citizens of Kazakhstan. Additionally, international students are not permitted to work during their studies at universities or to stay for work after graduation. Only students from the Eurasian Economic Union (Russia, Belarus, and Kyrgyzstan) are allowed to stay and seek job opportunities after graduation from universities.

The situation with migrants in Kazakhstan

As was mentioned earlier, since the beginning of 2000, due to improving the economic situation, Kazakhstan has become a country of immigration. According

to the United Nations, in 2015 more than 3.5 million migrants of all categories lived in Kazakhstan (UN, 2015). These numbers include both repatriation «Oralmans» and migration for personal reasons or as part of a university exchange, and labor migration flows, both settled and unregulated. According to these data, immigrants count for 20 % of the local population of the country, which was equal to 17.5 million people in 2015 (currently around 18.5 million). Across the former USSR, Kazakhstan is defined as the third country in receiving foreigners, following Russia and Ukraine, 11.9 and 5.1 million people correspondingly (World Bank, 2016).

In 2015, the Ministry of Internal Affairs reported that among 1,381,681 immigrants recorded by the government bodies 797,982 came from Uzbekistan (approximately 58 %), 114,385 from Kyrgyzstan (slightly more than 8%), and 33,036 from Tajikistan (slightly over 2 %), (MIA, 2016, FIDH, 2016). The number of migrants staying in an unresolved position is constantly growing. Most of the migrants live or work without settling their status; therefore, official statistics on migrant workers carried out by official authorities do not consider them. Currently, from about 300 000 up to 1.5 million unofficial migrants work in Kazakhstan (Ministry of Labor, 2018).

Immigrants from the countries of the Commonwealth of Independent States (former Soviet Union countries) do not need a visa for entry into the territory of Kazakhstan. Many of them, specifying their visit as «a private visit», «study» or «tourism», receive a temporary residence permit (registration), issued by the authorities and then work without a work permit. In this way, the enormous number of immigrants coming from the Commonwealth of Independent States is employed illegally in Kazakhstan, are not considered migrant workers. Officially, registered migrant workers constitute no more than 9.8 % of migrants of the total number of migrant workers from CIS countries. In reality, the citizens of Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan, count for around two-thirds of migrants (Ministry of Labor, 2018; IOM, 2018).

The main cities and regions of Kazakhstan that migrants with informal status, citizens of Central Asian countries, are heading to, is Nur-Sultan (the capital city of the country) and southern Kazakhstan (Shymkent, Taraz and Almaty regions).

According to the data of the National Bank, in 2018, the money transfers of the physical persons, who is sending the money transfers, were mainly sent to the residents of countries such as the Russian Federation, Uzbekistan, China, and Kyrgyzstan, and totaled about 60 % in the total volume of the money transfers from Kazakhstan (NB, 2018). Out of 242 million dollars transferred from Kazakhstan, 179 million dollars were sent to the Commonwealth of Independent Countries: Russia is in the first place in terms of receiving of funds (\$109.67 million), Kyrgyzstan is the second (\$29.40 million) and Uzbekistan is the third

(\$19.06 million). In the structure of other countries, the majority of the amount was transferred to Turkey (\$32.27 million), as well as China (\$9.95 million) and Germany (\$ 2.81 million), (NB, 2018).

The «black side» or challenges of the labor market in Kazakhstan

Most migrant workers whose status is unregulated are engaged in low-skilled labor. Migrant workers from neighboring countries of Central Asia, representing low skilled or unskilled labor, are coming to Kazakhstan almost exclusively for economic reasons, hoping to find a job and a salary more than what they can count on in their own country. They work on construction sites (mostly citizens of Uzbekistan), in agriculture in southern Kazakhstan, from March to November (mainly citizens of Uzbekistan and Kyrgyzstan), in the markets (mainly citizens of Tajikistan, Kyrgyzstan and, to a lesser extent, citizens of Uzbekistan), in leisure sites as well as in individual households.

According to a survey conducted by Kazakhstan organization «Public position» in conjunction with a member organization FIDH «Bir Duino – Kyrgyzstan», in the vast number of circumstances, migrants from bordering countries labor in extremely severe settings (FIDH, 2016). A working day, especially a hard workday lasts an average of twelve hours. In the meantime, the Labor Code of the country asserts for a maximum working time, which is a 40-hour workweek, and an eight-hour per workday. Migrants often are not allowed to take days off, and the number days off is less than the number established by Kazakhstani regulation (once or twice in a workweek). In addition, these migrants, including those with settled status, often do not know the rights associated with their work and, in particular, with paid leave and overtime work.

The situation of informal migrant workers differs not only in extreme working hours but also in much lower salaries in comparison with citizens of Kazakhstan or formal migrants with regulated status (average salary in 2016 in Kazakhstan was approximately 150,000 tenge, equivalent to 390 euro), (FIDH, 2016). Informal migrants are also often paid salaries delayed several days to several months, in particular, in peasant farms, where some owners pay salaries by the completion of the term. Expenses for the resettlement of migrant workers (for example, for food) may include the provision of housing and small plots of land on which migrants can grow vegetables for their own consumption or for sale. In such cases, migrants are fully reliant on the landowner since they need to wait to get a payment at the end of the harvest. Some migrants may receive merely part of their salary negotiated during the conclusion of the «oral work contract». Employers use a variety of tools to minimize or postpone the reimbursement mostly by referring to the arrangement of administrative documents of migrants working for them.

Unsuitable living conditions

In Kazakhstan's large metropolises, foreign employees, mostly informal migrants, are lack of sufficient resources to lease a house. To receive a temporary residence authorization, migrants try to legalize their stay in the country, using the assistance of official organizations, and indicating addresses where they do not actually live. In practice, migrants mostly live in remote areas, often in overcrowded conditions and deprived of sanitary equipment in some places. Informal migrants occupying in private landowners and families, often live where they work, in extremely unsuitable conditions, in a few square meters house up to 15 or 20 people. Moreover, these workers are kept at the workplace throughout construction. They have never shown in public places and remain at the construction site, where they work, eat, and sleep (FIDH, 2016).

Forced labor and human trafficking

Migrant workers with unsettled status are particularly disposed to any schemes of current oppression, including the forced labor. For example, the NGO «Sana Sezim» (Shymkent) reports that migrants from Uzbekistan continue to be victims of forced labor in South Kazakhstan, in particular, in the fields, at construction sites, as well as in private households (FIDH, 2016). In Kazakhstan, a practice prohibited by law is common, and involves employers collecting migrants' passports to keep them in their homes or on worksites. It is a spreading practice in areas of employment such as construction, service or domestic work. Deprived of identity documents, these workforces are often required to stay lacking proper payment.

According to the 2015 United States Department of State Trafficking in Persons Report, Kazakhstan is a «destination and, to some degree, a destination of human trafficking for sexual purposes exploitation and forced labor» (FIDH, 2016). Over the last decade, almost 1 200 people have been defied as targets of such operating in the country, 60 % of whom are nonresidents. Migrants can be trafficked for different purposes (FIDH, 2016). ILO claims that in 2012, 52 % of human trafficking evidence in Kazakhstan was aimed at forced labor, 48 % – at sexual purposes (mainly women from Central Asia), (FIDH, 2016). The United Nations reports that in 2010 and 2012, various public organizations of Kazakhstan identified 428 victims of trafficking, 269 of whom were women (FIDH, 2016). As for 2016, the Walk Free Foundation identified 81,600 people as victims of a different form of slavery in Kazakhstan (FIDH, 2016).

Victims of human trafficking often become so after their abduction by members of criminal networks who may be transnational either in the country of origin or in Kazakhstan. Some victims may succumb to enticements and false promises. In 2014, the Prosecutor's Office of Kazakhstan emphasized that the number of open court cases involving human trafficking, and the number of sentences due to violation of the Criminal Code of Conduct on Human Trafficking is growing every year.

Between 2012 and 2013, 617 human trafficking facts were identified, 332 people were convicted; whereas in the 10 months of 2017, 276 cases were identified with human trafficking (FIDH, 2016, 2018). Unfortunately, these numbers are not able to demonstrate the magnitude of this phenomenon since the total number of victims has not been recognized. Due to the fear of reprisal, threats, and intimidation by those who are responsible for human trafficking, or fear of becoming a victim of corruption by representatives of law enforcement, not all victims appeal to justice.

What needs to be done?

In order to provide adequate conditions for labor migration in Kazakhstan the national government needs to take the following measures:

- to ratify the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and their families, and the International Labor Organization’s conventions on Migrant Workers (1975), on Decent work for domestic workers and migrant-workers (2011);
- to take necessary measures to guarantee the openness of information regarding existing migration processes in Kazakhstan and its availability to public organizations to optimize the provision of all migrant workers’ right;
- to ensure all migrants working at construction, agriculture, services or trade, legalizing their position in a sustainable manner, amend immigration and labor laws, creating the necessary provisions for issuing a work permit;
- to provide guidance on essential rights of all foreign workers, comprising household and cyclic-agricultural workers, on compliance with safety measures, for reasonable working time, weekends and holidays;
- to create a direct complaint system accessible to all victims of abuse; respond quickly on reports of troubles of the rights of all immigrant workers;
- to strengthen the monitoring system of migrant labor conditions by allowing representatives of labor inspectorates to make frequent and unplanned monitoring of small, medium and large enterprises and highlighting the necessary financial resources and human resources;
- to provide all children regardless of legal status parents with access to public schools;
- to extend the scope of recipients of free health care in transferrable infections cases;
- and other measures.

CONCLUSION

Kazakhstan offers a comprehensible legal framework for migration, based on the Law on Migration (2011). The law regulates internal migration, outlines categories of migrants, and lays out detailed immigration measures. However,

current migration legislation does not explicitly address the issues of informal migrant workers who constitute an overwhelming majority of the working migrants in the country. These migrants are in an especially weak position, and frequently employed in difficult conditions and become targets of exploitation, mental and physical abuse; involuntary labor or human trading. The precarious position also restricts their kids’ entree to public school, and the whole family’s access to the medical service.

Legislative and institutional changes, as well as the development of inter-agency and international cooperation, could improve the regulation of labor migration, and the system for protection of migrant workers’ rights in Kazakhstan. Civil participation can also be helpful in improving this area of the national law.

REFERENCES

- 1 Treaty on the Eurasian Economic Union, 29 May, 2014, https://docs.eaeunion.org/docs/en-us/0017353/itia_05062014_doc.pdf.
- 2 The Law of the Republic of Kazakhstan, «On the Status of Foreigners of the Republic of Kazakhstan», 12 January, 2007. [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/eng/docs/U950002337>.
- 3 The Law of the Republic of Kazakhstan, «On Education», 27 June, 2007, updated on 11 July 2017.
- 4 The Code of the Republic of Kazakhstan, “On Public Health and Health Care System”, 18 September, 2009.
- 5 Law of the Republic of Kazakhstan, «On Migration», 22 July, 2011.
- 6 Law of the Republic of Kazakhstan, «On the State Border of the Republic of Kazakhstan», 16 January, 2011,
- 7 Law of the Republic of Kazakhstan, «On Civil Protection», 11 April, 2014.
- 8 Legal labor migration in Kazakhstan, Sadovskaya E, 2014. [Electronic resource]. – <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0583/tema03.php>
- 9 Informal migrants in Kazakhstan, FIDH, 2016. [Electronic resource]. – https://www.fidh.org/IMG/pdf/note_kazakhstan_681r_6_sept_2016_ru_web.pdf
- 10 “Non-existent people” and their operation in Kazakhstan, FIDH, 2018. [Electronic resource]. – <https://www.fidh.org/IMG/pdf/kazakh713rusweb.pdf>
- 11 Up to 15% of migrant workers have infectious diseases, Liter, 2015.
- 12 Migrants’ access to education in Kazakhstan, E. Vatlina, 2012. // [Electronic resource]. – www.myshared.ru/slide/221089/.
- 13 United Nations, Department of economic and social affairs, International Migration Report, 2015. // [Electronic resource]. – www.un.org/

en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf].

14 World Bank statistics, 2016. [Electronic resource]. – [http://data.worldbank.org/country/kazakhstan

15 Labor Code of the Republic of Kazakhstan, 2007, labor cd. [Electronic resource]. – https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/76433/82753/F982631364/Microsoft%20Word%20-%20ENG%20KAZ.76433.pdf

16 National Bank's report, Zakon.kz, 2018. [Electronic resource]. – https://www.zakon.kz/4928337-inostrannye-denezhnye-perevody-v.html.

Material received on 24.05.19.

3. Торебекова¹, Б. Бокаев², Ж. Давлетбаева³

Қазақстандағы еңбек миграциясы: мүмкіндіктер мен қиындықтар

¹Сиракуз университеті, АҚШ;

^{2,3}ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

3. Торебекова¹, Б. Бокаев², Ж. Давлетбаева³

Трудовая миграция в Казахстане: возможности и вызовы

¹Сиракузский университет, США;

^{2,3}Академия государственного управления
при Президенте РК,
г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

Бұл мақалада шетел азаматтарының Қазақстан Республикасында еңбек қызметін жүзеге асыруының заңнамалық негіздері қарастырылады. Мақалада еңбек мигранттарының сандық көрсеткіштеріне, олардың Қазақстанда еңбек ету жағдайларына, сондай-ақ еңбек мигранттар кездесетін қиындықтарға талдау жасалады. Негізгі назар бейресми қызмет атқарып жатқан шетел азаматтарына, оның ішінде сол азаматтардың басым бөлігін құрайтын Орталық Азия елдерінен келген мигранттарға аударылады.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2018–2020 жылдарға арналған ғылыми жұмыстарды гранттық қаржыландыру шеңберіндегі № АР05136246 «Қазақстан

Республикасының көші-қон саясатын елдің интеллектуалды әлеуетін дамыту контекстінде жаңғырту» жобасы бойынша даярланған.

Данная статья рассматривает законодательные основы осуществления трудовой деятельности в Республике Казахстан гражданами зарубежных государств. В статье приводится анализ количественных показателей трудовых мигрантов, условия их пребывания в Казахстане, а также сложности, с которыми связываются трудовые мигранты. Особое внимание уделяется неформальным трудовым мигрантам, подавляющее большинство которых, составляют граждане стран Центральной Азии.

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования научных исследований Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2018–2020 гг. по проекту № АР05136246 «Модернизация миграционной политики Республики Казахстан в контексте развития интеллектуального потенциала страны».

ГРНТИ 04.51.31

Г. Т. Урузбаева¹, А. Х. Мухсым²

¹к.п.н. доцент, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан;

²магистрант, 2 курс, специальность «6М090500 - Социальная работа», Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан
e-mail: ¹numenorih3@mail.ru; ²mukhsym@bk.ru

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИИ «СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА» НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются основные задачи становления и развития профессии «Социальная работа» в РК. Также отмечается, что в Казахстане за 2018 год проделана огромная работа для улучшения качества оказываемых социальных услуг. В статье также выявлены актуальные вопросы, такие как подготовка и повышение квалификации социальных работников, увеличение требований к отбору и подготовке кадров, поддержка волонтерства и благотворительности. Также отмечается что, дальнейшее развитие профессии «Социальная работа» будет связана с пропагандой имиджа профессии, повышения ее престижа, понимания данной профессии не только как благотворительной деятельности, а как профессии, связанной с выполнением широких функциональных обязанностей в области социальных услуг населению.

Авторы статьи, выявили проблемы подготовки социального работника как социолога.

Ключевые слова: профессия социальная работа, подготовка социального работника.

ВВЕДЕНИЕ

В 2009 году в связи с принятием закона о специальных социальных услугах в нашей стране начата модернизация системы социального обслуживания. Одним из ее основных направлений является формирование и развитие института социальных работников. Для обеспечения лиц с особыми потребностями равными возможностями внедрены стандарты

оказания специальных социальных услуг, разработаны критерии оценки степени рисков в сфере их предоставления, закреплена правовая статус социальных работников.

Социальный работник – одна из наиболее благородных профессий на земле. Сегодня в Казахстане (на 2018 г.) более 20 тысяч социальных работников, которые ежедневно помогают семьям, инвалидам, пожилым людям справиться с трудной жизненной ситуацией, окружают их вниманием и заботой.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Перед Казахстаном поставлены задачи по созданию условий для повышения качества и конкурентоспособности человеческого капитала, а также достижений высоких стандартов качества жизни всех граждан РК, что нашло отражение в основных задачах и направлениях в сфере социальной работы. Вместе с тем, мы можем отметить, что существуют проблемы становления социальной работы как профессии в РК, которые мы систематизировали и представили в Таблице 1.

Таблица 1 – Проблемы становления социальной работы как профессии в РК

№	Проблемы становления социальной работы как профессии	Содержание проблем, связанных с развитием социальной работы как профессии
1	Социальная работа в РК больше воспринимается как благотворительность.	Благотворительность, чаще всего, зависит от отдельных личностей; это означает, что благотворительный проект в любой момент может закрыться, потому что люди передумали или поменяли свои взгляды.
2	Во многих организациях нет такой должности как социальный работник.	Наша общества упускает кадры, которые могли бы организовать действенную помощь населению, и тем самым предотвратить трудные жизненные ситуации.
3	Увеличить требования к отбору и подготовке кадров	Большинство студентов выбирают профессию социальная работа, потому что они не поступили на другие специальности, такие как туризм, государственное и муниципальное управление и т.д.
4.	В стране люди не обращаются за психологической поддержкой, а пытаются решить существующие у них социально-психологические проблемы сами.	В Казахстане (ни для кого не секрет), люди чаще обращаются за помощью к нетрадиционной медицине, чем к профессиональным психологам и социальным работникам (гадалки и целители зачастую просто играют роль психолога).

Таким образом, дальнейшее развитие профессии «Социальная работа» будет связана с пропагандой имиджа профессии, повышения ее престижа, понимания данной профессии не только как благотворительной деятельности, а как профессии, связанной с выполнением широких функциональных обязанностей в области социальных услуг населению; обучением и переподготовкой высококвалифицированных специалистов; открытием Высшей школы социальной работы; увеличением заработной платы социальных работников.

Современная практика становления и развития социальной работы позволяет выделить три направления подготовки кадров социальной работы, пишет Уранкаева Ж., адаптированных к современным рыночным условиям казахстанского общества (см. табл. 2).

Таблица 2 – Три основных задач в сфере социальной работы в РК

№	Основные задачи в сфере социальной работы	Содержание работы в профессии «Социальная работа»
1	Вывести профессию «социальная работа» на принципиально новый уровень, когда социальная работа понимается как деятельность, требующая высокой духовности, безупречных моральных, нравственных качеств	Переосмыслить роль и значение профессии в общественном сознании и отойти от позиции, когда социальный работник воспринимается как «простая сиделка».
2	Подготовка кадров социальной работы, адаптированных к современным условиям.	Качественно новые программы подготовки и переподготовки социальных работников, учитывающих мировые тренды в сфере социальной работы.
3	Развивать институты благотворительной помощи, меценатства и волонтерского движения.	Актуализировать в обществе чувство сострадания, заботу и милосердие, на пути к становлению единой нации сильных, ответственных людей, важно изменить общественное сознание. Примером для всех граждан должен стать человек добрый, отзывчивый, всегда готовый прийти на помощь другим.

В целях развития профессии «Социальная работа» и улучшения качества оказываемых социальных услуг в Казахстане проделана огромная работа (2018год): Прошел первый форум социальных работников (22 сентября 2018. г. Астана); презентован национальный ресурсный центр по социальной работе (11 октября 2018 г. Астана); состоялся республиканский форум «К Обществу Всеобщего Труда», посвященный Дню Труда и Дню работников

системы социальной защиты, который проводится третий год (26 октября 2018 г. Астана).

Обобщение накопленного опыта в сфере социальной защиты населения, определение основных ориентиров, переосмысление роли и вклада социальных работников являлось целью форума социальных работников (22 сентября 2018. г. Астана). В повестку форума вошли такие актуальные вопросы, как менеджмент в социальной сфере, подготовка и повышение квалификации социальных работников, расширение участия некоммерческих организаций в оказании специальных социальных услуг, поддержка волонтерства и благотворительности. Основные задачи первого казахстанского форума социальных работников были связаны с обменом опытом специалистов в социальной сфере; обсуждением наиболее характерных проблем и поиском единых подходов; сообщениями о новых технологиях и инновациях на площадках форума. По итогам форума социальных работников были сформированы отдельные предложения по дальнейшему развитию профессии «Социальная работа» и разработаны конкретные рекомендации по таким проблемам как социальное обслуживание лиц с ограниченными возможностями и лиц пожилого возраста, детей с ограниченными возможностями в отделениях дневного пребывания и жертв торговли людьми. Одним из важных моментов форума была презентация этического кодекса работников, системы социальной защиты населения РК.

В целях развития кадрового потенциала, а также усовершенствования системы казахстанской социальной работы при министерстве труда и социальной защиты населения Республики Казахстан и поддержке Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) открылся Национальный ресурсный центр по социальной работе. На основе материалов Тукпиева Ж., мы выделили основные цели, задачи, а также ожидаемый результат работы данного центра в социальной сфере (см. таб.3).

Таблица 3 – Национальный ресурсный центр по социальной работе

Национальный ресурсный центр по социальной работе	
Презентация НРЦ по социальной работе	11 октября 2018 года
Создатели НРЦ по социальной работе	Министерства труда и социальной защиты населения РК при поддержке Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ)
Цель НРЦ по социальной работе	1) Развития кадрового потенциала 2) Усовершенствования системы казахстанской социальной работы (социальные работники новой формации, владеющие не только навыками, но и новыми технологиями)

Основные направления НРЦ по социальной работе	1) Учебно-методическая работа 2) Экспертно-аналитическая работа
Задачи НРЦ по социальной работе	1) Изучение лучших зарубежных практик. 2) Профессиональная подготовка компетентных социальных работников, для того чтобы современные требования рынка труда были созвучны с образовательными стандартами.
Прделанная работа НРЦ (Опыт)	1) Участие в региональных конференциях, симпозиумах, совместных проектах с ведущими зарубежными центрами по подготовке социальных работников. 2) Введены курсы по взаимодействию с международной ассоциацией социальных работников. 3) Проведены съезды социальных работников и взят курс на модернизацию системы социального обслуживания.
Ожидаемый результат работы НРЦ по социальной работе	1) Профессиональная социальная работа позволит государству эффективно решать весь спектр проблем, связанных с социальными рисками; 2) Совершенствование системы социальной помощи и социальных услуг в Казахстане; 3). Решение проблем социального благополучия и развитие дополнительных инструментов в решении проблем бедности.

26 октября 2018 года в Астане состоялся республиканский форум «К Обществу Всеобщего Труда», посвященный Дню Труда и Дню работников системы социальной защиты. В рамках форума состоялась торжественная церемония награждения победителей республиканского конкурса «Лучший работник системы социальной защиты» [3]. Победителями Конкурса по решению республиканской комиссии награждены следующие представители системы социальной защиты в 8 номинациях:

Таблица 4

№	Номинации награждения победителей республиканского конкурса «Лучший работник системы социальной защиты»
1	«Лучший работник пенсионной системы»
2	«Лучший работник системы социального страхования»
3	«Лучший социальный работник»
4	«Лучшее медико-социальное учреждение»
5	«Лучший работник Центра занятости»
6	«Лучший менеджер-организатор социальной сферы»
7	«Лучший государственный инспектор труда»
8	«Лучший социальный работник Государственной корпорации «Правительство для граждан»

Мы выделили главные качества социального работника, которые являются ведущими для осуществления продуктивной профессиональной деятельности, опираясь на статью Жакуповой Г. «Социальный работник о профессии, которая поможет в решении глобальных проблем» (см. схему 1).

Схема 1 – Главные качества социального работника

В РК процесс подготовки социальных работников происходит параллельно со становлением системы социальной защиты и работы с социально-уязвимыми категориями населения. За последние 10 лет в изменяющихся социально-экономических условиях повсеместно в Республике ситуация процесса подготовки по профессии «Социальная работа» выглядит следующим образом: Открываются специальные организации и подразделения по оказанию социальной помощи различным категориям граждан – это и реабилитационные центры, и ПМПК (психолого-медико-педагогические консультации), и Центры по обслуживанию населения, и другие; студенты стали получать возможность практической отработки полученных знаний и умений на вышеперечисленных базах практик; увеличилось количества научных исследований (соискательств на

звание кандидата педагогических, медицинских и социологических наук) в области подготовки кадров для социальной сферы.

ВЫВОДЫ

В Казахстане на 2018 год более 20 тысяч социальных работников, принят Закона о специальных социальных услугах, начата модернизация системы социального обслуживания, формируется и развивается институт социальных работников; в Казахстане (на 2018 г.) более 20 тысяч социальных работников. Наиболее часто повторяются в публикациях качества социального работника как профессионала и называются такие черты личности как умение сопереживать (эмпатия), стремление понять другого человека, отсутствие чувства осуждения забота о себе, т.к. профессия связана с высоким «эмоциональным выгоранием».

Становления и развития социальной работы как профессии в РК содержат несколько проблем: подготовка кадров социальной сферы на стадии становления и дальнейшего развития; профессию «Социальная работа» воспринимают как благотворительность; мало рабочих мест для социальных работников; большинство населения не знают о существовании профессии «Социальная работа». В связи с вышеуказанными обстоятельствами становления и развития профессии «Социальная работа» в Казахстане, были предложены решения для дальнейшего развития профессии «Социальная работа». К ним относятся: Пропаганда имиджа профессии; повышения престижа профессии «Социальная работа»; понимания социальной работы как профессии, связанной с выполнением широких функциональных обязанностей в области социальных услуг населению; обучение и переподготовка высококвалифицированных специалистов; увеличение заработной платы социальных работников.

В целях развития профессии «Социальная работа» в Казахстане на государственном уровне практикуются такие формы работы, которые способствуют эффективному развитию социальной работы:

- «Первый форум социальных работников»;
- «Республиканский форум «К Обществу Всеобщего Труда», посвященный Дню Труда и Дню работников системы социальной защиты;
- Съезд социальных работников;
- Открытие Высшей школы социальной работы;
- Национального ресурсного центра по социальной работе;
- Презентация этического кодекса работников системы социальной защиты населения РК;

– Утверждено положение о победителях республиканского конкурса «Лучший работник системы социальной защиты» (восемь номинаций).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Уранкаева, Ж.** «Основные задачи в сфере социальной работы обозначила Госсекретарь РК» 22.09.2017г. газета «Казахстанская правда»
- 2 **Тукпиев, Ж.** «Национальный ресурсный центр презентовали в Астане» 11. 10.2018 г. Газета «Казахстанская правда»
- 3 Официальный интернет ресурс Министерства труда и социальной защиты. [Электронный ресурс]. – <http://www.enbek.gov.kz/ru/node/352633>
- 4 **Жакупова, Г.** «Социальный работник о профессии, которая поможет в решении глобальных проблем» 21.04.2017 г. [Электронный ресурс]. – сайт WEproject.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

Г. Т. Урузбаева¹, А. Х. Мұхсым²

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасындағы «Әлеуметтік жұмыс» мамандығының қалыптасуы және дамуы

^{1,2}Әлеуметтік ғылымдар факультеті,

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

G. T. Uruzbayeva¹, A. Kh. Mukhsym²

Formation and development of the profession «Social worker» in the Republic of Kazakhstan at the present stage

^{1,2}Faculty of Social Sciences,

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Мақалада Қазақстан Республикасында «Әлеуметтік жұмыс» мамандығын қалыптастыру мен дамытудың негізгі міндеттері талқыланады. Сондай-ақ, мақалада 2018 жылы Қазақстанда әлеуметтік қызметтердің сапасын жақсарту үшін үлкен жұмыс атқарылғаны көрсетілген. Сонымен қатар, мақалада әлеуметтік

қызметкерлерді оқыту және біліктілігін арттыру, іріктеу мен оқытуға қойылатын талаптарды күшейту, еріктілік пен қайырымдылықты қолдау сияқты маңызды мәселелер анықталды. Сондай-ақ, әлеуметтік жұмыс мамандығының одан әрі дамуы кәсіптің имиджін көтеруге, оның беделін көтеруге және осы мамандықты тек қайырымдылық қызмет ретінде ғана емес, халық үшін әлеуметтік қызметтер саласында кең функционалдық міндеттерді жүзеге асырумен байланысты мамандық ретінде түсіндіруге байланысты болады. Мақала авторлары соционорм ретінде, әлеуметтік қызметкерді әлеуметтік даярлау мәселелерін анықтады.

The article discusses the main tasks of the formation and development of the profession «Social Work» in the Republic of Kazakhstan. It is also noted that Kazakhstan did a great job to improve the quality of social services provided in 2018. The article also revealed the topical issues such as training and advanced training of social workers, increasing the requirements for selection and training, support for volunteering and charity. It is also noted that the «Social Work» professions will be associated with promoting the image of the professions, enhancing their skills, understanding the profession not only as charity, but also as professions, including fulfilling broad functional responsibilities in the social services sector.

The authors of the article, identified problems of training a public worker as a sociologist.

«МӘДЕНИЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

FTAMP 37.036-053.6

Б. А. Касимбекова¹, З. А. Зубайраева², А. А. Аубакирова³

¹PhD, аға оқытушы, «Қазақстан тарихы және қоғамдық пәндер» кафедрасы, Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университеті, Шымкент қ., 160005, Қазақстан Республикасы;

²п.ғ.к., аға оқытушы, «Әлеуметтік-педагогикалық пәндер» кафедрасы, Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., 020000, Қазақстан Республикасы

³п.ғ.м., аға оқытушы, «Әлеуметтік-педагогикалық пәндер» кафедрасы, Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., 020000, Қазақстан Республикасы

e-mail: ³aubakirova_90_90_90@mail.ru

СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР ЖӘНЕ ЭСТЕТИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған Жолдауындағы «Қазақстанның бірегей халықтарының ұлтаралық және мәдениетаралық ынтымағы мен жетілуін қамтамасыз ете отырып, қазақ халқының көп ғасырлық дәстүрлерін, тілі мен мәдениетін сақтаймыз және дамыта түсеміз» деген ой-тұжырымдары да жас ұрпақты рухани-мәдени мұралар негізінде тәрбиелеу қажеттігін айғақтайды. Бұл мақалада жас жеткіншектердің сәндік-қолданбалы өнер шығармашылығымен етене танысуы негізінде эстетикалық әсерге бөленіп, сұлулық пен әсемдікке тәрбиелену, олардың эстетикалық талғамдары жетілуі және ұлттық сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын жасау процесінде жоғары эстетикалық талғамға қол жеткізу, сұлулық пен әсемдікті аса жоғары бағалау, эстетиканы этикамен ұштастырып тәрбиелеу туралы жазылған. Сондай-ақ аталған өнер туындыларының мазмұнын жете меңгеруі мен ондағы ою-өрнектердің мәнін ұғынуы арқылы жеткіншектердің ақыл-ойлары өседі, адами сапалары толыса түседі. Сол туындыларды өз қолдарымен жеке және ұжым болып жасауы барысында рухани-адамгершілік сапалары артады, шеберлігі шыңдалады, еңбектенуге, еңбекке деген құлшынысы қалыптасады, өз еңбегін және өзгелер еңбегін бағалай білуге тәрбиеленген.

Кілтті сөздер: Сәндік-қолданбалы өнер, эстетика, мәдениет, тәрбие, дәстүр, еңбек.

КІРІСПЕ

Сәндік-қолданбалы өнер ұғымы ХХ ғасырдың екінші жартысында қарапайым халықтың колөнер ұғымының аясында пайдаланып келді. Қазіргі уақытта эстетикалық тәрбие үлкен маңызға ие. Оның міндеттерінің бірі жас жеткіншектердің шынайы өмірге, эстетикалық қарым-қатынастарын қалыптастыру. Ал бұл шығармашылық тұрғыдан ізденімпаз тұлғаны дамытудың факторы болып саналады. Адамның шындыққа, өнерге эстетикалық қарым-қатынасы эстетикалық қабылдаудан басталады және онсыз қалыптасуы да мүмкін емес. Осыған байланысты балалардың эстетикалық тұрғыдан қабылдау және бақылау қабілеттерін дамытудың қажеттілігі артады. Осы қабілеттердің дамуы өмір мен өнердегі әсемдікті, ұлылықты, шынайылықты түсінуге және оларды талғамсыздықтан ажырата білуге мүмкіндіктер жасайды. Эстетикалық қарым-қатынастар эмоционалдық сипатқа ие болғандықтан, өмір мен өнердің эстетикасын тану эстетикалық күй кешу, сезіну арқылы жүзеге асырылады [1].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Эстетикалық тұрғыдан қабылдау адамның туа біткен қабілеті болып табылмайды. Ол белгілі бір мәдениеттіліктен, даярлықтан, эстетикалық білімділіктен талап етіледі. Бұл эстетикалық қажеттілік, қабілет талғам, бағалау және т.б салаларды қамтитын жеке тұлғаның эстетикалық мәдениетін қалыптастырудың қажеттілігін арттыра түседі. Шындыққа эстетикалық қарым-қатынас затты құбылысты эстетикалық тұрғыдан бағалаудан да көрінеді. Жас жеткіншектердің эстетикалық талғамы оның эстетикалық тұрғыдан сезімін білдіру, оны саналы ойдан өткізу, көркемдік сапаны эмоционалдық бағалау, көркемдік нысанды жеке эстетикалық қажеттілігі деңгейімен салыстыру болып табылады. Эстетикалық талғам жеке тұлғаның қажеттіліктері және идеалмен қатар жүретін күрделі білім. Ол жеке тұлғаның эстетикалық тәрбиелілігінің көрсеткіші, көркемдік дамуының деңгейі болып саналады. Эстетикалық талғамның дамуында қиял, елес және көркемдік ой үлкен мәнге ие болады. Жас жеткіншектердің осы сапаларының дамуына тарихы мен мазмұны терең сәндік-қолданбалы өнер саласындағы жан-жақты білімдер аталған өнер түрлерінің туындыларын жасау барысындағы шығармашылық тапсырмаларды орындау ықпал етеді.

Адамның шындықты эстетикалық тұрғыдан игеруі барлық саладағы эстетикалық іс-әрекеттерді қамтиды. Эстетикалық қажеттіліктердің дамуы

адамның ұлттық мәдениетінің жоғары деңгейін көрсетеді және рухани тұрғыдан дамуына ықпал етеді.

Эстетикалық қажеттілік көркемдік көзқрастарда, талғамда шығармашылықта пайда болады және адамның іс-әрекеті мен өмірлік мақсаттарына, әлеуметтік мінез-құлқына ықпал етеді. Бұл әлеуметтік топтардың көркемдік құндылықтарға (өнер, табиғат, еңбек т.б.) шындыққа қарым-қатынасы болып табылады.

Қабілеттер мен қажеттіліктер бір-біріне тәуелді және бірін-бірі толықтыра түсіп, бірлікті құрайды, қажеттіліктің дамуы қабілеттің дамуына әсер етеді. Мәселен, сәндік-қолданбалы өнер туындыларын қабылдау қабілетін дамыту үшін оның көркемдік тілін түсіну, көркемдік шындығын, шарттылығын және т.б. жете ұғыну қажет [2].

Сәндік-қолданбалы өнердің мәнін түсіну жеткіншектердің өнердің мәнін түсінуге оларға дұрыс қарым-қатынас жасауға септігін тигізеді. Жеткіншектерді сәндік қолданбалы өнерінің барлық түріне үйрету процесінде еңбек, эстетикалық, адамгершілік дене және ақыл-ой тәрбиесінің өзара кіріктірілгенін аңғаруға болады. Демек, бұл процестің нәтижесі: дені сау игі тұлғалық қасиеттерге, сыйластықты қарым-қатынастарға, көркемдік талғамға ие, шығармашылық тұрғыдан жетілген адам. Өйткені сәндік-қолданбалы өнер-көркем өнер. Көркемдік адамды ізгілендіреді, сол сұлулықты өз қолымен жасауды түсіну мен жасай білу оны рухани тұрғыдан байытады. Ал жоғары көркемдік деңгейде жасалған әсем бұйымдар ақыл-ой тәрбиесінде үлкен мәнге ие болады. Сондықтан да қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнерін балаларға үйретуде осы міндеттер бірлікте және өзар байланыста жүзеге асырылады.

Әсіресе, халықтың сәндік-қолданбалы өнерінің балалардың эстетикалық тәрбиесінде мүмкіндіктері шексіз. Олай дейтіміз ол сұлулықтың, сондай-ақ шындыққа эстетикалық тұрғыдан қарым-қатынас жасаудың мағызды элементі болып тыбылады. Қазақ зергерлерінің ат-тұрмандарды абзалдау өнері талай заманнан бері келе жатқан көне дәстүр және ол өзінің әсем де қарапайымдылығымен талай жандарды таңдандырған. Бұл жөнінде жазған орыс зерттеушілері И. Славцовтың (1875 жылы), А. Гейненің (1898 жылы) еңбектерінде қазақ зергерлерінің орта Азия елдерінің бөріненде артық та сәнді екендігі айтылған.

Халықтың сұлулықты ерекше бағалауы олардың олардың сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын жасауды әсемдік пен көркемдікті бірінші орынға қоюынан көрінеді. Осы айтқанымызға мына мәліметтер мысал бола алады. Халық арасында белгілі бір топтар үйде де, түзде де, күнделікті тұрмыста да ұдайы жақсы киініп жүрген. Олар бойжеткендер, бозбалалар,

салдар ән-күй, күрес өнерпаздары еді. Сол сияқты келіншектер де тұңғышын тапқанша өте сәнді киініп жүрген. Кестелі, зерделі, жалтырауық киімдерді қадірлі қарттардың да үнемі киініп жүруі ел рәсіміне тән сиымды салт деп саналған.

Сондай-ақ қазақ халқының жас жұбайларға арналған отау үйі де жасауларға өте бай және бай сәнді, салтанатты болған. Бұлар өзінің жиһаздарының әдемілігі, сәнділігі жағынан тіпті билеуші үстем тап өкілдерінің ордасынан да асып түсетін болған. Өйткені халық шеберлері ондай жас жұбайларға арналған үйді жасау, жиһаздарға бөлеп, безендіруге ерекше ынтасы мен жігерін, табиғатындағы талантын, өзінің іскерлігі мен өнерін барынша аянбай сүйсіне жасаған [3].

С. М. Дудиннің жазбаларында мынадай ойлар айтылған: «Өрнектелген текеметтерді қазақтар мен өзбектер дайындаған. Олардың суреттерін қарапайымдылығына және бояуларының кедейлігіне қарамастан өрнектелген киіздер табиғи бояулы жүндердің үйлесуі, бояу реңтерінің жұмсақтығы, қарапайым сәнділігі бойынша адам да жақсы әсер қалдырады».

Осындай бұйымдарды зерттеу, оларды талдау балаларды шығармашылық жұмысқа, ұлттық өнерге сүйіспеншіліктерін, әдемі бұйымдар жасауға тапыныстарын арттырады.

Сәндік-қолданбалы өнер бірінші кезекте үлкен танымдық функцияны атқарады және негізінде жеке тұлғаның сезімімен санасының дамуына, оның көзқарастары мен сенімдеріне ықпал етеді. Бұл туралы В. Г. Белинский былай деген болатын «қоршаған ортаны танудың екі жолы бар ғылыми жолмен тану және өнер арқылы тану». Ол ғылымның деректермен, түсініктермен, силлогизмдермен жеткізетінін, жазушы немесе суретшінің образдармен, суреттермен беретінін, бірақ екеуінде де бір ой айтылатынын түсіндіреді.

Сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарында шебер осындай ойларды ақпараттандырады және ою-өрнектер арқылы мазмұндайды. Қарасаң көз тоймайтын халықтың үй жиһаздарына, кестелі орамалдарына, оюлы киімдеріне, зергерлік бұйымдарына, ағаштан, теріден, сүйектен жасалған тұрмыстық заттарына қараған сайын қарай бересің, одан жан дүниен сұлуланып, жанарың нұрланады, ойың толысады. Олардың барлығы да қарапайым және қатаң сақталатын формаларымен ерекшеленеді, ал бұйымның айқындылығы мен әсерлігі, мазмұндылығы оның бай да мәнерлі бейнеленген ою-өрнектерінен көрінеді. Мысалы, көнер бұйымдарының жиектеріне салынатын «тау» оюы-мәңгіліктің, күш-күдіреттің символы. Сондай-ақ гүл мен гүл түйнегінің айқаса бірігіп салынуы-бірлікті, елдің ынтымақты болуын меңзейді.

Осылайша шындық пен адамның рухани өмірінің көркем образдарда көрініс алуы жеке тұлғаға эмоциялық тұрғыдан ықпал етіп, оның сүйіспеншілік, қуаныш, сұлулық, асқақ сезімдерін оятады. Сондай-ақ ою-өрнектерден бұйымның жалпы пішінімен шебер үйлесуі қоршаған ортаға эстетикалық қарым-қатынастың қалыптасуына себепші болады. Ұлттық сәндік-қолданбалы өнердің мәнін түсіну оларға дұрыс қатынас жасауға септігін тигізеді [4].

Сәндік-қолданбалы өнердегі эстетикалық тәрбие мүмкіндіктері адамгершілік сапаларымен де сабақтасып жатады. Мәселен, ер қанаты ат деп білген халық мініс көлігі ішінде салт ат мініуді әрі сән, әрі өнер тұтқан. «Жүйрік ат, түзу мылтық ер қаруы» дей отырып, адам астындағы атын сенімді серік, айнымас досқа балаған. Атты келістіріп мініуді – өнер санаған қазақ оны ер-тұрман, жүген-құйысқанын сәндеп абзалдауды салт еткен. Ал ат-тұрмандарын әсемдеуді халық зергерлері абыройлы да ардақты іс санаған. Демек сұлулыққа әсемдікке ұмтылушылық- адамгершілік әрекеттерінің бірі.

Эстетикалық талғам логикалық тұрғыдан ойлау, талдау, деректерді салыстыру және қорытындылау қабілеттеріне негізделеді. Ол үздіксіз өзгеріске түседі, молаяды, жаңа мазмұнмен толықтырылады, адам өмірінің барлық саласында жетілдіріледі. Сапаның және эстетикалық талғамның объективтілігін анықтайтын өлшемі тәжірибе болып табылады. Тәжірибеде ғана эстетикалық талғамның сапасы, бір талғамның басқа талғамдардан артықшылығы айқындалады, жеке тұлғаның эстетикалық талғамы туралы айтылған пікірлердің шындықпен сәйкестігі анықталады. Эстетикалық талғамның дамуы адамның эстетикалық қажеттіліктерінен, эстетикалық ақпараттардың іс-әрекеттерінің сипатынан талап етіледі. Адамның шындықты эстетикалық тұрғыдан игеруі барлық саладағы эстетикалық іс-әрекеттерді қамтиды. Эстетикалық қажеттіліктердің дамуы адамның ұлттық мәдениетінің жоғары деңгейін көрсетеді және рухани тұрғыдан дамуына ықпал етеді [5].

Сәндік-қолданбалы өнерге негіздеген көркем-шығармашылық сабақтар жас жеткіншектерге жағымды эмоциялар береді. Бейнелі ойлауға, қиялдауын дамытуға ықпал етеді, оның психикасын жеңілдетуге мүмкіндіктер береді. Мәселен, халықтың сәндік-қолданбалы өнер туындыларындағы бейнелер мен ою-өрнектерде берілген ойлар, түйсіктер мен ойлар, тұжырымдар, халықтың дүниетанымы мен жеке тұлғаның эстетикалық сапаларын жетілдіре түседі. Бояу түстері мен материалдың, бұйым формасы мен нақыштарының үйлесімділігі, олардың әсемділігі мен жарасымдылығы адамға эстетикалық-эмоционалдық тұрғыдан әсер етіп, оның рухани дүниесін байытады. Саналуан, киын да күрделі өрнектерді жүзеге асыру шығармашылықты шындайды.

Халықтың сәндік-қолданбалы өнері қаншама жылдар бойы жасалып, жетіле түскен аса кәсіби дағдылар мен амал-тәсілдерге негізделген. Олар арқылы қарапайым да көркем мәнерлікке қол жеткізуге болады. Оларды жұлдызша, айшық, ирек сызықтармен бедерленген керамиаклық ыдыстардан: ағаштардан ойып жасалған бұйымдардан, жіптерді өру, айқастыру, шатыстыру арқылы тоқыған, тоқыма үлгілерінен: құю, бедерлеу, жапсыру тәсілдерімен, асыл тастармен, бағалы материалдармен ерекшеленген зергерлік өнер туындыларынан көруге болады. Осы техникалық әдіс-амалдарды үйрену жас жеткіншектерге де тән және бұл олардың шығармашылық қабілеттерінің байқалуына, дамуына кең мүмкіндіктер береді.

Халық өнерінің шығармашылығын игеру балалардың эстетикалық талғамын ғана тәрбиелеп қоймай, олардың саздан бұйымдар жасау, ою-өрнектер түрін құрастыру, оларды дамыта қолдану, ағаш ұқсату мен ою жұмыстарын орындау, тоқыма, кестелеу әдістерін меңгеру сияқты шығармашылық тұрғыдағы жұмыстармен жеке айналысуға құштарлығын оятады. Жеткіншектер үшін сәндік-қолданбалы өнердің алуан түрлерін, дәстүрлі техникалық әдістер мен шеберлік дағдыларын жеңіл игереді. Өйткені баланың осы жасында оның бейнелеу өнері сабақтарына қажетті психологиялық-физиологиялық жетілуі аяқталады. Олардың көркемдік үрдістің техникалық әдістерін үйренуге және орындауға белсенді қызығулары пайда болады [6].

Сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарының әрбір тобын өз кезегінде көркем кәсібіне қарай бөлуге де болады, өйткені әрбір кәсіптің өзінің өрнегі, түр-түс үйлесімі, жасау әдісі және бұйымды әрлеу мен басқа да ерекше белгілері болады. Мысалы, қазақ халқы киіз, текемет, сырмақ, түс киіз және т.б. бұйымдарға ою, өрнек түстерін орналастырғанда өзіндік ережеге сүйенген, олардың бояуын белгілеуде үлкен жауапкершілікпен, талғаммен қараған. Қыздардан бояулар үйлесімділігін нәзік сезінуді, кескіндеменің заңдарын түсінуді, геометриялық фигураларды білуді, табиғаттың табиғи формаларын түсінуді талап еткен. Түс киіздің бірнеше түрлерін меңгерген (алуан түрлі ою-өрнек түсірілгені, жібек жіппен кестеленгені, зер жіппен гүл, өрнек түсірілгені, оқаланғаны, төңірегіне құндыз ұсталған, кей жеріне алтын, күміс теңгелер мен меруерт маржан қадалған аса қымбат түскізілдердің ортасына жолбарыс, ілбіс, қабылан, сілеусін және т.б. аң терілерін жапсырған түрлері). Ал бұл қыздардың көркемдік-эстетикалық талғамын дамытқан, конструкторлық білімін меңгерген, экономикадан түсінігін жетілдірген, шығармашылық қабілеттерін шындаған және рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырған.

Сонымен жас жеткіншектер сәндік-қолданбалы өнер шығармашылығымен етене танысуы негізінде эстетикалық әсерге бөленіп, сұлулық пен әсемдікке тәрбиеленеді, олардың эстетикалық талғамдары жетіледі. Сондай-ақ аталған өнер туындыларының мазмұнын жете меңгеруі мен ондағы ою-өрнектердің мәнін ұғынуы арқылы ақыл-ойлары өседі, адами сапалары толыса түседі. Сол туындыларды өз қолдарымен жеке және ұжым болып жасауы барысында рухани-адамгершілік сапалары артады, шеберлігі шыңдалады, еңбекке, еңбек адамдарына құрметі қалыптасады, өз еңбегін және өзгелер еңбегін бағалай білуге тәрбиеленеді. Осы тұлғалық салалардың қалыптауы барысында эстетикалық мәдениет элементтері де үлкен мәнге ие болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, халық сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын жасау процесінде жоғары эстетикалық талғамға қол жеткізген, сұлулық пен әсемдікті жоғары бағалаған, эстетиканы этикамен ұштастырған. Осындай халық өнерінде қалыптасқан эстетикалық дәстүрлерді қазіргі уақытта дамыта қолдануға тиіспіз. Осыған байланысты жоғарыда айтылған сәндік-қолданбалы өнердің эстетикалық мүмкіндіктерін бүгінгі білім беру мен тәрбие жүйесінде тиімді пайдаланудың мәні зор.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Әбдігапбарова, Ұ. М.** Қазақ халық педагогикасында балалар жастарды сәндік-қолданбалы өнерге үйретудің ғылыми негіздері: пед. ғыл. докторы ... дисс. – Алматы, 2008. – 271 б.
- 2 Взаимодействие и интеграция искусства в художественном развитии школьников: Рекомендации к разработке комплексных программ по искусству для школ и внешкольных занятий / Под ред. Г. П. Шевченко и Ю. П. Юсова. – Луганск : ЛГПИ, 1990. – 200 с.
- 3 **Харламов, И. Ф.** Педагогика. // Учебное пособие – 2-изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа. 1990. – 576 с.
- 4 **Қасиманов, С.** Қазақ халқының қолөнері. – Алматы : Қазақстан, 1995. – 240 б.
- 5 **Липский, В. Н.** Эстетическая культура и личность. – М. : Знание, 1987. – 123 с.
- 6 **Алимжанова, А. Ш.** Эстетические ценности национальной культуры казахского народа: дисс. ... канд. филос. наук. – Алматы, 2001. – 129 с.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

Б. А. Касимбекова¹, З. А. Зубайраева², А. А. Аубакирова³

Декоративно-прикладное искусство и эстетические особенности культуры

¹Региональный социально-инновационный университет,
г. Шымкент, 160005, Республика Казахстан;

^{2,3}Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова,
г. Кокшетау, 020000, Республика Казахстан.

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

B. Kassimbekova¹, Z. A. Zubairava², A. A. Aubakirova³

Decorative and applied arts and aesthetic features of culture

¹Regional Social Innovative University,
Shymkent, 160005, Republic of Kazakhstan;

^{2,3}Abay Myrzahmetov Kokshetau University,
Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan.

Material received on 24.05.19.

Елбасы Н. А. Назарбаев в Послании народу Казахстана выразил мысль: «Обеспечивая межнациональную и межкультурную солидарность и развитие единства народов Казахстана, мы сохраним и будем развивать многовековые традиции казахского народа, язык и культуру», которая свидетельствует о необходимости воспитания подрастающего поколения на основе духовно-культурного наследия.

В этой статье рассматривается воспитание у подростков художественного и эстетического вкуса и красоты посредством ознакомления с творческим декоративно-прикладным искусством. Достижение и совершенствование их высокого эстетического вкуса в процессе изготовления изделий национального декоративно-прикладного искусства.

А также детальное усвоение содержания произведений искусства и орнаментов расширяет горизонты мышления у подростков, насыщает человеческие качества.

Создание произведений своими руками или вместе с коллективом повышает духовно-нравственные качества, оттачивает мастерство, воспитывает трудолюбие, уважение к своему и чужому труду.

In his Address to the people of Kazakhstan, Elbasy N. A. Nazarbayev expressed the idea: «Ensuring inter-ethnic and intercultural solidarity and the development of unity of the peoples of Kazakhstan, we will preserve

and develop the centuries-old traditions of the Kazakh people, language and culture», which indicates the need to educate the younger generation based on the spiritual and cultural heritage.

This article examines the upbringing of artistic and aesthetic taste and beauty in adolescents through the introduction of creative arts and crafts. Achievement and improvement of their high aesthetic taste in the process of manufacturing products of national decorative and applied art.

As well as a detailed assimilation of the content of works of art and ornaments expands the horizons of thinking in adolescents, saturates human qualities.

Creating works with one's own hands or together with a team enhances spiritual and moral qualities, hones skill, fosters diligence, respect for one's own and other people's work.

«ТАРИХ» СЕКЦИЯСЫ

FTAMP 03.81.33

Е. Ө. Негыманов

аға оқытушы, Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық факультеті,
С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы
e-mail: Es_neg@mail.ru

ТАЛДЫҚОРҒАН ҚАЛАСЫ МЕДИЦИНАСЫНЫҢ ТАРИХЫ

Мақалада XIX ғасырдың бірінші жартысынан XX ғасырдың екінші жартысынан бастап оңтүстік-шығыс Қазақстандағы денсаулық сақтау туралы қысқаша шолу берілген. Жоғарыда айтылған кезеңдегі дәстүрлі медицинада қандай қиындықтар туындады.

Кілтті сөздер: денсаулық, медицина, Талдықорған, бақсы, шаман, дәрігер.

КІРІСПЕ

Ежелден көшпенділер өмірінде бақсы – балгерлік өнер халықпен бірге жасасып келеді. Ғалым З. Самашевтің пайымдауынша Талдықорған қаласына таяу Баянжүрек тауындағы жартастарда салынған петроглифтердегі 3 бейне сонау ежелгі қола дәуіріндегі бақсылық көріністерден сыр шертетін көрінеді. Бойындағы жаратқан сыйы мен ерен қасиет дарыған жандар өнерінің қырсыры ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырды. Қойын күрттап, айранын ұрттап көшпенді ғұмыр кешкен елге сан ғасыр бойы халық емшілері қызмет көрсетті. Дерт меңдеген жанды бәленбай деген бақсыға үшкіртіп не зікір салдырып ажал тырнағынан арашалап, аяғына мінгізіпті делінген сөз, немесе бақсылардың ерекше ойын өнерін көзімен көрген қариялар арамызда әлі де бары шындық.

Шаман – сиқыр мен білім, көріпкел және сонымен бірге дәрігер де. Қырғыздар шаманды бақсы деп атайды, ал ол өз кезегінде, моңғолша мұғалім дегенді білдіреді [1]. Осындай қасиет иелері табиғатпен біте қайнасып, гармонияда өмір сүріп, сол табиғаттан адам ағзасына қасиетті материалдарды да алып отырған.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақ жүздері арасында Ресей империясы құрамына соңғы болып өткені Ұлы жүз. Өлкеге империяның әкімшілік, сот жүйесімен бірге көптеген жаңа салалары мен қатынастары енді. Соның бірі дәстүрлі медицина саласы.

1868 жылы Сарқан станицасы, Қапал, Гавриловка, Арасан, Ақсу, Абакумовка елді мекендерінде халыққа медициналық көмек көрсетуді небәрі бір дәрігер атқарған. Уезьд орталығы Қапалда саяси көзқарасы үшін жер аударылған дәрігер Собалевскийдің дәріхана мен науқастарды қабылдайтын шағын бөлмесі болған. Шоқанның ауруға шалдығып, біраз уақыт осы дәрігердің емдеуінде болғанын жазылған рецепттен көреміз [2].

Ел ішінде кең тараған безгек, шешек сияқты көптеген ауру түрін ауыздықтауға жалғыз дәрігердің шамасы жетпейтін. Әсіресе қара шешектің өршіген кезінде балалар арасындағы өлім жітім көбейетін.

«Дала уалаяты» газеті дәрігерлердің шығарған «Вестник общественной гигиены» журналына, Қапал уезінің казак дәрігері Колбасенконың «Жетісу облыстарының қазақтары» атты мақаласын жариялаған. Мақала желісі мұнда тұратын қазақтардың тұрмыс-тіршілігінің, ішкен тамғының жұпынылығы, аш – жалаңаш болып жүрген кедейлер, істеуге жұмыс таба алмайтындардың қисапсыз саны баса айтылады [3]. Колбасенко қазақтардың араларында ауыру – сырқаудың көбейіп бара жатқанына себеп болғаны, халықтың кедей болып кеткені, бұрындары ақша дегеннің не екенін білмейтін халықты, сотқар ақша бергеннен құтқару керек дей келе – қазақтың өнері, ежелден баққан малы. Өткен 1840-шы жылдардан казак-орыстар, Қазан, Тамбов ноғайлары дамыған жұрттан алыстағы Жетісу қазақтарының жеріне орналасып алып бұлардың тұрмыстарының бұзылуына себеп болды. Жергілікті халықтың саудасына жақын жерлерде базарлардың болмауы, алыстағы Семей, Қызылжар сияқты алыс қалаларға малдарын апара алмай, өсірген малдарында жөнді сата алмай, жоғарыда аталғандардың арзан бағасына келісіп, алданатынын қынжыла жазады.

1905 жылы өмірге келген көші – кон медициналық ұйымы Жетісу өңіріне көшіп келген еуропа ұлтының өкілдерін ғана қабылдап, медициналық көмек көрсетті. Бұл ұйым империя амбициясының сойылын соғып, жергілікті қазақ ұлтының мұқтажына көңіл бөлмеді. Бұл мекеме қармағына 39 науқас төсегі бар, 4 аурухана мен ірі орыс селоларында орналасқан бірнеше амбулаториялық пункттер енді.

1916 жылғы ұлт азаттық көтеріліс алдында Гавриловка дәрігерлік пунктінде бір дәрігерге 650 адамнан келді. Селодағы ауруханада, науқастарға арналып 6 төсек орны бөлінді.

Кенес өкіметі орнағаннан кейін Жетісудың бірінші денсаулық сақтау комиссары болып тағайындалған дәрігер Иполит Равицкий қызмет бабын асыра пайдаланғаны үшін міндетін небәрі алты күн атқарды. Оның орнына Жетісу әскери революциялық комитетінің мүшесі Яков Билетков тағайындалды. Облысқа кіретін барлық уездерде денсаулық сақтау жүйесін ұйымдастыру мақсатында 1918 жылдың 16 маусымында облыстық санитарлық кеңестің ұйғаруымен әр уезде санитарлық кеңес комиссиясы құрылып, облыстағы алғашқы денсаулық жүйесінің қалыптасуы қазан айында аяқталып болды. Жекеменшіктегі ауруханалар тәркіленіп, ондағы дүние-мүлік реквизицияланды. Алайда жекеменшік қармағындағы жеке кабинеттер, дәріханалар өз статусын сақтап қалды. 1920 жылы 2 маусымда Түркістан майданының революциялық әскери кеңесі бұйрығы мен денсаулықты сақтауда Жетісу облысында ерекше өкілеттегі санитарлық бөлімі және Түркістан денсаулық сақтау халық комиссарлары осы саладағы тікелей басшылықты өз қолдарына алған.

Азамат соғысының басталып кетуі жас өкіметті, бейбіт халыққа қызмет көрсететін саны аз дәрігерлерді әскер қатарына алуға итерміледі. Онсызда ат төбеліндей азаматтық дәрігерлер санының күрт төмендеуі, жалпы экономикалық күйзеліс, шаруашылықтың кері кетуі, аштық және өршіген эпидемиямен күрес, медицина саласындағы ақ халатты абзал жандардың тарихындағы ең бір ауыр кезеңдерінің бірі болды.

Осындай ауыр жағдайға қарамастан 1919 жылы жас өкіметтің табандылығы арқасында емдеу орындарының саны арттырылды. Тек Қапал уезіне қарасты 165 орындық төсегі бар 6 учаскелік аурухана ашылып, онда 9 дәрігер мен 32 фельдшер, акушер наукастарды қабылдады [4]. Азамат соғысының қызған кезінде аталған емдеу орындарының бір бөлігі атаман Анненков басып алған аймақтарда қалды. 1920 жылы уездің жерлері ақтардан түпкілікті тазартылып, азамат соғысының соңғы ошақтары өшірілгеннен кейін халықтың бейбіт өмірге көшуі басталды. Жерінің басым бөлігі соғыс қимылдарының театр ареналарына айналған Қапал өңіріндегі халық шарушылығының барлық саласы аса ауыр жағдайда қалды. Қоғамдағы қайшылық тоқтағанымен, жұқпалы ауру түрлерінің өршуі және онымен күресу соғысы басталды. Денсаулық орындарының қалпына келтірілуі, эпидемияны ауыздықтау мақсатында арнайы төтенше комиссия құрылды. Әсіресе өңірде таралған қара шешекке, сүзекпен тырысқақтың қосылуы кеңес өкіметін осы тығырықтан шығу үшін барлық күш жігерді осында жұмсауға мәжбүрледі. Тек азаматтық деңгейдегі дәрігерлердің шамасы жетпейтінін түсінген жас өкіметтің 1920 жылы Түркістан революциялық кеңесінің бұйрығында былай көрініс береді – Жетісу облысындағы өршіп

тұрған жұқпалы ауруларды неғұрлым қысқа уақыт аралығында тоқтату мақсатында бұйырады; ерекше өкілетті санитарлық бөлім бастығы мен Түркістан денсаулық сақтау халық комиссарына Жетісу өңіріндегі жұқпалы індетке қарсы күресте билік толығымен берілсін – делінген [Бұл да сонда 97 іс, 9 б.].

Арнайы құрылған тексеру пункттерінен солдаттар мен бейбіт халықты тексеруден өткізіп, дезинфекциялап, қажетті көмек көрсетілді. Тексеруден өтушілер арасында науқас анықталған жағдайда олар тікелей госпитальдар мен ауруханаларға жөнелтілді.

Осындай қолданылған шараларға қарамастан пункттің арғы жағында қалған халық арасында тараған індет түрлері салтанатты шеруін өткізіп жатты. Әсіресе жергілікті ұлт арасында ауруға шалдыққандар басым болып, адам өлімінің көбеюіне әкелді. Тұрмыстағы антисанитария да септігін тигізді. Сүзек 1918 жылы майданнан қайтқан солдаттармен келсе, шешек пен тырысқақты Лепсі уезінен басқындар алып келді [Бұл да сонда 55 іс, 1–3 б.].

1920 жылы қазақ кедейлері мен батрактарына арналған аурухана ашылды [5]. 1920 жылы 2 маусымда Түркістан майданының революциялық әскери кеңесі бұйрығы мен денсаулықты сақтауда Жетісу облысында ерекше өкілеттегі санитарлық бөлімі және Түркістан денсаулық сақтау халық комиссарлары осы саладағы тікелей басшылықты өз қолдарына алған.

Инфекциялық ауруларды ауыздықтау шараларының бірі төтенше комиссияның ұйғаруымен шалғай елді мекендердегі індет ошақтарын жою мақсатында 1921 жылы медицина мамандарынан құрылған ұшқыр отрядтардың жасақталуы болды. Дәрігер Петр Запарожец басқарған сондай бір отряд 1921 жылы құрылып, отряд құрамында 1 дәрігер, 2 медбике, 4 санитар (барлығы 8 адам) енді.

Дәрігер мамандардың жетіспеуі былай тұрсын, дәрі-дәрмектің өзіне зор тапшылық туды. Мұрағат қорында ұшқыр отряд басшыларының шешекке қарсы егілетін ең болмағанда 40–50 құты дитрит екпесін, ауырған адамдарды өзгелерден оқшаулау мақсатында 150 төсекті қосымша аурухана ашу жайлы арыз өтініштері сақталған [4, 1871 қ. 2 т. 14 іс, 2 бума, 1 б.].

1922 жылы Талдықорған уезіндегі 16 мың халыққа 4 емдеу мекемесі, 3 дәрігерлік пункті, 1 минералды су көзі қызмет көрсетті. Келесі жылы қосымша осы сала бойынша мекемелер жүйеленді.

1924 жылдың 1 қаңтарындағы көрсеткіш мынадай: уездік денсаулық сақтау бөлімі меңгерушісі Кирилов Н. И. дәрігер Тютюников Г. С. Қалалық санитарлы бақылау бөлімі: дәрігердің қызметін атқарушы П. С. Ефимов, медбике Н. Самойлова. Қалалық аурухана: бас дәрігердің қызметінде М. К. Сухарский, дәріхана меңгерушісі Ф. М. Хамнюк, акушер

А. П. Чипендер, медбике Е. Н. Афанасьева деп көрсетілген [4, 174 қ., 89 іс, 6 бума, 11 б.].

Жұқпалы ауру түрлерінің соңғы ошақтары 1925 жылы толығымен ауыздықталды. Сонымен, эпидемияның алдын алу немесе онымен күресте айтарлықтай жеңісті нәтижеге үкімет 1924–25 жылы қол жеткізді. Бұл жеңіс уақытша еді. Кейін 1932 жылғы қасіретте жұқпалы ауру түрлері өзінің салтанатты шеруін өткізді.

Медицина қызметінің салалық бағытқа бөлінуі 1927 жыл. Осы жылы әйелдер консультациясы мен сәбилерге арналған сүт асханалары ашылды. Осыған орай селодағы ауруханада әйел және балалардың денсаулығын тексеруден өткізетін амбулатория іске қосылды.

Бүкілресейлік орталық атқару комитетінің 1928 жылғы 3 қыркүйекте қабылдаған қаулысына орай қаңтар айында Талдықорған аудандық денсаулық сақтау бөлімі құрылды. Бөлімдегі штат кестесіндегі структуралық бөлімдерде жалпы, инспекторлық бөлім, мектепке дейінгі мекемелер инспекциясы, орталықтанған бухгалтерия еніп, мекеме 1945 жылға дейін Талдықорғанда орналасты [6].

Геноцидтік солақай саясаттың кесерінен халықтың жаппай ашаршылыққа ұрынып қырылуы, тірі қалғандарының босқынға айналуы жұқпалы індет ошағы аймағына жататын ауданда бактериялардың тіріліп, бас көтеруіне жағдай туғызды. Аштықтың кең өрістеп, оған ұрынған халықтың ағзасының әлсіреуі, бактериялардың бас көтеріп көбейуіне қолайлы орта қалыптастырды. 1932 жылы аудан халқына 8 дәрігер, 13 фельдшер, 4 акушер мен 6 медбике медициналық көмек көрсетті. Ауруларды 120 төсектен тұратын аурухана мен 1 амбулаториялық емдеу орны қабылдады [Бұл да сонда 373 қ., 1 т. 2 іс, 10 б.].

1935 жылы ерлі-зайыпты дәрігерлер Жевлаковтардың бастамасымен 50 төсек орынды аурухана ашылып, онда 6 дәрігер науқастарды емдеген. Орта деңгейдегі медицина қызметкерлеріне деген тапшылық және дәрігер Жевлаковтың табандылығы арқасында балдырған аяжандарын даярлайтын мектепті дүниеге әкелді. Аталған оқу орны базасында кейіннен училище ашылып, облыстағы ауруханалардың орта буынды медицина мамандарымен қамтудағы ролі зор болды.

Қазақ КСР Жоғары Кеңесі президиумының жарлығымен 1944 жылы 15 наурызда Талдықорған облысы құрылып, көрсетілген жылы қала статусын алған Талдықорған жаңа облыстың орталығы болып бекіді. 1945 жылдың 1 қаңтарында жаңа облыс ауқымы 123.7 мың кв. шақырымды құрап, халқының саны 269800 адамды құрады [7].

Жаңа облыстың ашылуына негізгі себеп болғаны соғыстың алғашқы жылдары КСРО-ның жау басып алған аудандарынан эвакуацияланған халықпен күштеп көшіруге ұшыраған ұлттар легінен Алматы облысы жұртшылығының күрт өсуі салдарынан, облыс екіге бөлінді. Талдықорған облысы құрамына 8 аудан кірді [8]. Соғыстан кейінгі облыс орталығындағы медицина саласының дамуы, халыққа қызмет көрсету саласының жандану кезеңі еді. Адам ағзасындағы сан алуан ауру түрлерін емдейтін әр салалы емханалардың дүниеге келуі де осы тұс.

1945 жылы Киров аудандық емханасы жанынан Талдықорған тері – жыныстық диспансері ұйымдастырылып, аудандық денсаулық сақтау бөлімінің бұйрығы негізінде диспансер облыс орталығына көшірілді [6, 1360 қ., 1 т, 1 бума, 1 іс, 2 б.]. Диспансерде емдеушілердің басым бөлігін жыныстық дерттегілер (әсіресе мерез), әр түрлі тері ауруына шалдыққандар құрады. Аурухана жұқпалы тері аурулары мен жыныстық дертті тексеріп, анықтайтын стационар мен поликлиникадан тұрды. Физиокабинет, клиника – күкірт лабораториясы, рентген кабинетімен жабдықталды.

1945 жылы Талдықорған аудандық денсаулық сақтау бөлімі Қарабұлақ кентіне көшіріліп, оның орнына қалалық денсаулық бөлімі ашылды. 1947 жылы бөлімнің бас дәрігері боп Шахворостова Вера Ивановна тағайындалады. Қаладағы ауруханадағы 130 төсек орын әр түрлі науқастарды қабылдаған.

Оның ішінде: Хирургия – 40 төсек.

Іш құрылыс аурулары – 15 төсек

Балалар бөлімі – 20 төсек

Әйелдердің босану орны – 30 төсек

Жұқпалы аурулар бөлімі – 25 төсек.

Облыстағы офтальмологиялық орталықтың құрылу тарихы 1930 жылы көз ауруларын емдейтін кабинеттің ашылуынан басталады. 1945 жылы облыстық аурухананың хирургия бөлімінен офтальмологиялық аурулар емдейтін жеке орын бөлінді. 1951 жылы облыстық трахомантозиялық диспансер ашылды [Бұл да сонда 1182 қ., 1 т, 1 бума, 1 іс, 3 б.]. 1953 жылы облыстық аурухана жанынан 20 адамға арналған көз ауруларын емдейтін бөлім ұйымдастырылды. 1967 жылы облыстық аурухананың көз ауруларын емдейтін бөлімі мен трахомантозиялық диспансер бірігіп облыстық көз ауруларын емдеу диспансері болып аталады. 1978 жылы Облыстық офтальмологиялық орталық дүниеге келді. 1986 жылы облыстық көз ауруларын емдеу диспансері 100 адамға арналған офтальмологиялық аурухана ретінде қайта құрылды.

Қазақ сахарасындағы көптен шешімін таппай келе жатқан аурудың бір түрі ғылымда кох таяқшасы, халық арасында құрт дерті. Осы ауру түрінің әсіресе Ресейден келген алғашқы қоныстанушылар арасында көп кездескені тарихи шындық. Күрделі жағдайдан шығу жолы кешегі тұрмақ, бүгінгі күннің өзінде күн тәртібінен түспей тұр. Осы дерт түрімен күресу, алғашында туберкулез бөлімі ашылып, ауруы анықталған науқастардың ары қарай емделуі Алматы қаласына жалғасатын. Облыстағы өкпе, сүйек туберкулезді дертті жандардың XX ғасырдың 70-ші жылдардағы санының артуына орай Талдықорған қаласында осы дертке қарсы күрес диспансерін ашу мәселесі пісіп жетілді. Сол себепті емхананың іргесі 1985 жылы қаланып, мекемеде фтизиатормен басқа құлақ, көз дәрігерлері, хирургтар жұмыс істеген. Мекеме озық үлгіде жасалған құрал – жабдықтармен қамтамасыз етілді. Емдеу барысында лазеротерапия, диагностикалық және емдеу бронхоскопиясы және қазіргі заманғы тәсілдер қолданылған. Егу арқылы құрт ауруының алдын алуды жетілдіру және сырқаттарды дер кезінде анықтау жолға қойылды.

Жүйкесі ауруға шалдыққанды емдеуден өткізу мақсатында Облыстық психоневрологиялық диспансердің алғашқы қадамы 1949 жылы басталды. Халық арасында жындыхана аталатын емдеу мекемесінің кейіннен іргесі кеңейтіліп, 80-ші жылдардың басында 130 науқасқа арналған емхана дүниеге келді.

Қатерлі ісік сирек болса да ертеден халық арасында кездесетін. Алайда, әсіресе оның 20 ғасырдың екінші жартысындағы өршуіне қайран қалмасқа лажын жоқ. Қоршаған экологиялық баланстың бұзылуы, химия мен физиканың өрістеуі негізгі факторға айналды. Семей полигонында ажал уытын шашқан ядролық сынықтардың зардаптары халық арасында өз дегенін істеп бакты. Ғасыр дертіне айналды. Арғы беттегі Қытайдың Лобнор ядролық полигоны да Семейден қалыспады. Зауыт, фабрикадан шыққан түтін, қалдықты су, ауыл шаруашылықта қолданылатын химиялық тыңайтқыштар, тұрғындардың денсаулығына кері әсерін тигізбей қоймады. Облыстық онкологиялық диспансер 1956 жылы құрылды. Онда радиологиялық, эндоскопиялық, хирургиялық, гинекологиялық бөлімдер мен рентген арқылы тексеру және диагноз қою, химия терапиялық кабинеттер және клиникалық лабораториялар ашылды. Диспансерде 17 дәрігер, 51 орта медициналық қызметкер жұмыс істеген.

1976 жылы жатып емделетін 120 орындық Талдықорған қалалық ауруханасы дүние есігін ашты. Мұнда неврология, терапия, хирургия, кардиология және реанимация бөлімдері жұмыс істеді. Келер, яғни 1977 жылы аурухана құрамындағы бөлімше ретінде қалалық емхана

ұйымдастырылды. 1987 жылы оның жаңа ғимараты іске қосылды. Емханада дертті жандарға әртүрлі амбулаториялық-емханалық көмек көрсетілген.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Уәлиханов, Ш.** «Біздің армандар» 4 том, 2010 жыл «толағай групп» баспасы. – 57 б.
- 2 **Ақышев, А. А., Негыманов, Е. Ө.** «Ұлы жүз резиденциясы Қапал тарихынан бірер сөз» // ПМУ хабаршысы. – № 2. – 2001. – 86 б.
- 3 «Дала уалаяты газеті» этнографиялық әңгімелер. – Павлодар 2006. – 56 б.
- 4 Алматы Облысы Мемлекеттік Мұрағаты 174 қ. – 1 т. – 1 іс. – 13 б.
- 5 «Советское строительство в аулах и селах Семиречья» 1921-1925 г. Сборник документов и материалов. – Ч 1. – Алма-Ата, 1957. – 256 с.
- 6 Талдықорған қаласы мемлекеттік мұрағаты.– 1027 қ. – 1 т. – 1 іс. – 2 б.
- 7 «Справочник по истории административно-территориального деления Алма-атинской области» 10 марта 1923 г. 1 января 2000. – Алматы, 2001. – 44 с.
- 8 Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік мұрағаты. – 1109 қ. – 5 т. – 46 іс. – 19 б.

Материал 24.05.19 баспаға түсті.

Е. Ө. Негыманов

Становление медицины в г.Талдықоргане

Факультет государственного управления, бизнеса и права,
Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова,
г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан.
Материал поступил в редакцию 24.05.19.

E. O. Negymanov

Formation of medicine in the city of Taldykorgan

Faculty of Public Administration, Business and Law,
S. Toraighyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.
Material received on 24.05.19.

В статье дается обзор здравоохранения в юго-восточном Казахстане начиная с I половины XIX века до II половины XX века.

Какие трудности сопровождали традиционную медицину в выше названный период.

The article provides an overview of healthcare in southeastern Kazakhstan from the 1st half of the 19th century to the 2nd half of the 20th century. What difficulties accompanied traditional medicine of the abovementioned period.

«ҚҰҚЫҚ» СЕКЦИЯСЫ

ГРНТИ 10.77.41

М. А. Баданина

магистр права, ст. преподаватель, Факультет государственного управления, бизнеса и права, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан
e-mail: marina_vip_72@mail.ru

МЕДИАЦИЯ – АЛЬТЕРНАТИВНЫЙ (ВНЕСУДЕБНЫЙ) СПОСОБ РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТОВ (СПОРНЫХ СИТУАЦИЙ)

В статье рассматриваются альтернативные внесудебные способы разрешения споров в Республике Казахстан, одним из приоритетных направлений которых является медиация. Владеющий основами медиации сможет не только успешно разрешать конфликты, но и совершенствовать медиацию, будет способствовать созданию в обществе менталитета сотрудничества и формирования такого менталитета со школьной скамьи. Развитие и внедрение медиации в качестве альтернативного способа разрешения споров (конфликтов), является общемировой тенденцией.

Ключевые слова: внесудебное решение, медиация, спор, конфликт, альтернатива.

ВВЕДЕНИЕ

В процессе общественной жизни неминуемо возникают конфликтные ситуации, которые требуют разрешения. При этом участники конфликта либо стараются урегулировать спор самостоятельно, либо обращаются в соответствующие органы, в частности, в органы судебной власти. Однако такое разрешение спора не всегда отвечает интересам сторон, так как судебное разрешение спора не направлено на достижение консенсуса между сторонами, всегда есть выигравшая и проигравшая сторона, что в конечном итоге может привести к дальнейшей эскалации конфликта. Кроме того, загруженность судей не позволяет в полной мере выслушать

стороны и вникнуть в суть проблемы, и зачастую истинные интересы сторон остаются неизвестными.

На сегодняшний день наиболее актуальными становятся альтернативные способы разрешения споров. внесудебные формы разрешения споров являются неотъемлемым элементом правовой системы большинства стран мира.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В научной литературе отсутствует единообразное понимание категории альтернативного разрешения споров. Правоприменительная деятельность также не лишена проблем, что обусловлено непоследовательной правовой регламентацией способов альтернативного разрешения споров. Кроме этого, невысокий уровень правовой культуры и правового сознания населения в сфере альтернативного разрешения споров в целом отрицательно сказывается на объективных экономических предпосылках, формирующих спрос на широкое применение организациями и гражданами примирительных процедур разрешения споров. Как правило, стороны редко самостоятельно принимают решение об обращении к внесудебным формам урегулирования споров, считая судебное решение единственным средством урегулирования спора. Вследствие этого количество самих споров, урегулированных с помощью альтернативных процедур, остается на стабильно низком уровне. Вышеизложенные обстоятельства вызывают объективно обусловленную необходимость всестороннего научного познания многообразия судебных и внесудебных форм разрешения споров.

Одним из приоритетных направлений совершенствования существующих механизмов урегулирования споров и защиты нарушенных прав граждан является развитие примирительных процедур, в том числе посредничества (медиации).

Медиация – конфиденциальная процедура урегулирования спора (конфликта) между сторонами при содействии медиатора в целях достижения ими взаимоприемлемого решения, реализуемая по добровольному согласию сторон [1]. Это не просто метод разрешения конфликтов, она, образно говоря, должна стать жизненным принципом каждого человека. Владеющий основами медиации сможет не только успешно разрешать конфликты, но и совершенствовать медиацию, будет способствовать созданию в обществе менталитета сотрудничества и формирования такого менталитета со школьной скамьи.

Принципы медиации играют значительную роль, так как они закладывают основы развития медиации в качестве цели для законодателя в усовершенствовании данного вида альтернативы судебным процедурам [2]. Так же разграничение принципов способствует дифференциации медиации среди правовых институтов, которые направлены на решение конфликтов и споров, что позволяет выделить медиацию в качестве самостоятельного вида юрисдикционного процесса, установить отличия и особенности правил проведения, организации по сравнению с судебным способом разрешения споров. А так же сами медиаторы основываются на такие основополагающие принципы такие, как добровольность, равноправие сторон медиации, независимость медиатора и иных принципах в своей практической деятельности.

Причинами повышенного внимания законодателя к примирению сторон являются: уменьшить нагрузку на судей, которая превышает установленные нормативы; расширить выбор средств разрешения спора, чтобы спорящие стороны в силу принципа диспозитивности сами могли определять, как им лучше распорядиться своими субъективными правами, в том числе правом на их защиту в установленном законом порядке; разрешить спор с учетом интересов сторон, а не только исходя из позиции права.

Работающая система медиации, наряду с иными альтернативными (негосударственными) технологиями урегулирования споров, является необходимым признаком развитого гражданского общества, показателем зрелости и стабильности экономического оборота. Именно по этой причине ожидать бурного развития данного, относительно нового для отечественной правовой системы социального института в нынешних реалиях не приходится.

Судебная медиация получила довольно широкое распространение, при этом различия в организации взаимодействия судов и медиаторов, а также технических решений перехода споров из суда в медиацию в разных регионах достаточно существенны.

Судья имеет возможность разъяснить, что такое медиация на стадии подготовки дела и в начале рассмотрения по существу, что прямо предусмотрено кодексом. С другой стороны, суд не ограничен в своем праве предлагать обратиться к процедуре медиации по ходу процесса. Но, люди, не знакомые с процедурой, даже если они читали или слышали о медиации, к устной информации в форме стандартного разъяснения не восприимчивы. Это подтверждают в частных беседах и судьи, поясняя, что стороны либо вообще не реагируют, либо выражают скептическое отношение. Ситуация

меняется, если непосредственно на территории суда действует комната примирения.

На данный момент представляется бесспорным тот факт, что присутствие медиатора непосредственно в здании суда, а еще лучше непосредственно в судебном заседании, в тот момент, когда судья разъясняет возможность применения медиации, на данном этапе развития судебной медиации является крайне желательным. Не допуская нарушений процессуальных норм и принципов медиации, тем не менее, в разы увеличивается эффективность продвижения медиации, ускоряется процесс информирования населения, а, кроме того, вырабатываем практические и удобные способы взаимодействия судов и медиаторов.

С момента принятия Закона «О медиации» Первый президент РК неоднократно высказывал критические замечания по поводу того, что в Казахстане отсутствуют практические меры по созданию общенациональной системы медиации.

Медиация проводится на основе принципов:

- 1) добровольности;
- 2) равноправия сторон медиации;
- 3) независимости и беспристрастности медиатора;
- 4) недопустимости вмешательства в процедуру медиации;
- 5) конфиденциальности [3].

В настоящее время внесены соответствующие изменения и дополнения в Гражданско-процессуальный кодекс РК, Трудовой кодекс РК, Кодекс РК о браке (супружестве) и семье и т.д., в новой редакции с 1 января 2015 г. введены в действие Уголовный кодекс РК, Уголовно-процессуальный кодекс РК, Кодекс РК об административных правонарушениях.

Для того, чтобы спорящие стороны активно использовали примирительную процедуру, законодатель в статье 115 ГПК РК предусмотрел следующие правила [4]:

– при заключении сторонами мирового соглашения или соглашения об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации, соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры, которые утверждены судами первой, апелляционной инстанций, подлежат возврату из бюджета уплаченная государственная пошлина в полном объеме;

– при заключении мирового соглашения, соглашения об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации или соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры в суде кассационной инстанции подлежат возврату из бюджета уплаченная государственная пошлина в

размере пятидесяти процентов от суммы, уплаченной при обращении в суд кассационной инстанции.

На практике возможны следующие проблемы судебной медиации [3]:

- медиация и судебное разбирательство – различные по сути процедуры, что хорошо видно из сравнения положений ГПК и Закона «О медиации»;
- возможна конкуренция между судьей-медиатором и медиатором: у них различные сроки, возмездность, качество примирительной процедуры;
- судья-медиатор должен пройти обучение по медиации, так как медиация – иная сфера профессиональных знаний и навыков;
- судья решает вопросы права, а медиатор – примиряет интересы сторон.

Это большая разница, которую следует учесть судье, привыкшему все споры решать только с позиции права.

Таким образом, применение медиации в гражданских отношениях получает широкое применение. Анализ практики применения медиации в гражданском судопроизводстве указывает на необходимость применения процедуры медиации на стадии подготовки дел к судебному разбирательству, по следующим категориям: семейные конфликты, в том числе раздел имущества и определение места жительства детей; потребительские споры; кредитные отношения; коммерческие споры; споры с поставщиками коммунальных услуг; споры со средствами массовой информации - споры между физическими лицами о взыскании суммы; по индивидуальным трудовым спорам.

Ядром системы разрешения правовых споров, возникающих из гражданских правоотношений, остается урегулирование споров в государственном судебном органе, поскольку любой государственный суд олицетворяет собой судебную власть – отправляет правосудие.

Судебная система функционирует в условиях реализации реформ в сфере гражданского, процессуального законодательства, проведена реформа самой судебной системы [5]. Данные изменения продиктованы запросом времени и необходимы для поддержания и совершенствования правосудия, в том числе в части сроков судопроизводства, эффективности исполнения судебных актов и др. В целом нагрузка на судебную систему, на одного судью, а также нагрузка на систему принудительного исполнения судебных решений сохраняется на высоком уровне или растет, однако этот рост не является пропорциональным для разных судов и различается по видам рассматриваемых дел.

Одной из главных проблем применения института медиации в ювенальных судах Казахстана, является ее малый спрос, у сторон при разбирательстве в суде. Причина заключается в том, что медиация не

пользуется доверием граждан. Разумеется, была проведена активная информационно-разъяснительная работа по внедрению медиации с областными Управлениями образования и здравоохранения, непосредственно с учебно-преподавательским составом, студентами, но для появления доверия, этого мало. В нашем консервативном обществе, все новшества в сфере управления и судопроизводства, принимаются с некоторой настороженностью, и что бы преодолеть её, медиация должна стать, чем-то обыденным.

Развитие и внедрение медиации в качестве альтернативного способа разрешения споров (конфликтов), является общемировой тенденцией.

ВЫВОДЫ

В этой статье я рассмотрела альтернативные внесудебные способы разрешения споров в Республике Казахстан, одним из приоритетных направлений которых является медиация.

Не смотря на некоторые трудности введения медиации в действие можно отметить главные преимущества медиации: медиация ориентирована не столько на конфликт (выяснение кто прав, а кто виноват) или на выигрыш, сколько на конструктивный поиск взаимовыгодных решений; при разрешении спора с помощью медиации достигнутые договоренности отвечают реальному положению вещей, что делает их осуществление обоюдно приемлемым и естественным; при проведении медиации обстановка, организация, регламент и содержание процесса могут быть определены индивидуально; сфера частных интересов сторон полностью защищена, поскольку процесс медиации является конфиденциальным; медиация помогает сэкономить время, деньги и эмоциональные силы участников спора.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Альтернативное разрешение споров: Учебник/под ред. Е.А. Борисовой. – М. : Городец, 2019.

2 **Столетова, Д. Э.** Конфликты в международных коммерческих сделках и альтернативные судебному способы их разрешения: автореф. дис. канд. юр. наук. – М., 2007.

3 О медиации Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV. (с изменениями и дополнениями)

4 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК. (с изменениями и дополнениями)

5 О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года N 132. (с изменениями и дополнениями)

Материал поступил в редакцию 24.05.19.

М. А. Баданина

Медиация – жанжалдарды (даулы жағдайларды) шешудің баламалы (соттан тыс) тәсілі

Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық факультеті,
С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы.
Материал 24.05.19 баспаға түсті.

M. A. Badanina

Mediation – an alternative (extrajudicial) way of conflict resolution (disputable situations)

Faculty of Public Administration, Business and Law,
S. Toraihyrov Pavlodar State University,
Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.
Material received on 24.05.19.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы дауларды шешудің соттан тыс балама тәсілдері қарастырылады, олардың басым бағыттарының бірі медиация болып табылады. Медиация негіздерін меңгерген адам қақтығыстарды табысты шешіп қана қоймай, сонымен қатар медиацияны жетілдіре алады, қоғамда ынтымақтастықтың менталитетін құруға және мектеп қабырғасынан осындай менталитетті қалыптастыруға ықпал етеді. Дауларды (жанжалдарды) шешудің баламалы тәсілі ретінде медиацияны дамыту және енгізу жалпы әлемдік үрдіс болып табылады.

The article considers alternative out-of-court methods of dispute resolution in the Republic of Kazakhstan, one of the priority areas of which is mediation. Owning the basics of mediation will be able not only to successfully resolve conflicts, but also to improve mediation, will contribute to the creation of a society mentality of cooperation and the formation of such a mentality from the school bench. The development and implementation of mediation as an alternative method of dispute resolution (conflict) is a global trend.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА
(«ВЕСТНИК ПГУ», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА»,
«КРАЕВЕДЕНИЕ»)

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям в 1 экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **12 страниц печатного текста**. *Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Статья должна содержать:

1 **ГРНТИ** (Государственный рубрикатор научной технической информации);

2 **Инициалы и фамилия** (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (*прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, см. образец*);

3 **Ученую степень, ученое звание;**

4 **Аффилиация** (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, страна, почтовый индекс) – на казахском, русском и английском языках;

5 **E-mail;**

6 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, заглавными прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русский, казахский, английский, см. образец*);

7 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском языках (*рекомендуемый объем аннотации – не менее 100 слов, прописными буквами, нежирным шрифтом 12 кегль, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

8 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на языке публикуемого материала: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см.*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3.

Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (*см. образец*);

9 **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

– слово **ВВЕДЕНИЕ** / КІРІСПЕ / INTRODUCTION (*нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре см. образец*).

Необходимо отразить результаты предшествующих работ ученых, что им удалось, что требует дальнейшего изучения, какие есть альтернативы (если нет предшествующих работ – указать приоритеты или смежные исследования). Освещение библиографии позволит отгородиться от признаков заимствования и присвоения чужих трудов. Любое научное изыскание опирается на предыдущие (смежные) открытия ученых, поэтому обязательно ссылаться на источники, из которых берется информация. Также можно описать методы исследования, процедуры, оборудование, параметры измерения, и т.д. (*не более 1 страницы*).

– слова **ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ** / НЕГІЗГІ БӨЛІМ / MAIN PART (*нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре*).

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. При необходимости можно изложить данные об опытах с отрицательным результатом. Затраченные усилия исключают проведение аналогичных испытаний в дальнейшем и сокращают путь для следующих ученых. Следует описать все виды и количество отрицательных результатов, условия их получения и методы его устранения при необходимости. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и т.п. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки (*не более 10 страниц*).

– слово **ВЫВОДЫ** / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION (*нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре*).

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами, что дает другим ученым возможность оценить качество самих данных и позволит дать свою интерпретацию результатов (*не более 1 страницы*).

10 **Список использованных источников** включает в себя:

– слово **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ** / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES (*Нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре*).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами для кругозора читателям, как смежные работы, проводимые параллельно. Рекомендуемый объем *не более чем из 20 наименований* (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (**см. образец**).

11 **Иллюстрации, перечень рисунков** и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В бумажном и электронном вариантах приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

Информация для авторов

Все статьи должны сопровождаться двумя рецензиями доктора или кандидата наук для всех авторов. Для статей, публикуемых в журнале «Вестник ПГУ» химико-биологической серии, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Статью (бумажная, электронная версии, оригиналы рецензий и квитанции об оплате) следует направлять по адресу:

140008, Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова,

Издательство «Toraighyrov Un3iversity», каб. 137.

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).

E-mail: kereku@psu.kz

www.vestnik.psu.kz

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **5000 (Пять тысяч) тенге.**

Наши реквизиты:

РГП на ПХВ Павлодарский
государственный университет имени
С. Торайгырова
РНН 451800030073
БИН 990140004654

АО «Цеснабанк»
ИИК KZ57998FTB00 00003310
БИК TSESKZK A
Кбе 16
Код 16
КНП 861

РГП на ПХВ Павлодарский
государственный университет имени
С. Торайгырова
РНН 451800030073
БИН 990140004654

АО «Народный Банк Казахстана»
ИИК KZ156010241000003308
БИК HSBKZKX
Кбе 16
Код 16
КНП 861

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

ГРНТИ 39.31.32

А. Б. Есимова

к.п.н., доцент, Гуманитарно-педагогический факультет, Международный Казахско-Турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: ad-ad_n@mail.ru

СЕМЕЙНО-РОДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕПРОДУКТИВНОГО МАТЕРИАЛА

В статье рассматриваются вопросы, связанные с кодификацией норм устной речи в орфоэпических словарях, являющихся одной из отраслей ортологической лексикографии. Проводится анализ составления первых орфоэпических словарей, говорится о том, что в данных словарях большее внимание уделяется устной орфографии в традиционном применении, а языковые нормы устной речи остались вне внимания. Также отмечается, что нормы устной речи занимают особое место в языке программ средств массовой информации, таких как радио и телевидение, и это связано с тем, что диктор читает свой текст в микрофон четко по бумажке. В статье также выявлены отличия устной и письменной речи посредством применения сравнительного метода, и это оценивается как один из оптимальных способов составления орфоэпических словарей.

Ключевые слова: репродуктивное поведение, семейно-родственные связи.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время отрасль мобильной робототехники переживает бурное развитие. Постепенно среда проектирования в области мобильной ...

Продолжение текста

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На современном этапе есть тенденции к стабильному увеличению студентов с нарушениями в состоянии здоровья. В связи с этим появляется необходимость корректировки содержания учебно-тренировочных занятий по физической культуре со студентами, посещающими специальные медицинские группы в ...

Продолжение текста публикуемого материала

ВЫВОДЫ

В этой статье мы представили основные спецификации нашего мобильного робототехнического комплекса...

Продолжение текста

Пример оформления таблиц, рисунков, схем:

Таблица 1 – Суммарный коэффициент рождаемости отдельных национальностей

	СКР, 1999 г.	СКР, 1999 г.
Всего	1,80	2,22

Диаграмма 1 - Показатели репродуктивного поведения

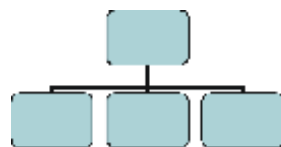
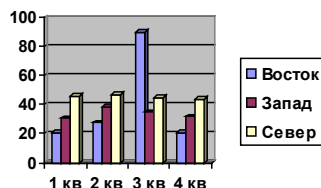

Рисунок 1 – Социальные взаимоотношения

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Эльконин, Д. Б. Психология игры [Текст] : научное издание / Д. Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : Владос, 1999. – 360 с. – Библиогр. : С. 345–354. – Имен. указ. : С. 355–357. – ISBN 5-691-00256-2 (в пер.).
- 2 Фришман, И. Детский оздоровительный лагерь как воспитательная система [Текст] / И. Фришман // Народное образование. – 2006. – № 3. – С. 77–81.
- 3 Антология педагогической мысли Казахстана [Текст] : научное издание / сост. К. Б. Жарикбаев, сост. С. К. Калиев. – Алматы : Рауан, 1995. – 512 с. : ил. – ISBN 5625027587.
- 4 http://www.mari-el.ru/mmlab/home/AI/4/#part_0.

А. Б. Есімова

Отбасылық-туысты қатынастар репродуктивті мінез-құлықты жүзеге асырудағы әлеуметтік капитал ретінде

Гуманитарлық-педагогикалық факультеті,
 Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті,
 Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы.

А. В. Yesimova

The family-related networks as social capital for realization of reproductive behaviors

Faculty of Humanities and Education,
 K. A. Yesevi International Kazakh-Turkish University,
 Turkestan, 161200, Republic of Kazakhstan.

Мақалада ортологиялық лексикографияның бір саласы – орфоэпиялық сөздіктердегі ауызша тіл нормаларының кодификациялануымен байланысты мәселелер қарастырылады. Орфоэпиялық сөздік құрастырудың алғашқы тәжірибелері қалай болғаны талданып, дәстүрлі қолданыстағы ауызша емлесімен, әсіресе мектеп өмірінде жазба сөзге ерекше көңіл бөлініп, ал ауызша сөздің тілдік нормалары назардан тыс қалғаны айтылады. Сонымен қатар ауызша сөз нормаларының бұқаралық ақпарат құралдары – радио, телевизия хабарлары тілінде ерекше орын алуы микрофон алдында диктордың сөзді қағаз бойынша нақпа-нақ, тақпа-тақ айтуымен байланысты екені атап көрсетіледі. Сөздікте ауызша сөзбен жазба сөздің салғастыру тәсілі арқылы олардың айырмасын айқындағаны айтылып, орфоэпиялық сөздік құрастырудың бірден-бір оңтайлы жолы деп бағаланады.

The questions, related to the norms of the oral speech codification in pronouncing dictionary are the one of the Orthologous Lexicography field, are examined in this article. The analysis of the first pronouncing dictionary is conducted, the greater attention in these dictionaries is spared to verbal orthography in traditional application, and the language norms of the oral speech remained without any attention. It is also marked that the norms of the oral speech occupy the special place in the language of media programs, such as radio and TV and it is related to that a speaker reads the text clearly from the paper. In the article the differences of the oral and writing language are also educed by means of application of comparative method and it is estimated as one of optimal methods of the pronouncing dictionary making.

Теруге 24.05.2019 ж. жіберілді. Басуға 07.06.2019 ж. кол койылды.

Пішімі 70x100 $\frac{1}{16}$. Кітап-журнал қағазы.

Шартты баспа табағы 11,85.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: З. С. Исакова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Жумабекова

Тапсырыс № 3458

Сдано в набор 24.05.2019 г. Подписано в печать 07.06.2019 г.

Формат 70x100 $\frac{1}{16}$. Бумага книжно-журнальная.

Усл.печ.л. 11,85. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Жумабекова

Заказ № 3458

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

С. Торайғыров атындағы

Павлодар мемлекеттік университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

С. Торайғыров атындағы

Павлодар мемлекеттік университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@psu.kz

www.vestnik.psu.kz